

Systemy Operacyjne

Automatyzacja skryptowa

Dr hab. inż. Krzysztof Rzecki, prof. AGH

Sprawy organizacyjne

- Prowadzący: **Krzysztof Rzecki**, <http://rzecki.pl>
- Wykłady: 30h
- Laboratorium: 15h
- ECTS: 3.0
- Warunki zaliczenia:
  - Warunkiem zaliczenia wykładu jest pozytywna ocena z kolokwium teoretycznego.
  - Warunkiem zaliczenia laboratorium są pozytywne oceny z odpowiedzi oraz kolokwium praktycznego.
  - Warunkiem zaliczenia przedmiotu są trzy pozytywne, w/w oceny.
- Sposób obliczania oceny końcowej
  - Ocena wystawiana na podstawie średniej ważonej wyników uzyskanych z:
    - kolokwium teoretycznego z zakresu wykładów (30%),
    - kolokwium praktycznego z zakresu ćwiczeń laboratoryjnych (40%),
    - ocen[-a|-y] z odpowiedzi ustnej uzyskanej w trakcie ćwiczeń laboratoryjnych (30%).

BIO

Edukacja / Nauka

- **Informatyka:**
  - inżynier i magister - EAIiE AGH,
  - doktor - IITiS PAN,
  - habilitacja - RD ITiT AGH.
- **Zarządzanie i Marketing:**
  - magister - WZ AGH.

Certyfikaty: POWR.3.5, TOP 500 Innovators, ITIL Foundation, PRINCE2.

Badania

- metody biometryczne, gesty,
- systemy wizyjne i bronchoskopia,
- radioterapia i promieniowanie kosmiczne,
- laser-induced breakdown spectroscopy,
- wirtualizacja,
- świadomość kontekstu,
- architektury zorientowane na usługi,
- protokoły sieciowe.

Zawód / Przemysł / Biznes

- Profesor uczelni - KBiB, EAIIB, AGH.
- CEO - Live-Docs.com Sp. z o.o., Kraków.
- Kierownik projektu - KI, IMF, PK, Kraków.
- Kierownik B+R - EPL Sp. z o.o., Międzyrzecz.
- Recenzent w NCBiR.

Doświadczenie

- ComArch Healthcare S.A., Kraków,
- VSoft SA, Kraków,
- CCNS SA, Kraków,
- Telekomunikacja Polska SA, Warszawa,
- Siemens AG, Monachium,
- Nokia Siemens Networks AG, Monachium.

Programy: Fulbright Cybersecurity, ISS on DL.

Linked in:

<https://www.linkedin.com/in/krzysztof-rzecki/>

Systemy operacyjne

1. Wprowadzenie i podstawy automatyzacji skryptowej.
2. Rodzaje i architektura systemów operacyjnych.
3. Program, proces, wątek, tworzenie i terminowanie, stany, współbieżność i równoległość.
4. Komunikacja międzyprocesowa, synchronizacja, zakleszczenia.
5. Pamięć operacyjna, pamięć główna, pamięć wirtualna, przestrzeń wymiany, zarządzanie pamięcią.
6. Magazyn danych i system plików.
7. Gniazda i komunikacja sieciowa.
8. Ochrona i bezpieczeństwo systemów operacyjnych.

Co w ramach tego przedmiotu byłoby interesujące, a nie mieści się na w/w liście?

Literatura

- A. Silberschatz, P. B. Galvin, G. Gagne, Operating System Concepts Essentials, 10th ed.
- A. S. Tanenbaum, Bos H., Modern Operating Systems, Pearson, 4th ed.
- Cooper M., Advanced Bash-Scripting Guide. An in-depth exploration of the art of shell scripting, 2014, online: <https://www.tldp.org/LDP/abs/html/>
- W. Richard Stevens, Stephen A. Rago, Advanced Programming in the UNIX Environment, 3rd ed.
- W. R. Stevens, UNIX Network Programming, 2nd ed.
- R. Love, Linux System Programming: Talking Directly to the Kernel and C Library, 1st ed.
- P. Yosifovich, M. E. Russinovich, D. A. Solomon, A. Ionescu, Windows Internals, Part 1: System architecture, processes, threads, memory management, and more, 7th ed.

Przygotowanie środowiska

- VPN do sieci AGH
  - <https://pomoc-it.agh.edu.pl/vpn-zdalny-dostep-do-sieci/>
- Konto na serwerze studenckim
  - <https://pomoc-it.agh.edu.pl/konta-unix/instrukcje/zakladanie-konta-unix/>
- Własna instalacja systemu Linux (2+ cores of CPU, 4+ GB RAM, 25+ GB HDD)
  - Natywna, czyli bezpośrednio na komputerze
  - Maszyna wirtualna:
    - VirtualBox: <https://www.virtualbox.org/>
    - QEMU: <https://www.qemu.org/>
    - VMware Player: <https://www.vmware.com/products/workstation-player.html>
- **Uwaga!** Rozwiązania w postaci terminala MacOS, PowerShell, czy Windows Subsystem for Linux(WSL) są niewystarczające do realizacji ćwiczeń.

Przygotowanie środowiska do zajęć on-line

- **Sprawdź działanie swojego systemu audio** - połącz się przed zajęciami z Koleżanką/Kolegą za pomocą aplikacji, którą użyjesz do zajęć on-line i zapytaj, czy Cię słyszy, wyreguluj ustawienia mikrofonu tak, aby w czasie zajęć było Cię odpowiednio słychać, ale nie przesteruj wzmocnienia.
- **Sprawdź działanie kamery** - połącz się j.w. i zapytaj, czy Cię widać.
- **Sprawdź działanie udostępniania pulpitu i okna aplikacji** - połącz się j.w. i przetestuj działanie udostępniania całego pulpitu oraz poszczególnych okien.

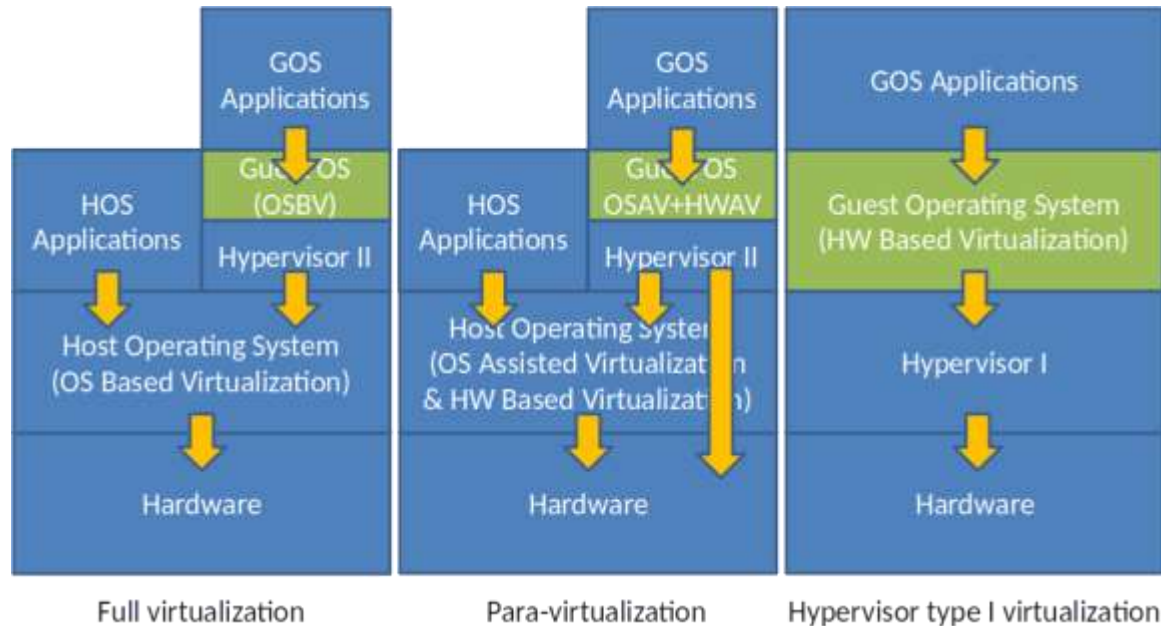
Własna instalacja systemu Linux

Najpopularniejsze dystrybucje:

- Debian
- Ubuntu
- **Mint Cinnamon**
- Red Hat / CentOS
- Fedora
- openSUSE
- Mandriva
- Slackware

Wirtualizacja

Implementacje wirtualizacji

Pełna wirtualizacja Hipernadzorca II typu	Para-wirtualizacja	Bare Metal Hypervisor Hipernadzorca I typu
<ul style="list-style-type: none"> • Wirtualizacja sprzętowa BT (Binary Translation):<ul style="list-style-type: none"> ◦ VirtualBox, 32bit host, ◦ VMware Workstation, 32bit, ◦ VMware Server, ◦ Parallels Desktop. • Wirtualizacja sprzętowa VT (Virtualization Technology): VT-x, AMD-V<ul style="list-style-type: none"> ◦ VMware Workstation, 64bit, ◦ VirtualBox, 64bit host, ◦ QEMU.	<ul style="list-style-type: none"> • VirtualBox (tryb parawirtualizacji) • Xen (tryb parawirtualizacji) • Oracle VM (baza: Xen) • IBM LPAR	<ul style="list-style-type: none"> • KVM (moduł jądra Linux) • Microsoft Hyper-V • VMware ESXi • Xen • Oracle VM Server (baza: Xen) <p>Również implementacje wspierane sprzętowo VT, z pierwszej kolumny:</p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ VMware Workstation, 64bit, ◦ VirtualBox, 64bit host.

Wirtualizacja

- Pełna wirtualizacja – binarna translacja instrukcji z systemu gościa do sprzętu poprzez system hosta:
  - Wirtualizowany system operacyjny nie wymaga żadnych zmian/modyfikacji.
  - Większe bezpieczeństwo w izolacji awarii.
- Parawirtualizacja – część instrukcji i odwołań systemu gościa jest tłumaczonych, a część jest przekazywana natywnie do sprzętu:
  - Efektywniejsze wykorzystanie współdzielonych zasobów.
  - Mniejszy narzut obliczeniowy na hosta.

Podstawowe polecenia - przypomnienie

`pwd, cd, ls, cat, cp, mv, mkdir, rm, touch, locate,`

`find, grep, df, du, head, tail, diff, tar, chmod, chown,`

`id, jobs, kill, ping, wget, history, man, echo, zip, unzip,`

`hostname, useradd, userdel, curl, df, diff, echo, exit, finger, free,`

`grep, groups, less, passwd, ping, shutdown, ssh, reboot, sudo, top,`

`uname, w, whoami`

Hello world...

```
#!/bin/bash
```

```
echo "Hello world..."
```

Advanced Bash-Scripting Guide:

<https://tldp.org/LDP/abs/html/>

Uprawnienia do plików

```
krz@zinc:~/abc$ ls -al
razem 44
drwxrwxr-x  2 krz krz  4096 paź  9 18:40 .
drwx----- 98 krz krz 28672 paź  9 18:40 ..
-rw-rw-r--  1 krz krz    0 paź  9 18:40 file.txt
krz@zinc:~/abc$
```

- Katalog bieżący: ~/abc oraz .
- Katalog nadrzędny: ..

Ustawianie uprawnień:

```
$ chmod uprawnienia plik
$ chmod 644 file.txt
$ chmod a+rx,a-w directory
```

Uprawnienia, przykład:

```
drwxr-x---
0123456789
```

Pozycja 0: d (dir), l (link), b (block), c (character)

Pozycja 1, 2 i 3: uprawnienia właściciela 'u'

Pozycja 4, 5 i 6: uprawnienia grupy 'g'

Pozycja 7, 8 i 9: uprawnienia pozostałych 'o'

Pozycje 1..9: uprawnienia wszystkich 'a'

rwX - read, write, eXecute

421 - zapis binarny, np. r-x = 5, rw- = 6, r-- = 4.

Uprawnienia do plików

0	---	brak uprawnień	blokada
1	--x	wykonywanie	
		katalog bez podglądu	
2	-w-	zapis	
		zbieranie sekretnych logów	
3	-wx	zapis i wykonywanie	
		nieprzydatne	
4	r--	odczyt	
		stała konfiguracja	
5	r-x	odczyt i uruchamianie	pliki
		wykonywalne, katalogi	
6	rw-	odczyt i zapis	pliki
		edytowalne	

Uprawnienia do uruchomienia

Podstawowe uprawnienie do wczytania i uruchomienia skryptu:

```
$ chmod 555 skrypt
```

lub:

```
$ chmod +rx skrypt
```

Sprawdź:

```
$ chmod u+s skrypt
```


Skrypty - podstawy

Przypisanie wartości do zmiennej:

```
$ a=5  
$ b=$a
```

Przypisanie wyniku działania polecenia do zmiennej:

```
$ a=`ls /var/log | wc -l`      lub nowsze:      a=$(ls /var/log | wc  
-l)
```

Wypisanie wartości zmiennej na ekran:

```
$ echo "Wartość a wynosi $a"
```


Wybrane znaki specjalne

* wildcard
\$ ls /usr/*bin/

? test operator
\$ variable = a<10?5:7

{a,b,c} rozwijanie
\$ file.{bin,txt} == file.bin file.txt

{a..z} lub **{1..9}**

\$[...] obliczenie
\$ a=5; c=\$[a+5]   lub: \$ let c=\$a+5

\$ oznaczenie zmiennej
\$ a=5; echo \$a

Operacje na zmiennych

Podstawienie

```
$ a='Ala ma kota'  
$ b=${a/Ala/Piotr}  
$ echo $b
```

Wyzerowanie zmiennej:

```
$ a=''      lub      a=      lub a=""
```

Ćwiczenie:

```
$ a=5  
$ a+=6      vs.      $ let a+=6  
$ echo $a
```


Warunek if

```
if [ condition ]  
then  
    command  
    ...  
fi
```

```
if [ condition ]  
then  
    command  
    ...  
elif [ condition ]  
    command  
    ...  
else  
    command  
    ...  
fi
```

```
if [ condA ] && [ condB ]  
then  
    command  
    ...  
elif [ condC ] || [ condD ]  
    command  
    ...  
else  
    command  
    ...  
fi
```


Petla for

```
for arg [list]
do
    command
    ...
done
```

```
for n in one two
do
    command
    ...
done
```

```
for n in {1..5}
do
    command
    ...
done
```

```
for n in "a b" "c d"
do
    Set -- $n
    cmd with $1
    cmd with $2
    ...
done
```


Pęta while

```
while [ condition ]  
do  
    command  
    ...  
done
```

```
while [ $a -lt $b ]  
do  
    command  
    ...  
done  
  
lt, le, gt, ge
```

```
cond()  
{ if ... return 0;  
  else return 1;}  
  
while cond  
do  
    command  
    ...  
done
```


Pętla until

Czy jest sterowana odwrotnym warunkiem niż while ?

Podnoszenie uprawnień: su, sudo (doas)

Zalogowany jako 'root':

```
# id -> uid=0(root) gid=0(root) grupy=0(root)
```

Zalogowany jako użytkownik:

```
$ id -> uid=1000(krz) gid=1000(krz)
```

```
grupy=1000(krz),...
```

```
$ su
```

zmiana id użytkownika na 0 (superużytkownik, root)

wymagane: hasło użytkownika root

wykonanie pojedynczego polecenia: `$ su -c <polecenie>`

```
$ sudo
```

wykonanie polecenia z uprawnieniami root'a

wymagane: hasło bieżącego użytkownika + uprawnienia w

Podnoszenie uprawnień: su, sudo - c.d.

```
$ sudo id                                -> uid=0(root) gid=0(root) grupy=0(root)
$ su - -c "id"                          -> uid=0(root) gid=0(root) grupy=0(root)
```

Aby możliwe było użytkowanie polecenia `su` należy ustawić hasło dla `root`:

- Typowa instalacja Linux: hasło ustawione jest podczas instalacji systemu.
- Instalacja Ubuntu i pochodnych: hasło trzeba ustawić poprzez `sudo`:

```
$ sudo passwd root
```

Aby możliwe było korzystanie z polecenia `sudo` należy ustawić uprawnienia (`visudo`):

- Typowa instalacja Linux: jest konto 'root', brak ustawień `sudoers`.
- Instalacja Ubuntu i pochodnych: użytkownik konfigurowany w trakcie instalacji ma uprawnienia.

Podnoszenie uprawnień: su, sudo - c.d. 2

Połączenie poleceń:

```
$ sudo su          - mając w /etc/sudoers uprawnienia do sudo bez hasła przejdziemy do 'root'
```

```
$ sudo -i
```

Taki sposób **nie wywołuje** wykonania `.bashrc` konta root:

```
$ su -c <polecenie>
```

```
$ sudo polecenie
```

Taki sposób **wywołuje** wykonanie `.bashrc` konta root (odpowiednik: `$ source .bashrc`):

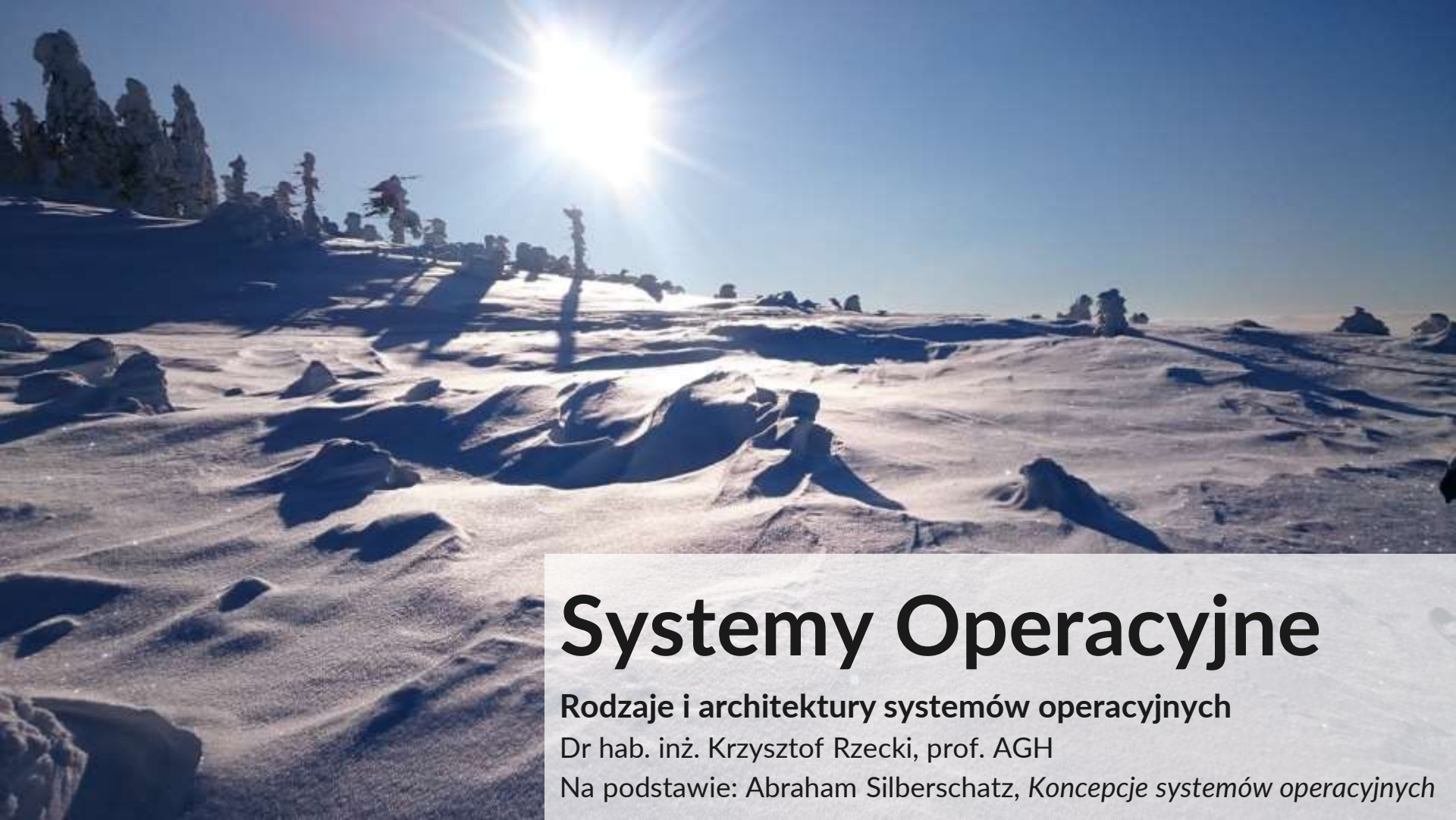
```
$ su - -c <polecenie>
```

```
$ sudo su - -c <polecenie> !!!
```


Czerwone Wierchy

Systemy Operacyjne

Rodzaje i architektury systemów operacyjnych

Dr hab. inż. Krzysztof Rzecki, prof. AGH

Na podstawie: Abraham Silberschatz, *Koncepcje systemów operacyjnych*

System operacyjny

System operacyjny - zarządza sprzętem komputerowym, jest pośrednikiem między użytkownikiem, a sprzętem komputerowym

Sprzęt komputerowy - CPU, RAM, I/O devices

Zadania systemu operacyjnego:

- dostarczenie środowiska do uruchamiania i zarządzania (ang. *control program*) programami użytkownika (**wygoda**),
- dystrybucja zasobów (ang. *resource allocator*) do efektywnej eksploatacji sprzętu komputerowego (**wydajność**).

Użytkownicy	
Programy użytkowe	
System operacyjny	Powłoka
	Jądro i moduły
BIOS - <i>Basic Input Output System</i>	
Sprzęt komputerowy	

System operacyjny jako program sterujący

Program sterujący (ang. *control program*):

- Nadzorowanie działania programów użytkowych.
- Przechwytywanie i przeciwdziałanie błędom.
- Udostępnianie systemu komputerowego użytkownikom.
- Kontrola dostępu użytkowników i programów do zasobów.
- Obsługa i kontrola pracy urządzeń wejścia-wyjścia.

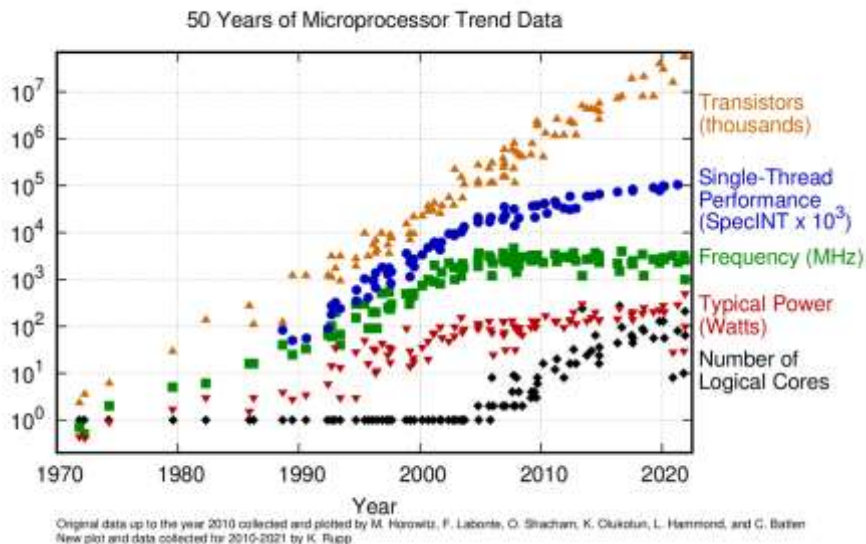

Dystrybucja zasobów

Dystrybucja zasobów obejmuje:

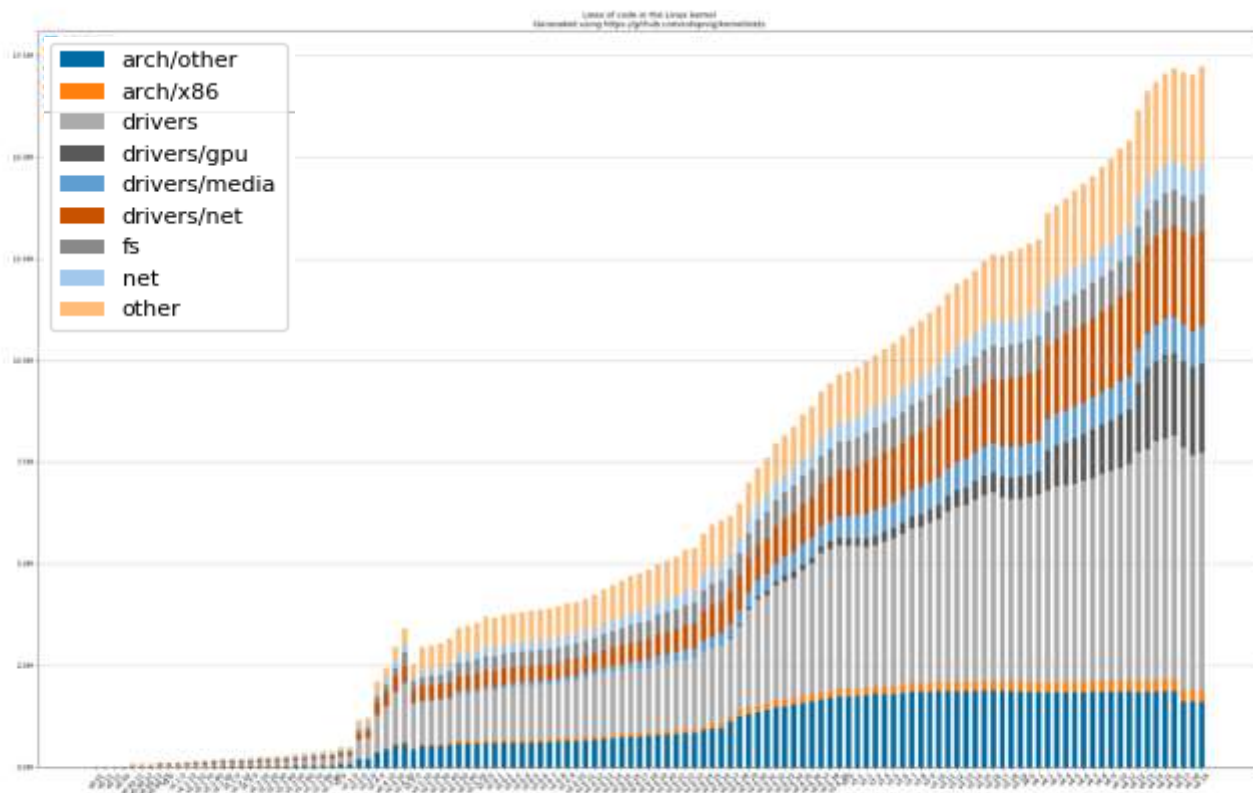
- Planowanie i przydział czasu procesora.
- Kontrola i przydział pamięci operacyjnej.
- Zarządzanie pozostałymi zasobami, jak oprogramowanie czy dostęp do sieci internet.
- Dostarczenie mechanizmów do synchronizacji zadań i komunikacji między zadaniami.

Rozwój sprzętu - prawo Moore'a

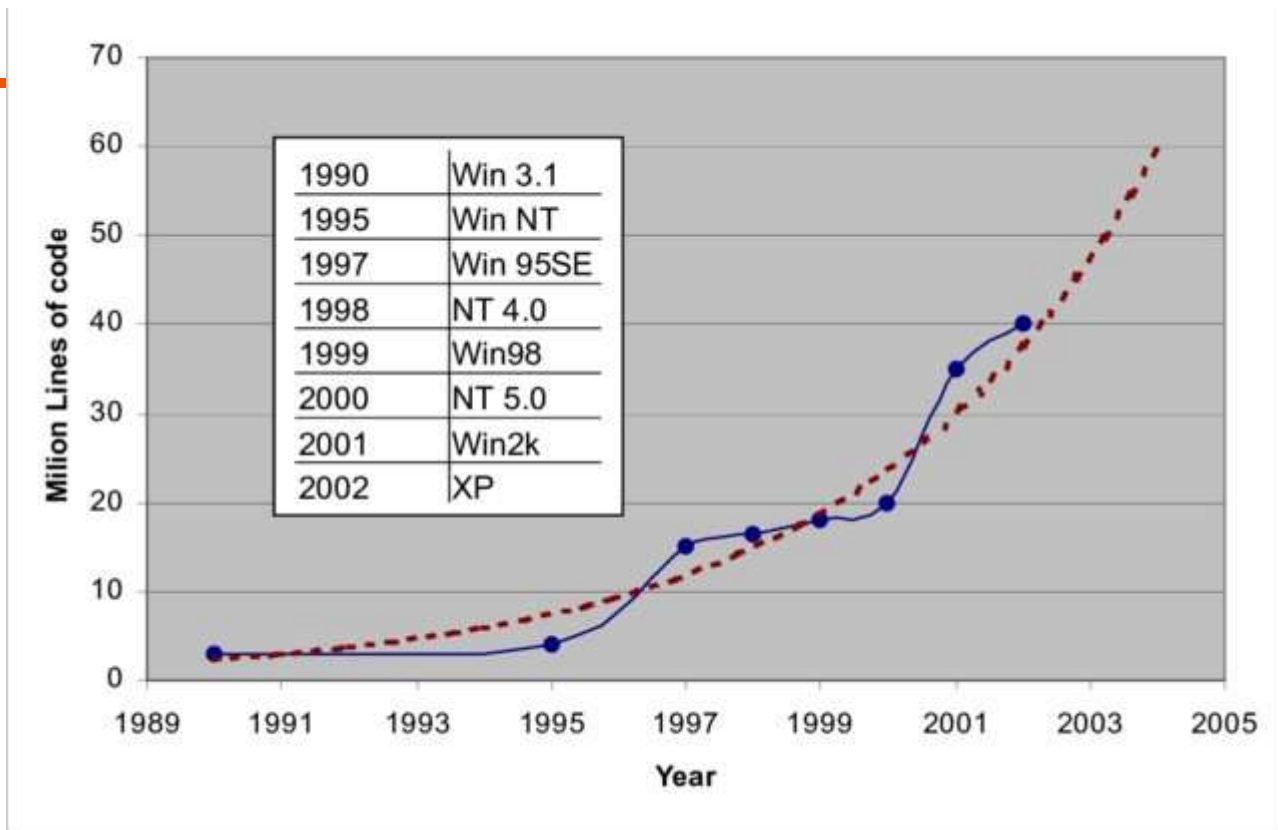

Źródło: <https://github.com/karlrupp/microprocessor-trend-data>

Źródło: <https://github.com/udoprogram/kernelstats>

Źródło: <https://github.com/udoprogram/kernelstats>

Podział systemów komputerowych

- Ze względu na wielkość:
  - Mainframe
  - Minicomputer
- Ze względu na zasoby:
  - Server
  - Workstation

Czy system operacyjny to program ?

- System operacyjny to jedyny program działający cały czas na komputerze
  - (uwaga: systemy wbudowane)
- Program ten zwykle nazywamy: **jądro** (ang. *kernel*)
- Pozostałe typy programów:
  - Programy systemowe (część z nich to polecenia systemowe)
  - Programy aplikacyjne (aplikacje użytkowe)

Jednostka danych

- **bit** - podstawowa jednostka informacji, oznaczenie: b
- bit może przyjmować wartość 0 lub 1
- kombinacja bitów reprezentuje cyfry, litery, obrazy, wideo, dźwięki, dokumenty, programy, itp.
- **bajt** to 8 bitów, oznaczenie B
- **word** to natywna dla danej architektury komputera jednostka informacji
- np. w architekturze 64-bitowej słowo to 8 bajtów
- Mnożniki:
  - $1 \text{ KB} = 1024 \text{ B} = 2^{10} \text{ B}$
  - $1 \text{ MB} = 1024 \text{ KB} = 1024^2 \text{ B} = 2^{20} \text{ B}$ (małe k = 10^3 , wielkie K = 2^{10})
  - $1 \text{ GB} = 2^{30} \text{ B}$, itd.
  - $1 \text{ Kib} = 1024 \text{ b}$ i analogicznie $\text{Mib} = 2^{20} \text{ b}$, $\text{Gib} = 2^{30} \text{ b}$, itd.

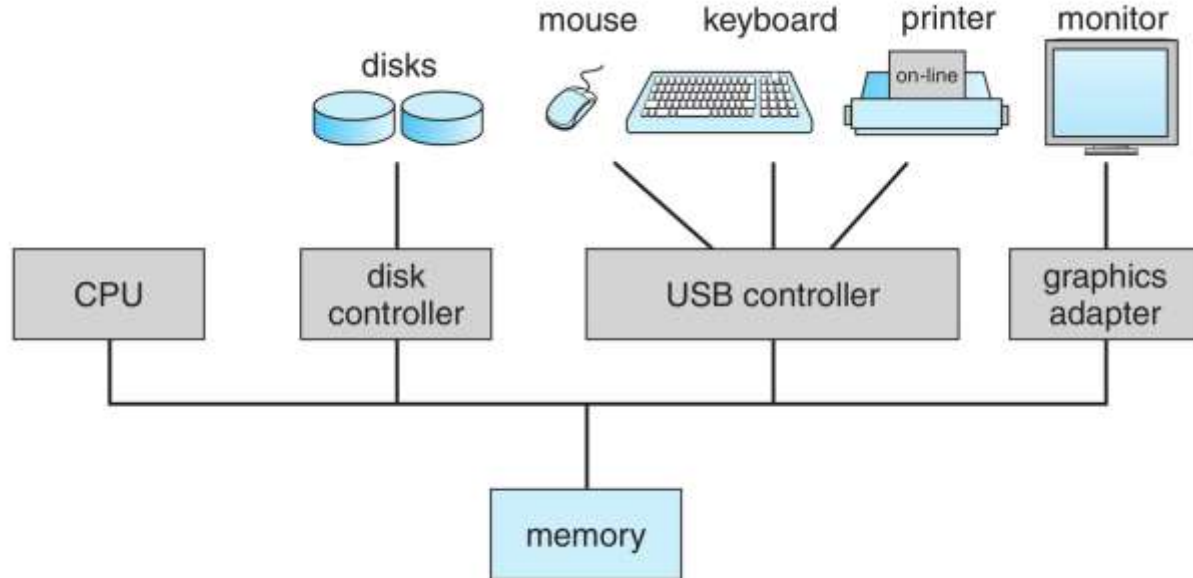
Młody informatyk myśli, że 1 kilobajt to 1000 bajtów, stary informatyk jest przekonany, że 1 kilometr to 1024 metry...

Elementy systemu komputerowego

- Sprzęt: procesor CPU, pamięć RAM, urządzenia we-wy
- Systemy operacyjne: Linux/Unix, Windows, MacOS, itp.
- Programy użytkowe: aplikacje, systemy baz danych, gry komputerowe, oprogramowanie biurowe, środowiska programistyczne, itp.
- Użytkownicy: ludzie, programy, maszyny

Organizacja systemu komputerowego

Działanie systemu komputerowego

- Uruchamianie systemu komputerowego:
  - BIOS - Basic Input-Output System
  - Bootstrap program przechowywany w ROM - read-only memory lub EEPROM - erasable programmable read-only memory zwany zwykle firmware
  - Następuje znalezienie i załadowanie systemu operacyjnego oraz pierwszego procesu "init"
  - Oczekiwanie na zdarzenia
- Wystąpienie zdarzenia sygnalizowane jest przez przerwanie (ang. *interrupt*):
  - Sprzętowe przerwanie może być wyzwolone przez przesłanie sygnału przez szynę systemową do procesora
  - Programowe przerwanie może być wyzwolone specjalną operacją, tzw. *system call* lub *monitor call*
- W momencie wystąpienia przerwania, procesor przerywa aktualnie wykonywaną operację, wykonuje procedurę przewidzianą dla danego zdarzenia i wraca do przerwanej operacji.

Struktura pamięci

- RAM - *random access memory* - pamięć, do której ładowane są programy do wykonania oraz dane dla tych programów
- Pamięci RAM to zwykle technologia półprzewodnikowa DRAM - *dynamic random-access memory*
- ROM - *read-only memory* - pamięć, w której przechowywane są niezmiennalne programy, np. wgrane gry do konsol video
- EEPROM - *erasable programmable read-only memory* - pamięć, która nie może być zbyt często nadpisywana, np. system operacyjny urządzeń mobilnych
- Rejestr - szybka, niewielka pamięć przy/w procesorze na czas wykonywania pojedynczej instrukcji
- Pamięć stała: dysk twardy HDD - *hard disk drive*, dysk optyczny, pen drive, itp.
- Pamięć NVRAM - *nonvolatile RAM* - odpowiedni pamięci RAM podtrzymywany bateryjnie

Proste systemy wsadowe

- Pierwsze komputery:
  - Wejście: czytniki kart i przewijaki taśm
  - Wyjście: drukarki wierszowe, przewijaki taśm, perforatory kart
- Zadanie na karcie perforowanej: program, dane, karty sterujące
- Czas obliczeń: minuty+ (czasem dni)
- System operacyjny umieszczony na stałe w pamięci operacyjnej
- Grupowanie zadań o podobnych wymaganiach: wsad (ang. *batch*)
- Komputer obsługiwał operator, który pobierał i sortował programy
- Istotna różnica w szybkości działania procesora w porównaniu z we/wy
- Następstwem było wprowadzenie technologii dyskowej

Wieloprogramowe systemy wsadowe

- Zastosowanie pamięci o dostępie swobodnym (dysków)
- Wczytywanie kart na dysk i zapamiętanie położenia danych => spooling
- Pula zadań (ang. *job pool*) - wczytanie pewnej liczby zadań na dysk
- Możliwość dobierania zadań z dysku tak, aby zwiększyć efektywność jednostki centralnej
- Planowanie zadań (ang. *scheduling*) - planowanie zadań i planowanie przydziału procesora

Systemy z podziałem czasu (1960r.)

- Problemy systemów wieloprogramowych:
  - wielowariantowość ścieżek wykonywania
  - brak możliwości modyfikowania programu
  - długi czas od rozpoczęcia tworzenia programu do wyniku jego działania
- Podział czasu, wielozadaniowość, ang. *multitasking*
- Interakcyjność, ang. *hands-on* - wymiana danych z programem w ciągu jego trwania
- System plików (ang. *file*, *filesystem*):
  - zestaw powiązanych informacji
  - format, typ
  - organizacja w katalogi
- Bezpośredni dostęp użytkownika do komputera (bez operatora)
- Pamięć wirtualna - wspomaganie pamięci operacyjnej pamięcią dyskową
- Problem zakleszczenia - wzajemne oczekiwanie programów na zasoby

Systemy dla komputerów osobistych ('70)

- Zmniejszenie cen sprzętu
- Rozwój linii komputerów PC (ang. *personal computer*)
- Początkowo systemy operacyjne dla pierwszych komputerów osobistych: nie wielostanowiskowe, nie wielozadaniowe, lecz z czasem je rozwinięto
- Microsoft: MS-DOS, później Microsoft Windows
- IBM: MS-DOS (od Microsoft), później OS/2
- Apple: Macintosh, później iOS
- Bell Laboratories: UNIX dla PDP-11 (wiele koncepcji z systemu MULTICS dla komputera GE645)
- Na bazie rozwiązań UNIX w latach '80 => Windows NT, IBM OS/2, Macintosh Operating System

Systemy wieloprocessorowe, równoległe

- Zwiększona przepustowość
- Współczynnik przyspieszenia, który nie zawsze powiela wydajność
- Współużytkowanie urządzeń zewnętrznych
- Zwiększenie niezawodności (redundancja/nadmiarowość węzłów obliczeniowych)
- Wieloprzetwarzanie symetryczne - w każdym procesorze działa identyczna kopia
  - Działa N procesów na N egzemplarzach jednostki centralnej
  - Może się zdarzyć niebalansowanie obciążenia procesorów
  - Wersja Encore systemu UNIX dla komputera Multimax
  - SunOS w wersji 5 (Solaris 2) dla komputerów Sun
- Wieloprzetwarzanie asymetryczne - każdy procesor ma inne zadanie (+procesor główny)
  - Np. słabsze procesory obsługują komunikację (ang. *front-end*)
  - IBM i komputer IBM Series/1 jako procesor czołowy
  - SunOS w wersji 4 dla komputerów Sun

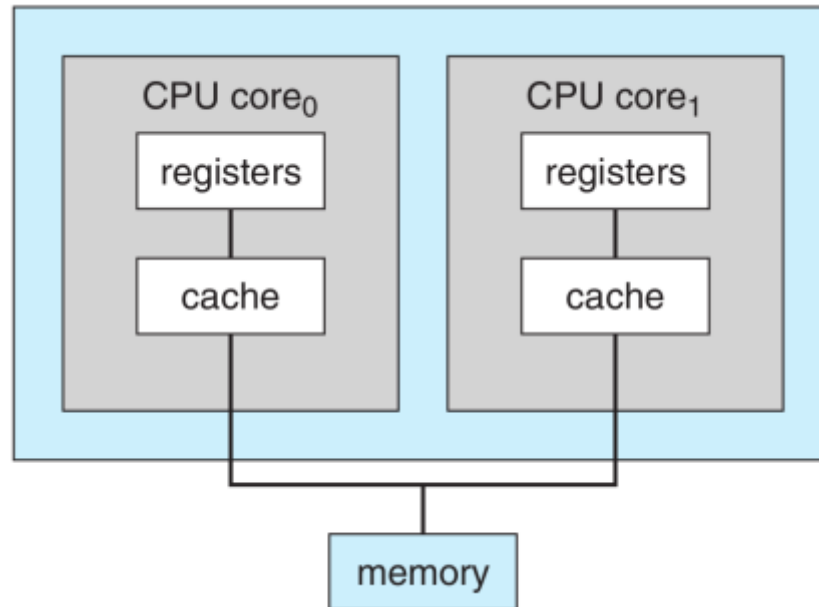

UMA/NUMA

- UMA - *uniform memory access* - pamięć o jednorodnym czasie dostępu
- NUMA - *non-uniform memory access* - pamięć o niejednorodnym czasie dostępu

System operacyjny musi tak zarządzać dostępem do pamięci, aby minimalizować efekt NUMA.

Procesor wielordzeniowy

Systemy rozproszone, systemy klastrowe

- Systemy luźno powiązane (ang. *loosely coupled*), rozproszone (ang. *distributed systems*)
- Rozdzielenie geograficzne
- Połączenie przez linie telekomunikacyjne (internet, linie telefoniczne, itp.)
- Zróżnicowanie architektur poszczególnych węzłów (ang. *node*)
- Zróżnicowanie mocy obliczeniowych poszczególnych węzłów
- Cechy:
  - Podział zasobów
  - Przyspieszenie obliczeń
  - Niezawodność
  - Komunikacja

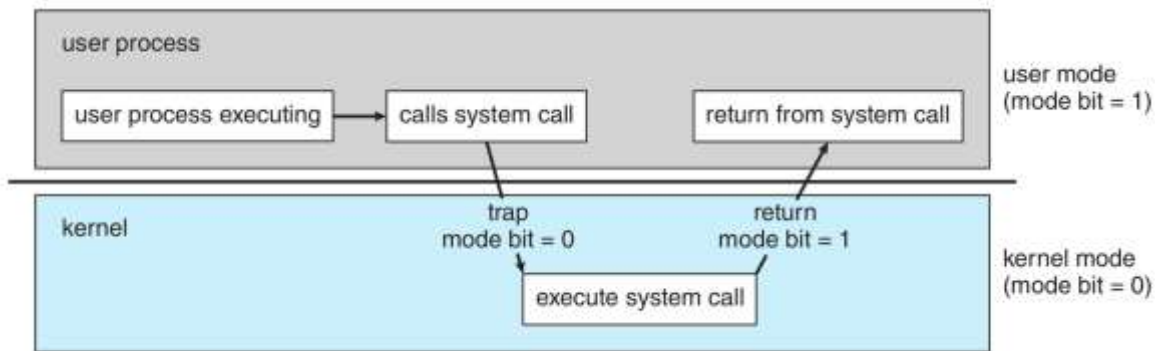

Systemy czasu rzeczywistego (ang. *real-time*)

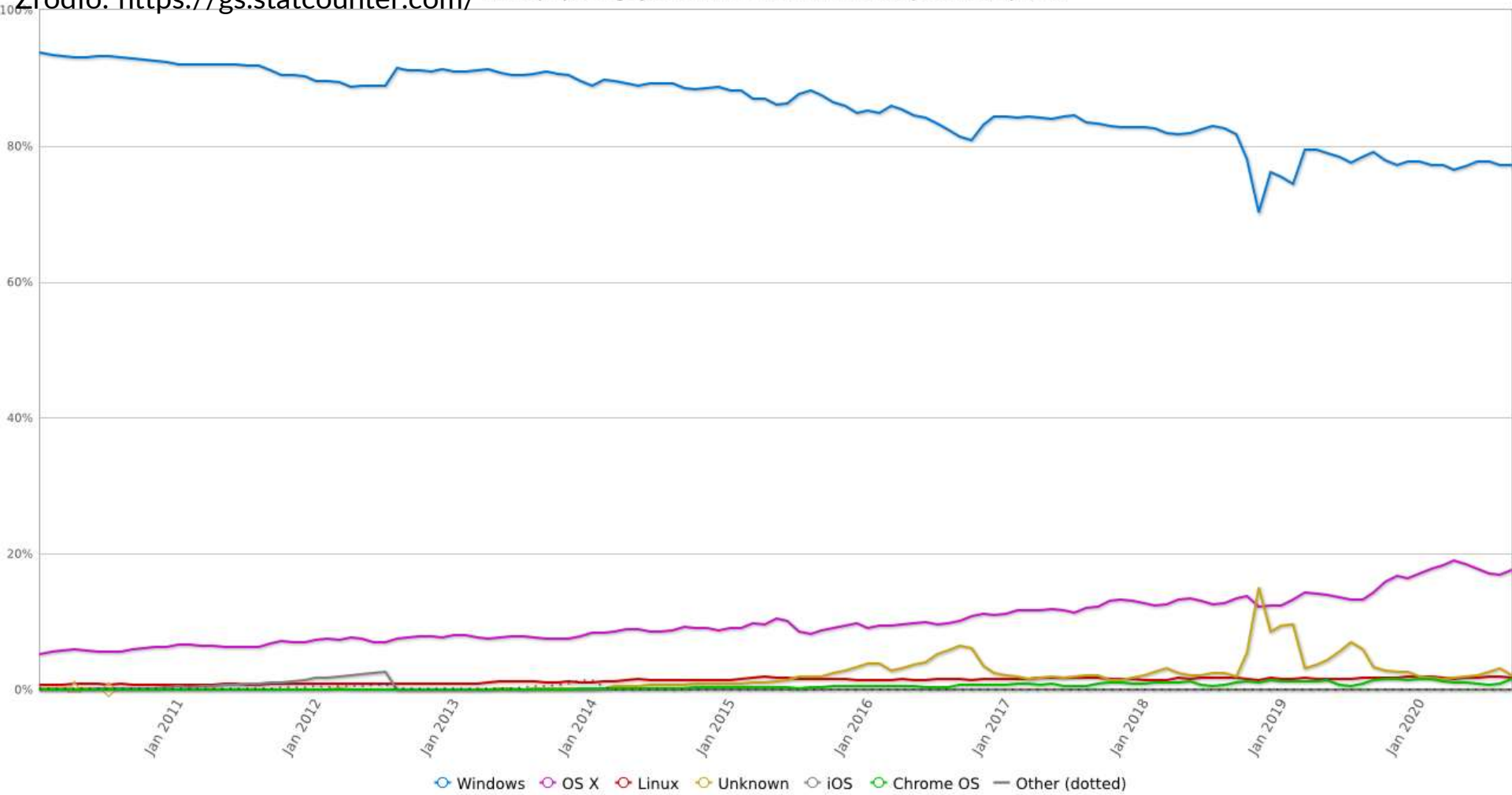
- Zastosowanie: surowe wymagania na czas wykonania operacji lub przepływu danych
- Przykłady:
  - Jednokierunkowe sterowanie maszyną według zadanego programu
  - Odczytywanie wartości czujników
  - Analiza odczytanych wartości czujników i adekwatna reakcja robota
  - Analiza otoczenia, przetwarzanie danych (sygnałów, obrazów) i podejmowanie decyzji
- Odmiany systemów czasu rzeczywistego:
  - Rygorystyczny (ang. *Hard real-time system*) - terminowe wypełnienie krytycznych zadań
  - Łagodny (ang. *Soft real-time system*) - krytyczne zadanie do obsługi otrzymuje pierwszeństwo

Tryby pracy systemu operacyjnego

- Tryb użytkownika (ang. *user mode*)
- Tryb jądra (ang. *kernel mode*)
- Zaimplementowany w sprzęcie *mode bit*: 0 - kernel mode, 1 - user mode

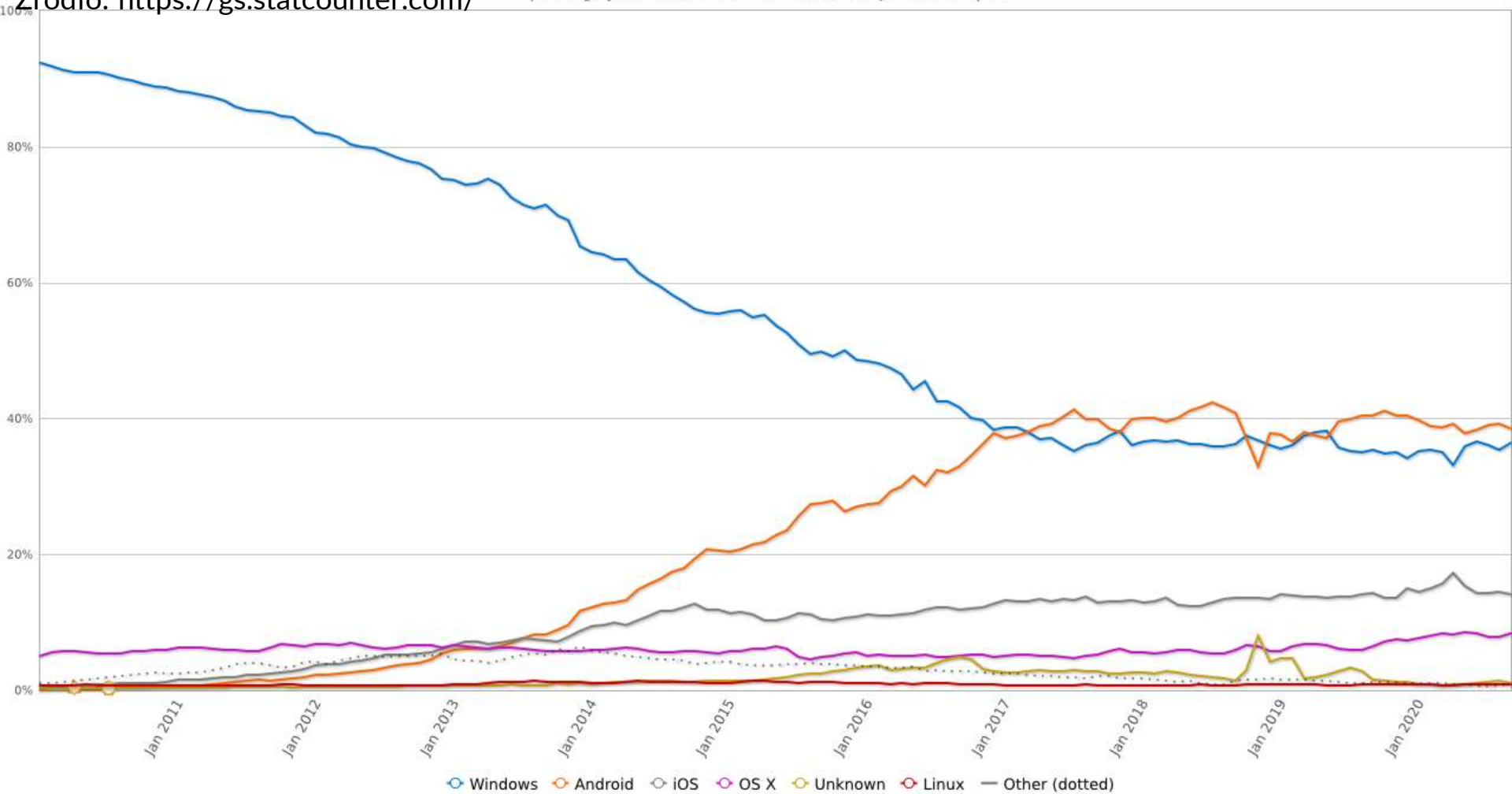

StatCounter Global Stats
Desktop Operating System Market Share Worldwide from Jan 2010 - Sept 2020

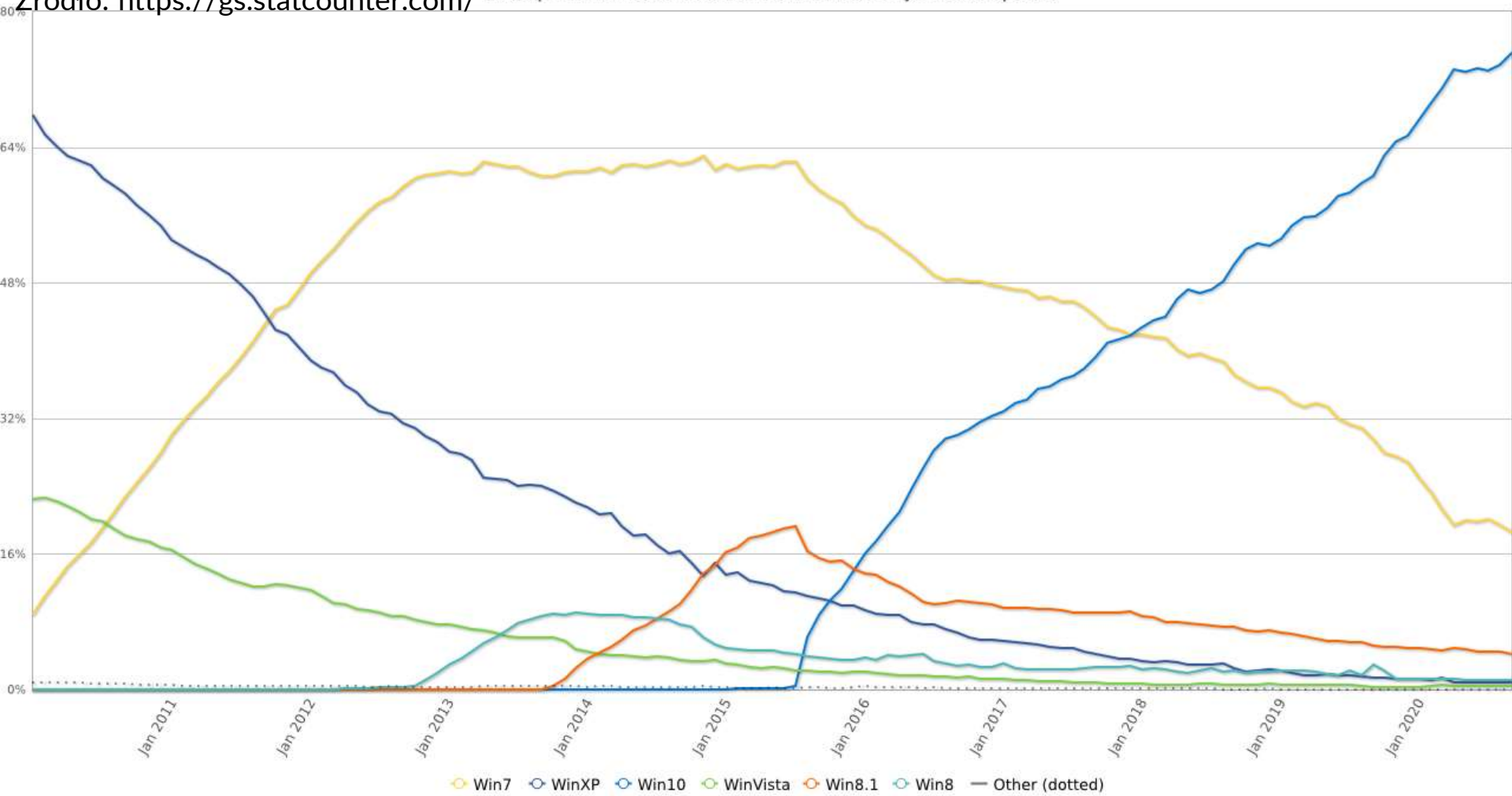

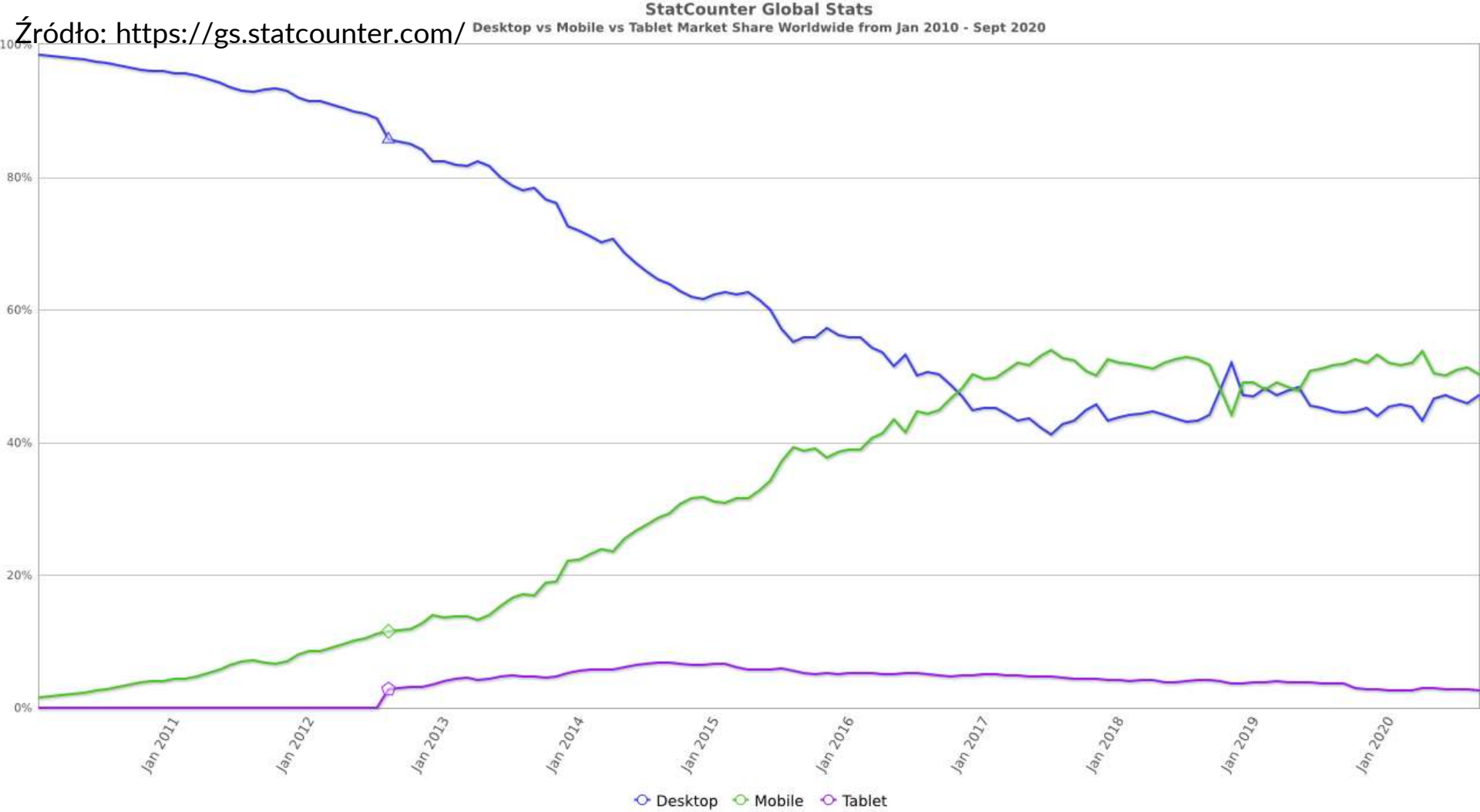
StatCounter Global Stats

Operating System Market Share Worldwide from Jan 2010 - Sept 2020

StatCounter Global Stats
Desktop Windows Version Market Share Worldwide from Jan 2010 - Sept 2020

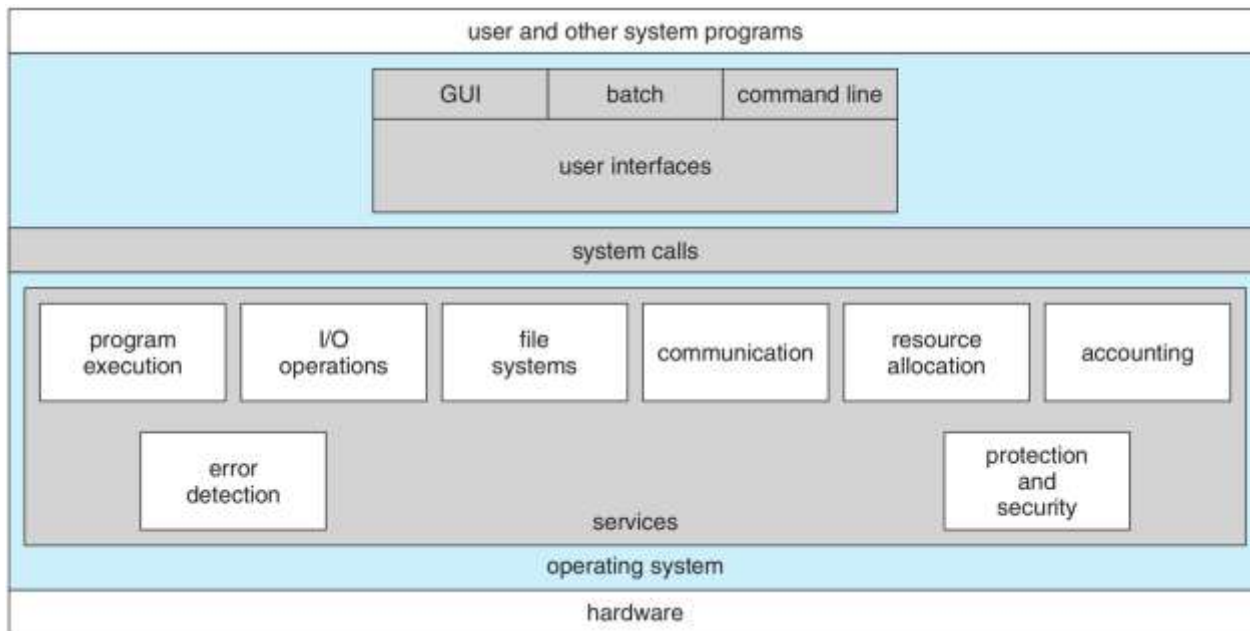

Pytania...

- Jakie zagrożenia niesie za sobą wielodostęp ?
- Co jest główną zaletą wieloprogramowości ?
- Czy współcześnie może mieć zastosowanie system bez dysku twardego ?
- Jakie uzasadnienie istnienia mają systemy rozproszone ?
- Jaka jest największa trudność w tworzeniu systemu czasu rzeczywistego ?
- Jakie znaczenie ma tryb jądra i tryb użytkownika dla bezpieczeństwa systemu ?

Struktura systemu operacyjnego

Interfejs użytkownika

- Graficzny interfejs użytkownika (GUI - graphical user interface) to najpopularniejszy wśród użytkowników biurowych interfejs człowiek-komputer.
- Interpreter poleceń (CLI - command-line interface) jest interfejsem użytkownika (UI) przyjmującym komendy tekstowe oraz funkcje.
- Interfejs *batch* to zbiór komend i dyrektyw kontrolujących te komendy zapisanych w pliku, który po uruchomieniu kolejno uruchamia komendy z tego pliku.
- Interpreter poleceń == *shell*: sh (Bourn shell), bash (Bourne-Again shell), csh (C shell), zsh (Z shell), ksh (Korn shell), itp.
- Interpretacja poleceń: polecenie systemowe (np. cd) lub program (np. rm).

Podstawowe polecenia bash

- Dokumentacja na temat poleceń dostępna jest (wychodzimy klawiszem 'q'):

`$ man <nazwa polecenia lub programu>`

- **Polecenia:** pwd, cd, ls, cat, cp, mv, mkdir, rm, touch, locate, find, grep, df, du, head, tail, diff, tar, chmod, chown, jobs, kill, ping, wget, history, man, echo, zip, unzip, hostname, useradd, userdel, curl, df, diff, echo, exit, finger, free, grep, groups, less, passwd, ping, shutdown, ssh, reboot, sudo, top, uname, w, whoami
- **Instrukcje:** instrukcjami skryptowymi: if, for, while, until, etc.
- **Edytory tekstu:** vim, pico, etc.

Poziomy języków programowania

Level 5.

Java/Bytecode

Level 4.

C/C++ Source

Level 3.

ASM Source

Level 2.

Object File

Other Object Files ("Libraries")

Level 1.

Executable File ("Machine Code")

Skrzyczne

Operating systems

Processes

Krzysztof Rzecki, PhD, DSc

Based on: Abraham Silberschatz, *Operating system concepts*

From program to process

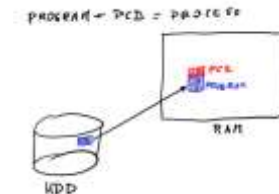
Program code writing:

Source code -> Compiling -> Linking -> Machine code

Running the program:

Machine code, program -> Reading to the main memory -> Adding PCB -> Process

+ Program Counter -> running process

Process

- The very first operating systems: there is the only one program and it has access to all resources
- Contemporary operating systems: management of running programs -> processes
- The process:
  - code loaded into memory and run
  - unit of work in a time-sharing system
- The management includes: control and separation
- Effect: the system contains collections of processes:
  - operating system processes
  - user processes
- Potentially, all processes are launched simultaneously
- The processor(s) switch between processes, which increases the efficiency of the computer system

Process creating and terminating

Creating:

- New batch job
- Interactive login
- Service creation by OS
- Splitting (spawning) an existing process

Terminating:

- Proper ending
- No enough memory
- Protection breach (of memory)
- Operator or SO intervention

The process informs about completion:

- HALT instruction
- User action (e.g. log off)
- Failure or error
- Termination of the parent process

Process creation - interface

Program in path:

```
$ xclock
```

User program:

```
$ ./program
```

Program in background:

```
$ xclock &
```

Program termination:

```
ctrl + c
```

Tasks list:

```
$ jobs
```

Move to the background:

```
$ bg %1
```

Stop the process:

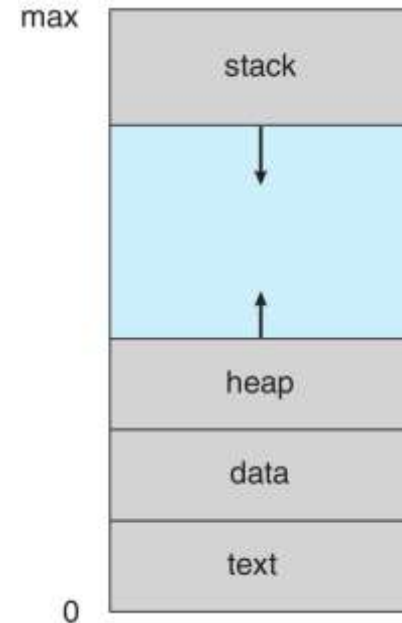
```
ctrl + z
```

Move to the foreground:

```
$ fg %1
```

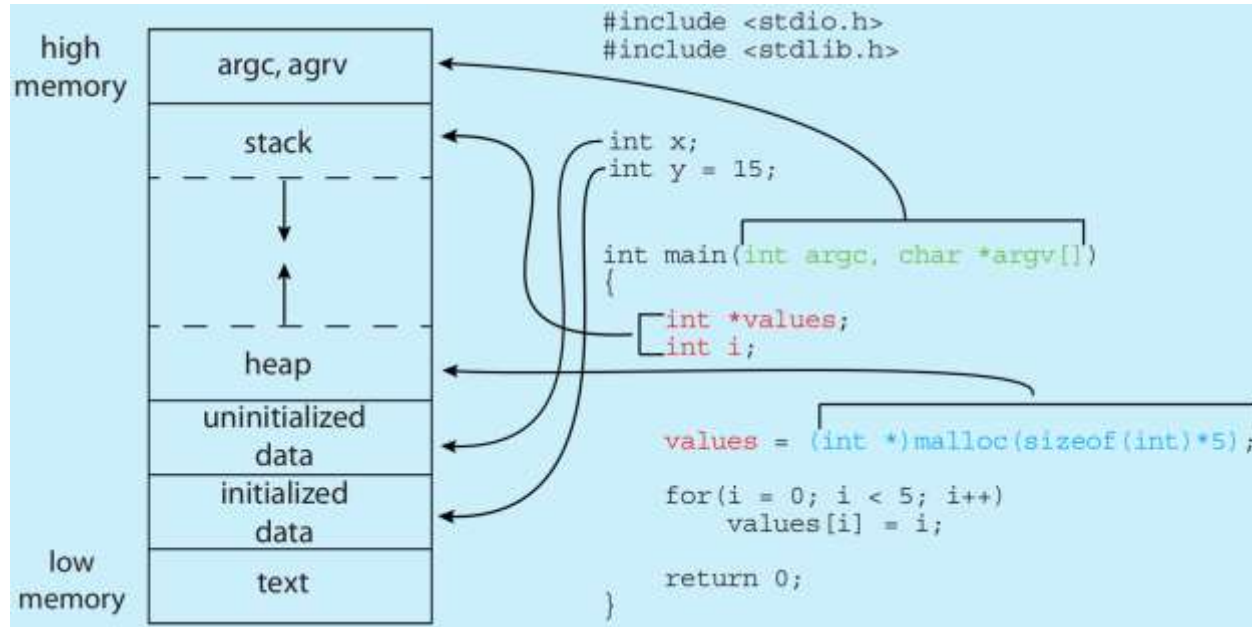
Process concept

- Batch system: *jobs*, Shared system: *user programs* or *tasks* -> actually: *process*
- Process:
  - Program code, *text section*
  - Program counter == Instruction counter == Indicator of the instruction being executed
  - Process stack (procedure parameters, return addresses, temporary variables)
  - Data section - i.e. global variables
  - Heap - i.e. dynamically allocated memory
- Program is passive - executable file contains list of instructions
- Process is active - program counter points to the next instruction

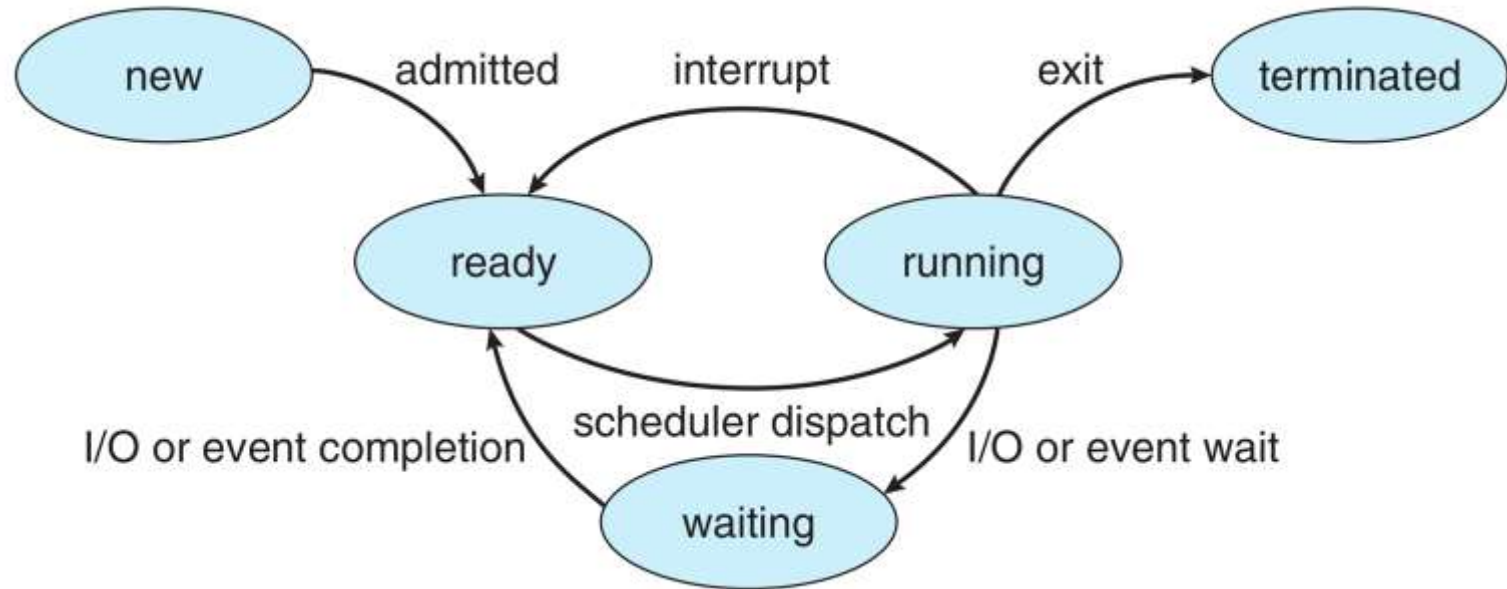

Source: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

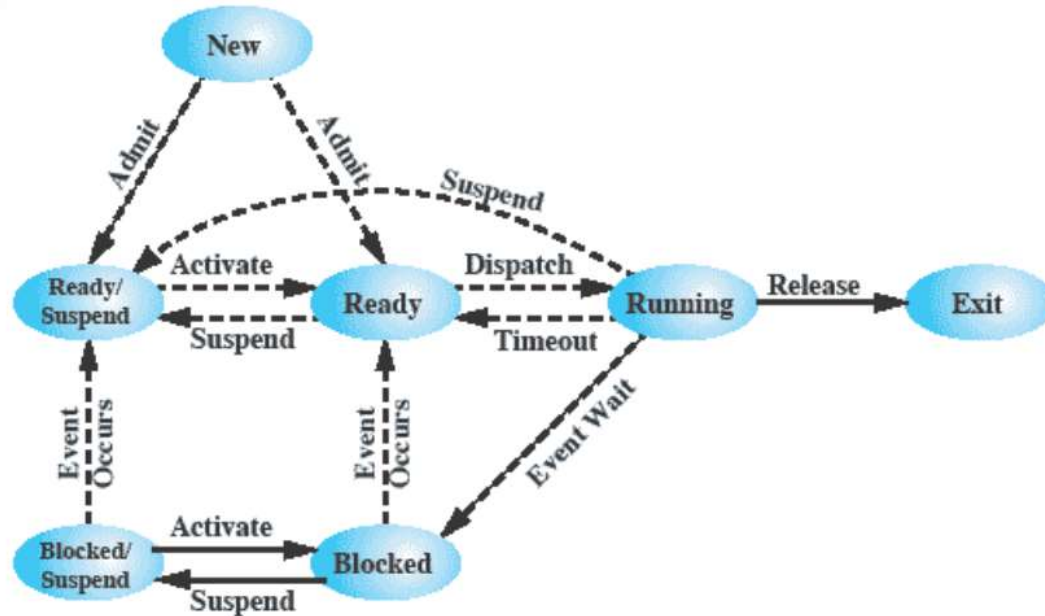
Program in C

Process states (five state model)

Two states of suspend (*)

Reasons for suspending the process (*)

- **Swapping** - the operating system must free a certain amount of (main) memory to run a process that is ready to execute.
- **Another OS problem** - errors.
- **Interactive user request**
- **Timing** - periodic calling of a process (e.g. monitoring) and it can be suspended until the next call.
- **Parent process request** - SIGSTOP / SIGTSTP / SIGCONT

Process control block

PCB is an area of memory containing various information associated with the particular process.

Process Control Block

- Process state (next slide)
- Process number (next slide)
- Program counter (next slide)
- CPU registers - including: accumulators, index registers, stack pointers, general purpose registers, condition registers, etc.
- CPU-scheduling information - including: process priority, pointer to queues, etc.
- Memory-management information - including: contents of boundary registers, page tables or segment tables, etc.
- Accounting information - amount of CPU and real time used, time limits, account numbers, task or process number, etc.
- Information about the input/output status - I/O status information - including: list of I/O devices assigned to the process, list of open files, etc.

process state
process number
program counter
registers
memory limits
list of open files
...

Process Control Block

Linux kernel:

```
$ /usr/src/
```

```
$ linux-headers-[kernel v.]/
```

```
$ include/linux/sched.h
```

Defined in:

```
task_struct
```

A number of records !

User mode:

```
$ /proc/[PID]
```

```
$ ps
```

PCB - process state

Process state

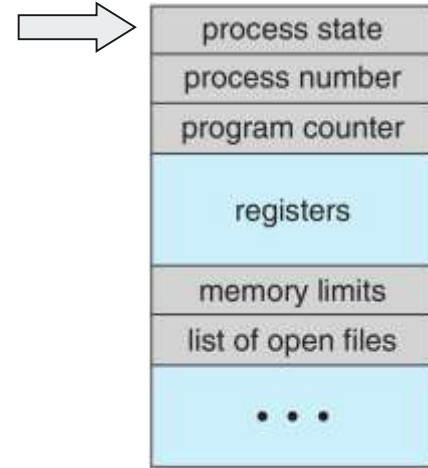
```
$ ps -p [PID] -o pid,status,comm
```

Or:

```
$ cat /proc/[PID]/status | grep Stat
```

Available states:

- R=running,
- S=sleeping in an interruptible wait,
- D=waiting in uninterruptible disk sleep,
- Z=zombie,
- T=traced or stopped (on a signal),
- W=paging

PCB - process number

PID - Process identifier

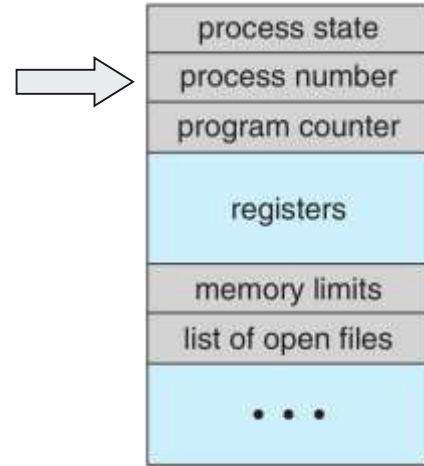
```
$ pidof <program name>
```

or:

```
$ ps aux | grep <program name>
```

The PID number of the process will be returned.

The PID is an integer number unique in the operating system space.

PCB - process number

Get my own PID:

```
$ pid_t getpid(void);          // unistd.h
```

Get my parent PID:

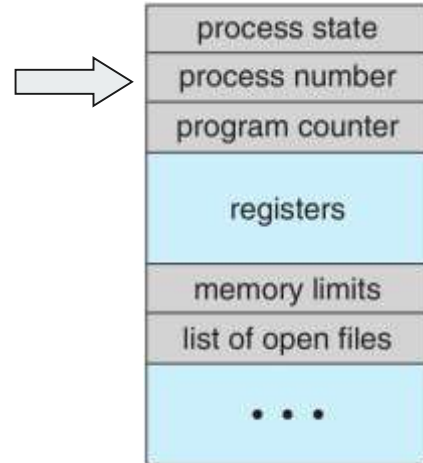
```
$ pid_t getppid(void);        // unistd.h
```

Create the new process and get its PID:

```
$ pid_t fork(void);           // unistd.h
```

Functions where the argument is PID:

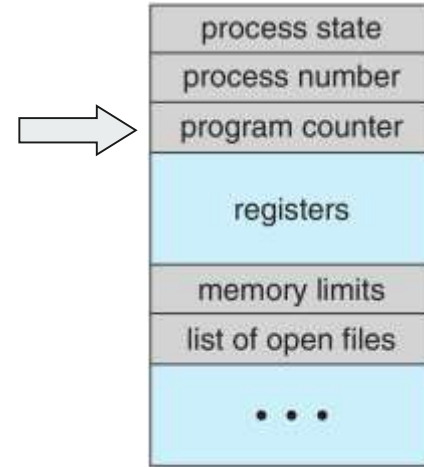
kill, wait, nice

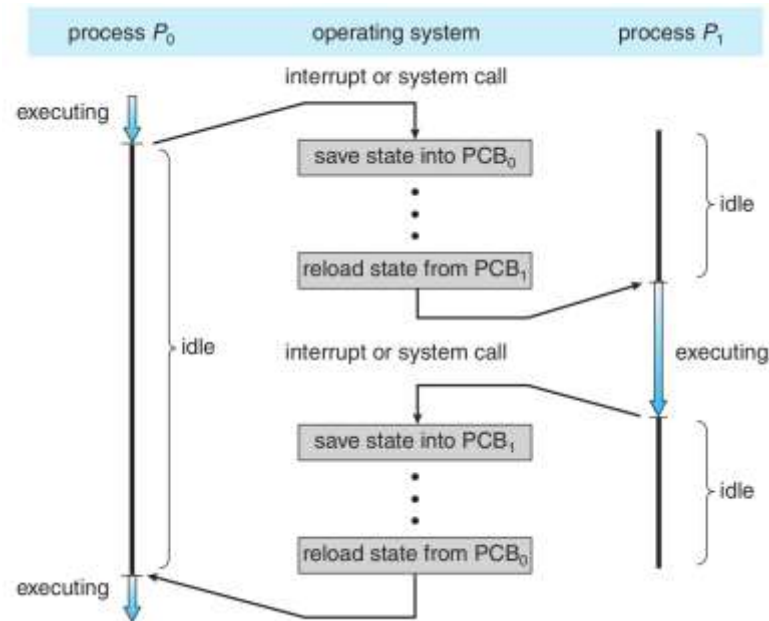

PCB - program counter

Program counter - address of the next instruction to be executed.

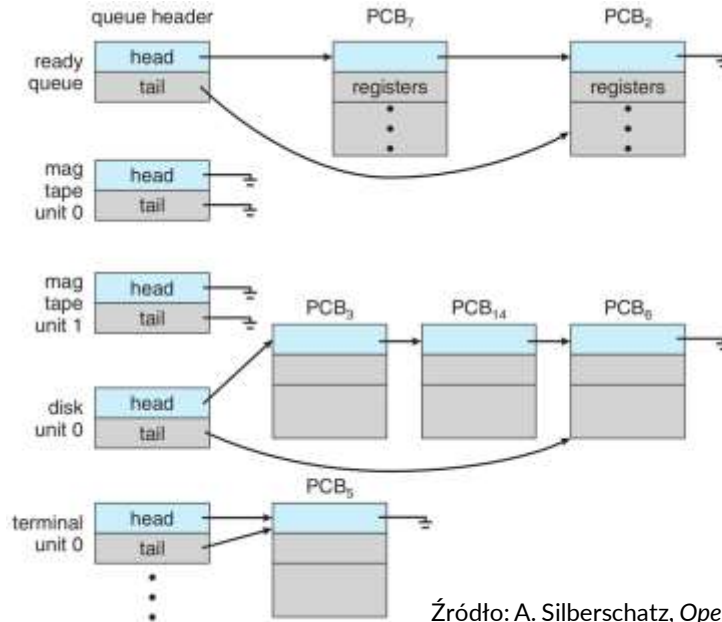

Process control block - process switching

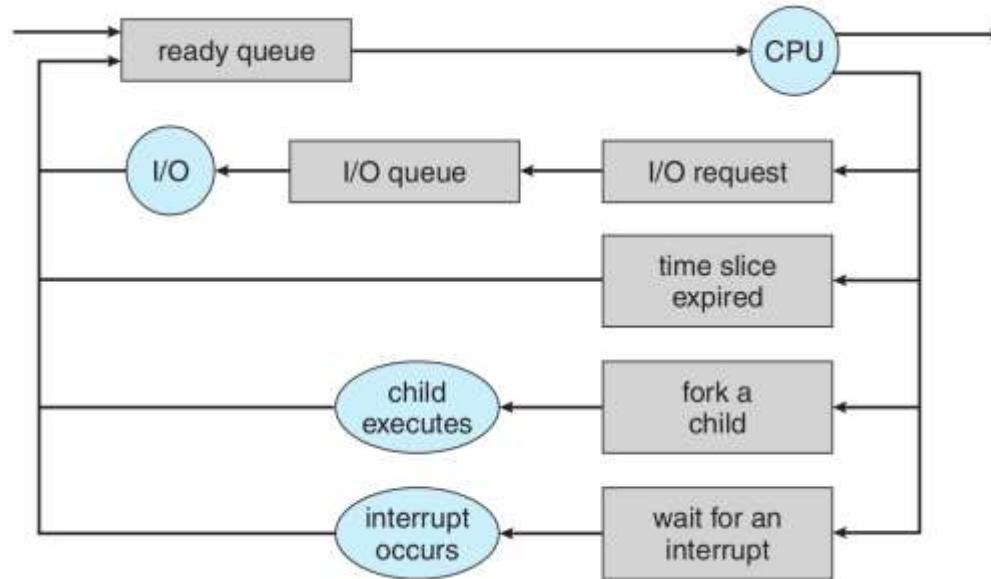
Source: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

I/O queues

Process queue

Process operations - process creation (1)

- Process creation:
  - A given process (parent) can create many new processes (child)
  - Each of the newly created processes can create another one, and processes tree is being created
  - Process identification using PID in the most of the systems is done

```
$ pstree -p | head -n 10
```

```
systemd(1)---ModemManager(824)---{ModemManager}(854)
|      `--{ModemManager}(857)
|      -NetworkManager(711)---{NetworkManager}(819)
|      `--{NetworkManager}(821)
|      -accounts-daemon(10363)---{accounts-daemon}(10366)
|      `--{accounts-daemon}(10372)
|      -acpid(10526)
|      -agetty(876)
```

```
$ ps -ax | head -n 10
```

PID	TTY	STAT	TIME	COMMAND
1	?	Ss	0:01	/sbin/init splash
2	?	S	0:00	[kthreadd]
3	?	Ik	0:00	[rcu_gp]
4	?	Ik	0:00	[rcu_par_gp]
6	?	Ik	0:00	[kworker/0:0H-kblockd]
9	?	Ik	0:00	[mm_percpu_wq]
10	?	S	0:00	[ksoftirqd/0]
11	?	I	0:01	[rcu_sched]
12	?	S	0:00	[migration/0]

Question: why does the difference in: systemd vs. init occurs?

Parent PID determination

```
$ ps -p `pidof <program name>` -o ppid,pid,status,comm
```

or:

```
$ cat /proc/`pidof <program name>`/status | grep PPid
```

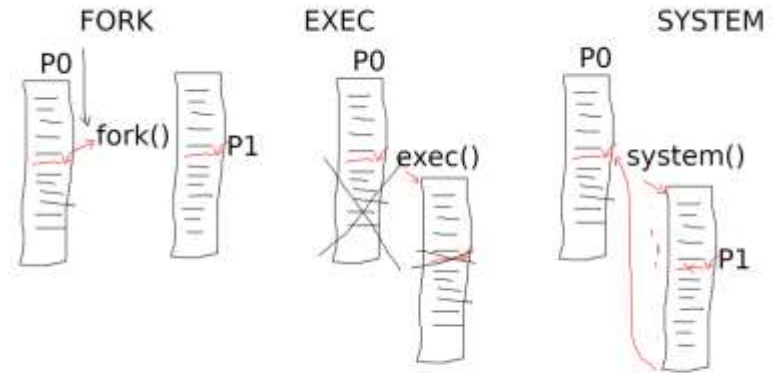
Process operations - process creation (2)

Two cases may occur during child process creation:

- The parent process continues to execute simultaneously with the child process (fork)
- The parent process waits until any or all of its child processes terminate (fork or system)

There are also two possibilities for addressing memory for a new process:

- The child process is a duplicate of the parent process, i.e. it has the same program code as the parent (fork).
- The child process is the newly loaded program (exec and system).

Process operations - process creation (3)

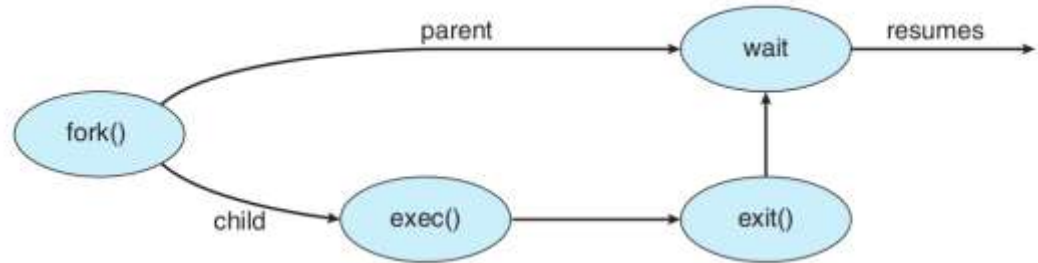
```
#include <sys/types.h>
#include <stdio.h>
#include <unistd.h>

int main()
{
    pid_t pid;

    /* fork a child process */
    pid = fork();

    if (pid < 0) { /* error occurred */
        fprintf(stderr, "Fork Failed");
        return 1;
    }
    else if (pid == 0) { /* child process */
        execlp("/bin/ls", "ls", NULL);
    }
    else { /* parent process */
        /* parent will wait for the child to complete */
        wait(NULL);
        printf("Child Complete");
    }

    return 0;
}
```


Running scripts and the child process

Mode without source:

```
$ ./script.sh
```

Mode with source:

```
$ . ./script.sh
```

```
$ source ./script.sh
```


IPC - Inter-process communication

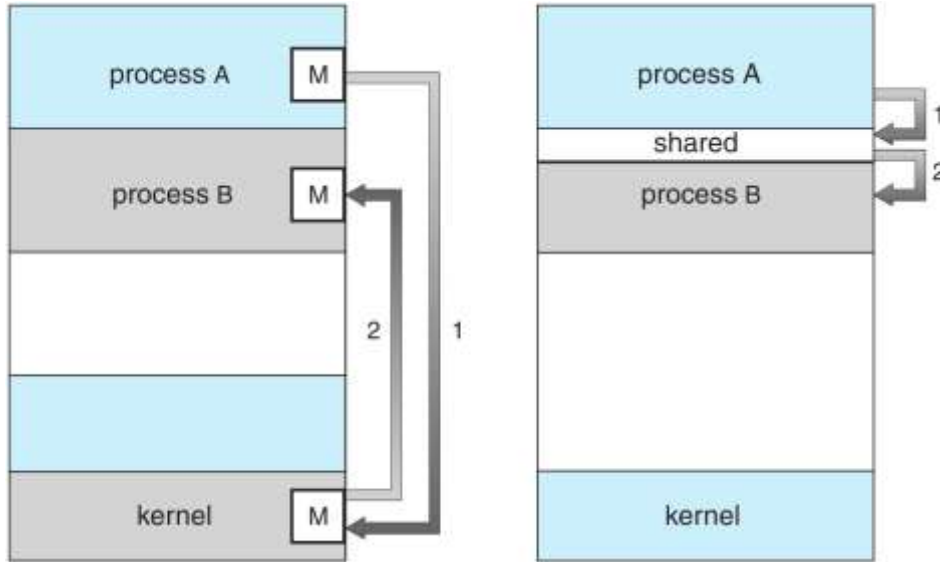
Process coexistence:

- Independent process - other processes do not affect it and it does not affect other processes.
- Cooperative process - can influence other processes or other processes can influence it.

The importance of inter-process communication:

- Information sharing (data, message exchange)
- Speeding up calculations (can they all be parallelized?)
- System modularity
- Convenience

Inter-process communication models (1)

Message passing
Shared memory

Inter-process communication models (2)

- Message passing:
  - Useful for exchanging small amounts of data (no need to prevent conflicts)
  - Easier to implement
- Shared memory:
  - The fastest possible communication
  - The only intervention required from the kernel is to create this memory

Producent and consument

- Producent - consument model
  - WWW server and HTML browser
  - TEX compiler and PDF viewer
  - etc.

Shared memory - buffering (1)

Data exchange buffers:

- Unbounded buffer - no size limit:
  - The producer never waits, the consumer waits when the buffer is empty
- Bounded buffer - specific buffer size:
  - The producer waits when the buffer is full, the consumer waits when the buffer is empty

Shared memory - buffering (2)

```
#define BUFFER_SIZE 10

typedef struct {
    . . .
}item;

item buffer[BUFFER_SIZE];
int in = 0;
int out = 0;
```

- FIFO queue
- in - the next free cell in buffer
- out - the first free cell in buffer
- $in == out$ - the buffer is empty
- $((in+1) \% BUFFER\_SIZE) == out$ - the buffer is full

Shared memory - buffering (3)

Producent

Consument

```
item nextProduced;

while (true) {
    /* produce an item in nextProduced */
    while (((in + 1) % BUFFER_SIZE) == out)
        ; /* do nothing */
    buffer[in] = nextProduced;
    in = (in + 1) % BUFFER_SIZE;
}
```

```
item nextConsumed;

while (true) {
    while (in == out)
        ; // do nothing

    nextConsumed = buffer[out];
    out = (out + 1) % BUFFER_SIZE;
    /* consume the item in nextConsumed */
}
```


Shared memory

- Based on the example, write a chat program in which two processes exchange messages (numbers or text).

```
#include <stdio.h>
#include <sys/shm.h>
#include <sys/stat.h>

int main()
{
    /* the identifier for the shared memory segment */
    int segment_id;
    /* a pointer to the shared memory segment */
    char *shared_memory;
    /* the size (in bytes) of the shared memory segment */
    const int size = 4096;

    /* allocate a shared memory segment */
    segment_id = shmget(IPC_PRIVATE, size, S_IRUSR | S_IWUSR);

    /* attach the shared memory segment */
    shared_memory = (char *) shmat(segment_id, NULL, 0);

    /* write a message to the shared memory segment */
    sprintf(shared_memory, "Hi there!");

    /* now print out the string from shared memory */
    printf("%s\n", shared_memory);

    /* now detach the shared memory segment */
    shmdt(shared_memory);

    /* now remove the shared memory segment */
    shmctl(segment_id, IPC_RMID, NULL);

    return 0;
}
```

Source: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Synchronization

- Message passing can be blocking or non-blocking:
  - Blocking sending
  - Non-blocking sending
  - Blocking receiving
  - Non-blocking receiving

Buffering

- Zero capacity - the queue has a length of zero
- Limited length (bounded capacity) - the queue has a fixed length
- Unbounded capacity - the queue has unlimited length

Turbacz

A scenic view of a rocky coastline. In the foreground, there are large, light-colored rocks. The water is clear and turquoise, revealing a rocky seabed with green algae. A rope hangs vertically from a cliff on the right side of the frame. The background shows more of the rocky cliff and the sea.

Systemy Operacyjne

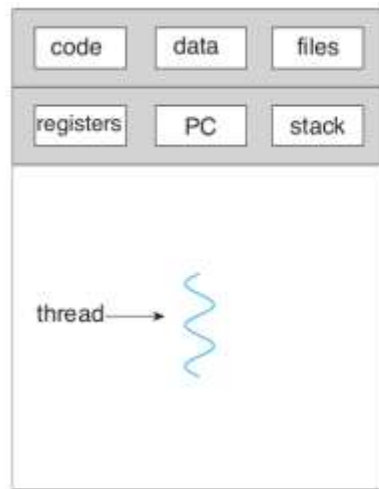
Wątki

Dr hab. inż. Krzysztof Rzecki, prof. AGH

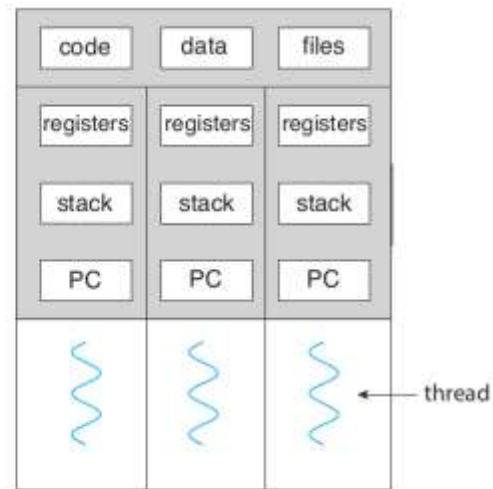
Na podstawie: Abraham Silberschatz, *Koncepcje systemów operacyjnych*

Wątek

- Wątek to podstawowa jednostka wykorzystania procesora.
- Wątek zawiera: identyfikator (numer), licznik programu, rejestry oraz stos.
- Wątek współdzieli z innymi wątkami należącymi do tego samego procesu: sekcję kodu, sekcję danych oraz inne zasoby systemu operacyjnego (np. otwarte pliki, sygnały).

single-threaded process

multithreaded process

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Proces vs. Wątek

Proces

- Proces osadzony jest w dwóch charakterystykach:
  - Właściciela zasobów, w tym przestrzeni adresowej zawierającej obraz procesu.
  - Planowania i wykonywania, która przeplata się razem z innymi procesami.
- Te dwie wyżej wymienione charakterystyki są niezależnie traktowane w systemie operacyjnym.

Wątek

- Jednostką wykonywanego zadania jest *wątek*, inaczej lekki proces (ang. *lightweight process*).
- Właściciel określony jest przez proces (zadanie), do którego wątek należy.

Proces

Wątek

- Proces to wykonywanie programu.
- *Heavy weight process.*
- Czaso- i zasobochłonne: tworzenie, terminacja, przełączanie kontekstu.
- Komunikacja: pamięć dzielona lub wymiana komunikatów jako mechanizmy specjalne.
- Procesy są izolowane.
- Przełączanie procesów odbywa się przez funkcje systemowe.
- Dla jądra dwa procesy to dwa procesy.
- Zablokowanie jednego procesu nie wpływa na fakt zablokowania innego procesu.

VS.

- Wątek to część danego procesu.
- *Lightweight process.*
- Szybsze i zużywające mniej zasobów na tworzenie, terminację i przełączanie kontekstu.
- Komunikacja: bezpośrednio współdzielone wszystkie zasoby danego procesu.
- Wątki współdzielą.
- Przełączanie wątków odbywa się bez wywoływania przerw do jądra.
- Dla jądra dwa wątki to jeden proces.
- Zablokowanie procesu, to zablokowanie jego wszystkich wątków.

Proces

Wątek

- Zablockowanie się procesu macierzystego uniemożliwia tworzenie procesów potomnych.
- Proces ma własny PCB, stos oraz przestrzeń adresową.
- Zmiany w procesie macierzystym nie mają wpływu na procesy potomne.

vs.

- Zablockowanie pierwszego wątku nie wpływa na działanie pozostałych wątków procesu.
- Ma rodzica PCB, własny TCB, stos oraz współdzieloną przestrzeń adresową.
- Zmiany w procesie wpływają na zmiany w wątkach tego procesu.

Obserwowanie wątków w systemie Linux

```
$ ps -T -o pid,tid,comm -p `pidof insync`
```

PID	TID	COMMAND
4224	4224	insync
4224	4260	QXcbEventQueue
4224	4280	QDBusConnection
4224	4281	gmain
4224	4282	gdbus
4224	4284	insync
4224	4312	insync

Proces

Wątki

Nazwa wątku, nazwa procesu

```
$ pstree -p `pidof insync`
```

```
insync(4224) --QtWebEngineProc(4336) ---QtWebEngineProc(4338) ---QtWebEngineProc(4357) --{QtWebEngineProc}(4358)
```


Proces

```
|
```

```
|
```

```
...
```

```
|-{insync}(4260)
```

```
|-{insync}(4280)
```

```
|-{insync}(4281)
```


Wątki

Procesy potomne

PID vs. TID

- PID = *process identifier*
- TID = *thread identifier*
- Jeśli proces ma tylko jeden wątek, to PID == TID
- Jeśli proces ma wiele wątków, to pierwszy z nich ma unikalny TID w zakresie tego procesu
- Jądro systemu nie rozróżnia szczególnie wątku od procesu
- Dla jądra wątki to procesy, które współdzielą pewne zasoby
- Kiedy tworzymy nowy proces za pomocą `fork()`, to otrzymuje on nowy PID i TID (PID==TID)
- Kiedy tworzymy nowy wątek to otrzymuje on PID taki jak procesu oraz nowy TID.
- Alias: LWP = *Light-Weight Process*

Obserwowanie wątków kernela w Linux

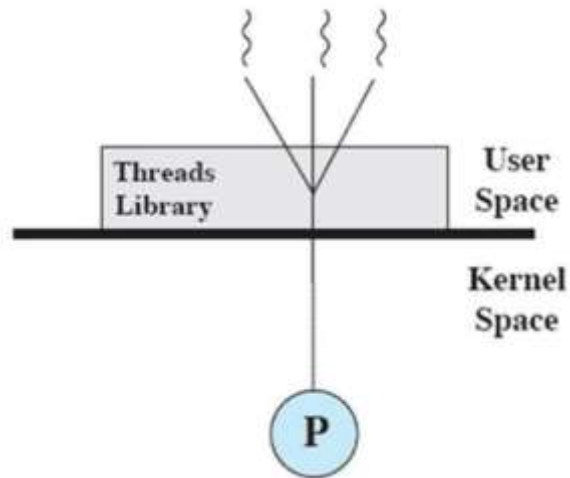
```
$ pstree -p 2
kthreadd(2) +-UVM Tools Event(977)
              |-UVM deferred re(976)
              |-UVM global queue(975)
              |-acpi_thermal_pm(134)
              |-ata_sff(117)
              |-blkcg_punt_bio(115)
              |-charger_manager(164)
              |-cpuhp/0(14)
```

Dlaczego mają odmienny PID ?

Dlatego, że to jest TID.

Wątki na poziomie użytkownika

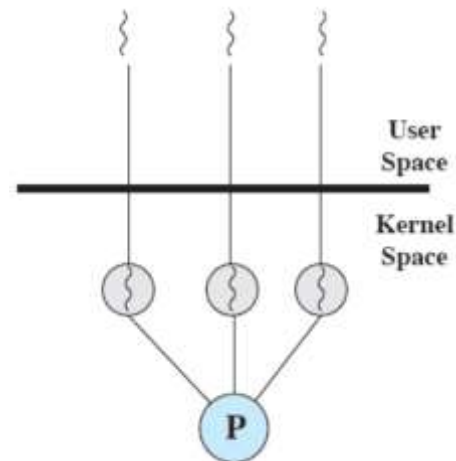
- Zarządzanie wątkami odbywa się na poziomie aplikacji.
- Jądro nie ma wiedzy na temat wątków.

Źródło: TODO

Wątki na poziomie jądra

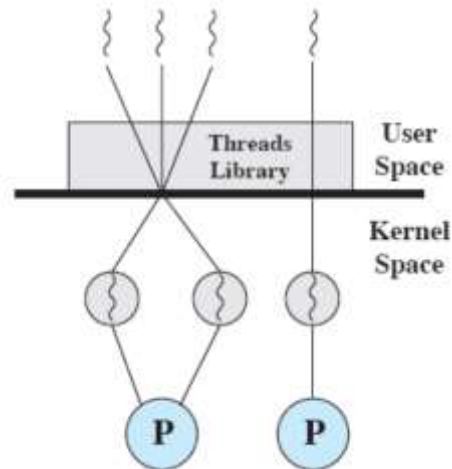
- Jądro zarządza kontekstem dla procesu oraz wątków. Nie ma zarządzania wątkami na poziomie aplikacji.
- Zalety:
  - Kernel może jednocześnie planować realizację wielu wątków z jednego procesu na wielu procesorach/rdzeniach.
  - Jeśli jeden wątek w procesie jest zablokowany, jądro może planować inny wątek tego samego procesu.
  - Funkcjonalność jądra może być wielowątkowa.
- Wada: przekazanie kontroli między wątkami w obrębie procesu wymaga kernel-mode.

Źródło: TODO

Rozwiązanie łączone

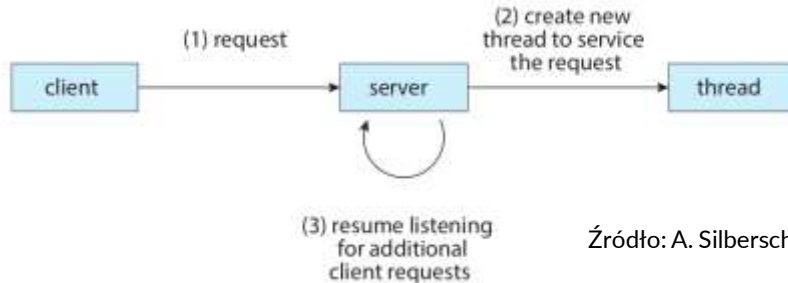
- Tworzenie wątku odbywa się w przestrzeni użytkownika.
- Planowanie (*scheduling*) oraz synchronizacja wątków odbywa się w jądrze

Źródło: TODO

Wątki - zastosowania

- Program serwera obsługujący żądania (ang. *requests*) programów klienckich:
  - Serwer stron WWW i przeglądarka internetowa.
  - Serwer poczty elektronicznej (ang. *mail transfer agent*) i program pocztowy.
  - Sprawdzanie pisowni w edytorze tekstu.
- Prowadzenie obliczeń macierzowych:
  - Wykonywanie operacji na tych samych danych.

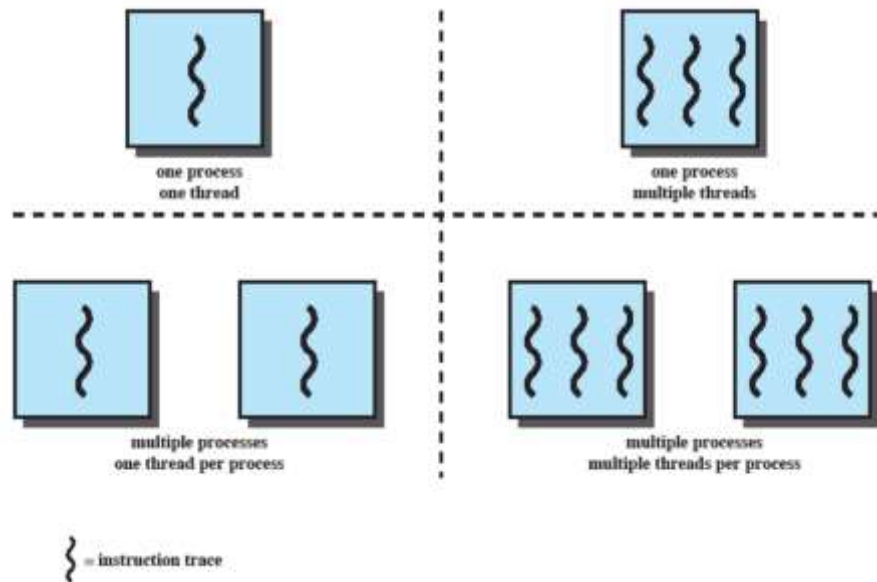

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Uwaga! Tworzenie wątku jest mniej obciążające niż tworzenie nowego procesu.

Wielowątkowość

- Zdolność systemu operacyjnego do wspierania wielu ścieżek wykonywania w obrębie jednego procesu.
- MS-DOS - single user process with single thread.
- Some UNIX - multiple user processes with single thread per process.
- Java run-time env. - single process with multiple threads.
- Windows, Solaris, modern UNIX, Linux, etc. - multiple processes with multiple threads per process.

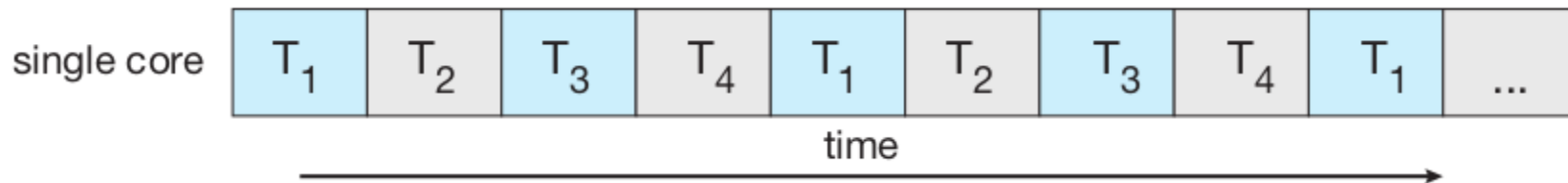
Źródło: TODO

Zalety oprogramowania wielowątkowego

- **Responsywność** - jeśli część aplikacji jest zablokowana, inna jej część może wykonywać operacje, a cała aplikacja sprawia wrażenie ciągłego działania. Zastosowanie: w aplikacji, kiedy jedna wywołana operacja wykonywana jest w tle, interfejs użytkownika pozostaje responsywny.
- **Współdzielenie zasobów** - w przypadku procesów współdzielenie zasobów odbywa się tylko poprzez pamięć współdzieloną, albo przesyłanie komunikatów. Wątki współdzielą zasoby wprost. Współdzielenie kodu i danych umożliwia wątkom działać w tej samej przestrzeni adresowej.
- **Ekonomia** - alokowanie pamięci i zasobów przy tworzeniu procesu jest bardziej kosztowne, niż w przypadku wątków. Przełączanie kontekstu jest także szybsze w przypadku wątków.
- **Skalowalność** - aplikacje wielowątkowe mogą działać w architekturze wielordzeniowej. Aplikacja jednowątkowa może być wykonana tylko na jednym rdzeniu procesora.

Współbieżność i równoległość

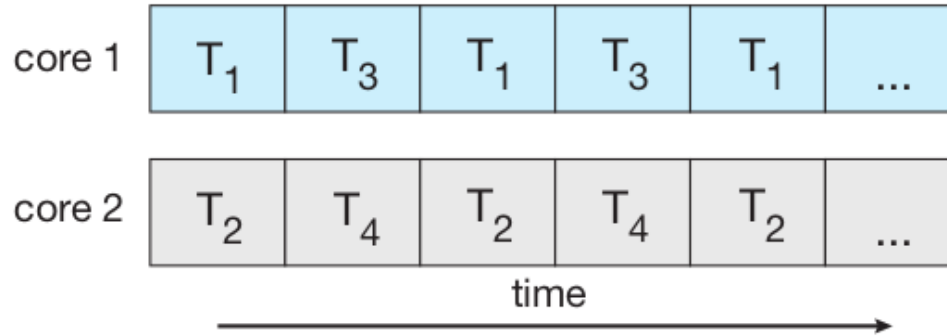

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Współbieżność (ang. *concurrency*) - umożliwia więcej niż jednemu zadaniu być wykonywanym. Do realizacji współbieżności nie jest wymagany system wielordzeniowy.

Współbieżność i równoległość

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Równoległość (ang. *parallelism*) - umożliwia więcej niż jednemu zadaniu być wykonywanym **JEDNOCZEŚNIE**. Do realizacji równoległości jest wymagany system wielordzeniowy.

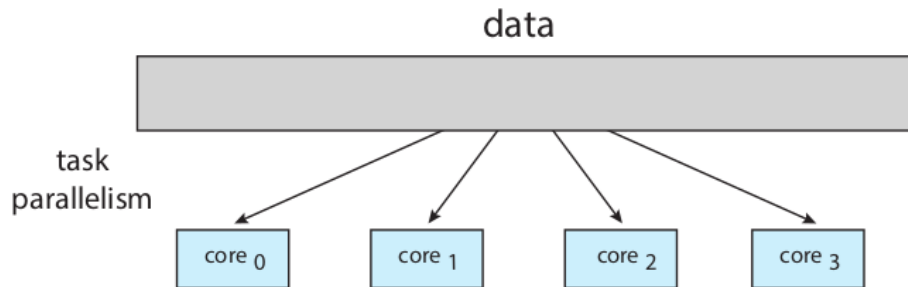
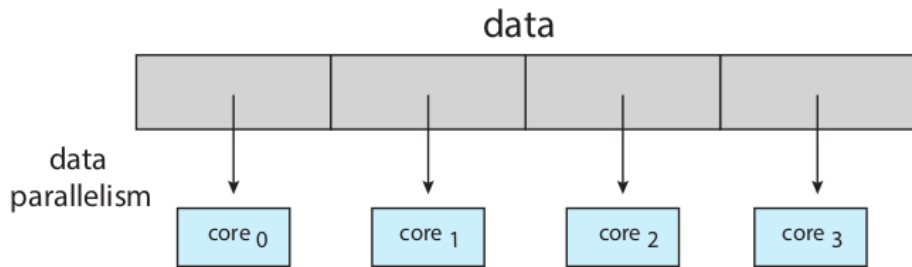
Pytanie: czy może zaistnieć współbieżność bez równoległości ?

Wyzwania programowe

- Identyfikacja zadań, w szczególności na zadania niezależne między sobą.
- Balansowanie zadaniami celem zrównoważenia obciążenia.
- Dzielenie danych między wydzielone zadania.
- Zależność danych występująca w szczególności przy następstwie obliczeń.
- Testowanie i debugowanie są zdecydowanie trudniejsze niż w programach jednowątkowych.

Typy równoległości

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Dane dzielone są między procesami/rdzeniami wykonującymi **tego samego typu** operacje.

Przykład: sumowanie zakresów komórek.

Zadania dzielone są między procesami/rdzeniami, a każdy wątek realizuje **unikalną** operację.

Przykład: jednoczesne wyznaczanie min i max.

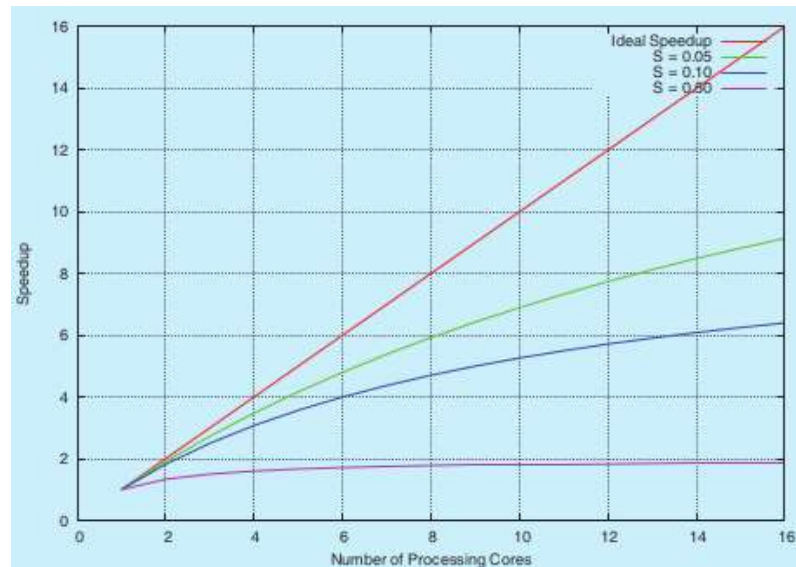
Prawo Amdahl'a

Wyraża potencjalny wzrost wydajności obliczeń przez dodanie kolejnych rdzeni obliczeniowych do obsługi aplikacji, która ma dwa komponenty: podlegający i niepodlegający zrównolegleniu.

S - procentowy udział niepodlegającego zrównolegleniu kodu.

N - liczba rdzeni przypisanych do zadania.

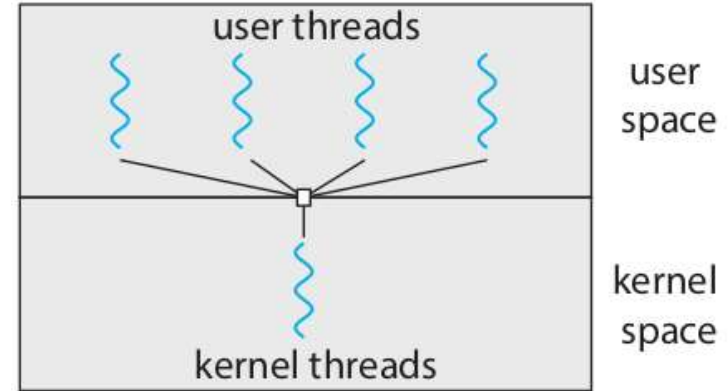
$$speedup \leq \frac{1}{S + \frac{(1-S)}{N}}$$

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Model wielowątkowy - Many-to-One

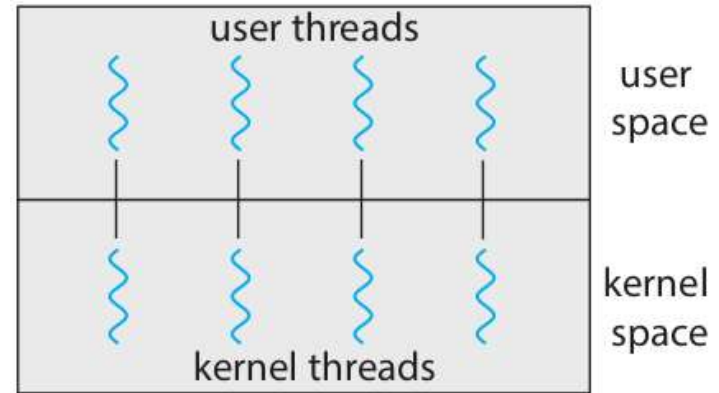
- Zarządzanie wątkami wykonywane jest w przestrzeni użytkownika (przez bibliotekę).
- Zaleta: wydajność.
- Wada 1: zablokowanie całego procesu, jeśli któryś wątek wykona blokujące wywołanie systemowe.
- Wada 2: wątki nie zostaną uruchomione równolegle w systemie wielordzeniowym.
- To tzw. zielone wątki (ang. *green threads*) - można je uruchomić w środowisku nie wspierającym wielowątkowości.
- Przykłady: Solaris, wczesne wersje Java.

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Model wielowątkowy - One-to-One

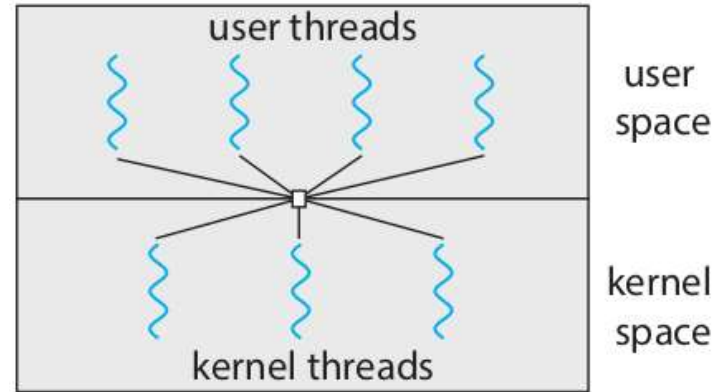
- Model wprowadza niezależną współbieżność, tzn. dany wątek może być realizowany także wtedy, gdy inny wywoła blokującą funkcję systemową.
- Model wprowadza także równoległość.
- Wada: każdy wątek użytkownika tworzy wątek w jądrze, a duża ich liczba może obniżać wydajność systemu.
- Przykłady: Linux, Windows.

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Model wielowątkowy - Many-to-Many

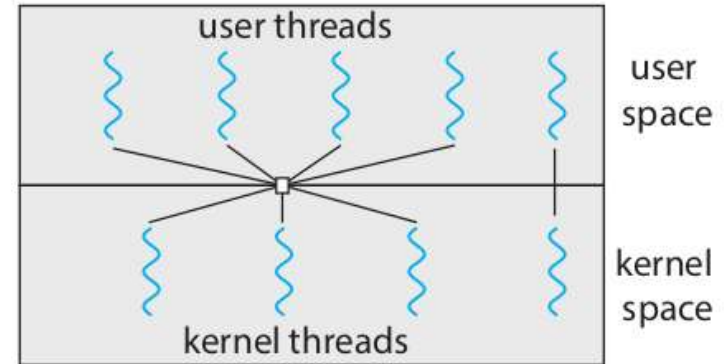
- Model multiplexuje wiele wątków w przestrzeni użytkownika z równą lub mniejszą liczbą wątków w przestrzeni jądra.
- Liczba wątków w przestrzeni jądra może być specyficzna względem aplikacji lub sprzętu.
- Model ten jest pozbawiony wad modeli Many-to-One i One-to-One.
- Trudny w implementacji.

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Model wielowątkowy - Two-level

Jak na rysunku obok.

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Biblioteki programistyczne dla wątków

- Biblioteki dostarczają API (ang. *Application Programming Interface*) do tworzenia i zarządzania wątkami.
- Podejście 1: Wątki w przestrzeni użytkownika, bez wsparcia ze strony jądra. To oznacza, że wynikiem wywołania funkcji bibliotecznej jest wywołanie funkcji lokalnej, nie systemowej.
- Podejście 2: Wątki w przestrzeni jądra ze wsparciem systemu operacyjnego. To oznacza, że kod i dane biblioteki istnieją w przestrzeni jądra, a wywołanie funkcji jest wywołaniem systemowym.

Biblioteki programistyczne dla wątków (2)

- POSIX Pthreads - przestrzeń użytkownika lub przestrzeń jądra.
  - Windows thread library - przestrzeń jądra.
  - Java thread API - bezpośrednio w programach Java, tak jak dana implementacja JVM zależna od hostującego systemu operacyjnego.
-
- POSIX i Windows - dane zadeklarowane globalnie są współdzielone między wątkami procesu.
  - Java - nie ma danych globalnych, dostęp do współdzielonych danych musi zostać nadany.

Strategie tworzenia wątków

Strategia asynchroniczna - wątek tworzy wątek potomny i następnie kontynuuje swoje działanie. Oba wątki działają współbieżnie i niezależnie.

Zastosowanie:

- Serwery wielowątkowe.
- Responsywny interfejs użytkownika.

Strategia synchroniczna - wątek tworzy wątki potomne i przechodzi w stan oczekiwania na zakończenie wykonywania ich zadań. O ile wątki potomne działają współbieżnie, to wątek macierzysty po prostu czeka.

Zastosowanie:

- Obliczenia z przestaniem zadań częściowych i oczekiwaniem na wyniki.

Pula wątków

Powody:

- Tworzenie wątków zajmuje pewien czas (mniejszy niż procesów potomnych), a może mogą być wykorzystane ponownie.
- Brak kontroli liczby powstających wątków może doprowadzić do przeciążenia zasobów (procesor, pamięć) systemu.

Rozwiązanie: **pula wątków** (ang. *thread pool*)

- Utworzenie zadanej liczby wątków.
- Umieszczanie wątków w puli wątków.
- Wątki oczekują na przydzielenie zadania.
- Serwer otrzymuje żądanie.
- Serwer przekazuje żądanie do puli wątków.
- Jeśli w puli jest wolny wątek, przejmuje on żądanie i zajmuje się jego obsługą.
- Jeśli brak jest wolnych wątków w puli, zadanie jest kolejkowane.
- Po zakończeniu obsługi danego żądania wątek wraca do puli i oczekuje na nowe.
- Pula wątków najlepiej działa, gdy zadania obsługiwane są asynchronicznie.

Rozmiar puli wątków

Rozmiar puli wątków może być zależny od:

- Liczby rdzeni procesora.
- Ilości fizycznej pamięci RAM.
- Może być też dynamicznie zmieniany w zależności od aktualnie działających wątków (obserwując ich obciążenie).

Wywołania systemowe: `fork()` oraz `exec()`

Problem: czy po wywołaniu przez wątek funkcji systemowej `fork()` proces potomny duplikuje wszystkie wątki, czy nowy proces jest jedno-wątkowy ?

Odpowiedź: sprawdzić i odpowiedź przedstawić na forum UPEL.

Działanie: wywołanie `exec()` spowoduje zastąpienie całego procesu i wszystkich wątków.

Przypadek I: jeśli `exec()` wywołany jest zaraz po `fork()`, wówczas duplikowanie wszystkich wątków nie jest potrzebne, bo i tak proces zostanie zastąpiony w funkcji `exec()`.

Przypadek II: jeśli `exec()` wywołany jest później, dany `fork()` powinien zduplikować wszystkie wątki.

Obsługa sygnałów

Procedura obsługi sygnałów:

- Sygnał jest generowany przez zdarzenie.
- Sygnał jest dostarczany do procesu.
- Proces musi obsłużyć sygnał.

Sygnał synchroniczny: dzielenie przez 0, nielegalny dostęp do pamięci.

Sygnał asynchroniczny: wciśnięcie np. [ctrl+c].

Zagadka: który wątek otrzyma sygnał ?

Obsługa sygnału:

- **domyślna obsługa sygnału** - jeśli brak zdefiniowanej obsługi sygnału, zajmuje się nią jądro systemu operacyjnego (sygnał może być zignorowany lub zakończyć działanie programu),
- **zdefiniowana przez użytkownika obsługa sygnału.**

Sygnał a program wielowątkowy

Gdzie dostarczyć sygnał ?

- Do wątku, do którego sygnał pasuje.
- Do każdego wątku w procesie.
- Do wybranych wątków w procesie.
- Wybrać jeden wątek do przechwytywania wszystkich sygnałów danego procesu.

Wysyłanie sygnału do procesu:

```
kill(pid_t pid, int signal)
```

Przechwyci go pierwszy nieblokujący wątek.

Wysyłanie sygnału do wybranego wątku:

```
pthread_kill(pthread_t tid, int signal)
```


Dubrownik /

Systemy Operacyjne

Komunikacja międzyprocesowa

Dr hab. inż. Krzysztof Rzecki, prof. AGH

Na podstawie: Abraham Silberschatz, *Koncepcje systemów operacyjnych*

Na podstawie: Richard Stevens, *Unix Network Programming - IPC*

Podstawy komunikacji międzyprocesowej

Procesy uruchomione jednocześnie mogą być:

- Niezależne (ang. *independent*) - nie współdzielą danych z żadnym innym wykonywanym procesem w systemie operacyjnym.
- Współpracujące (ang. *cooperating*) - może wpływać lub można na niego wpływać przez inne procesy wykonywane w systemie.

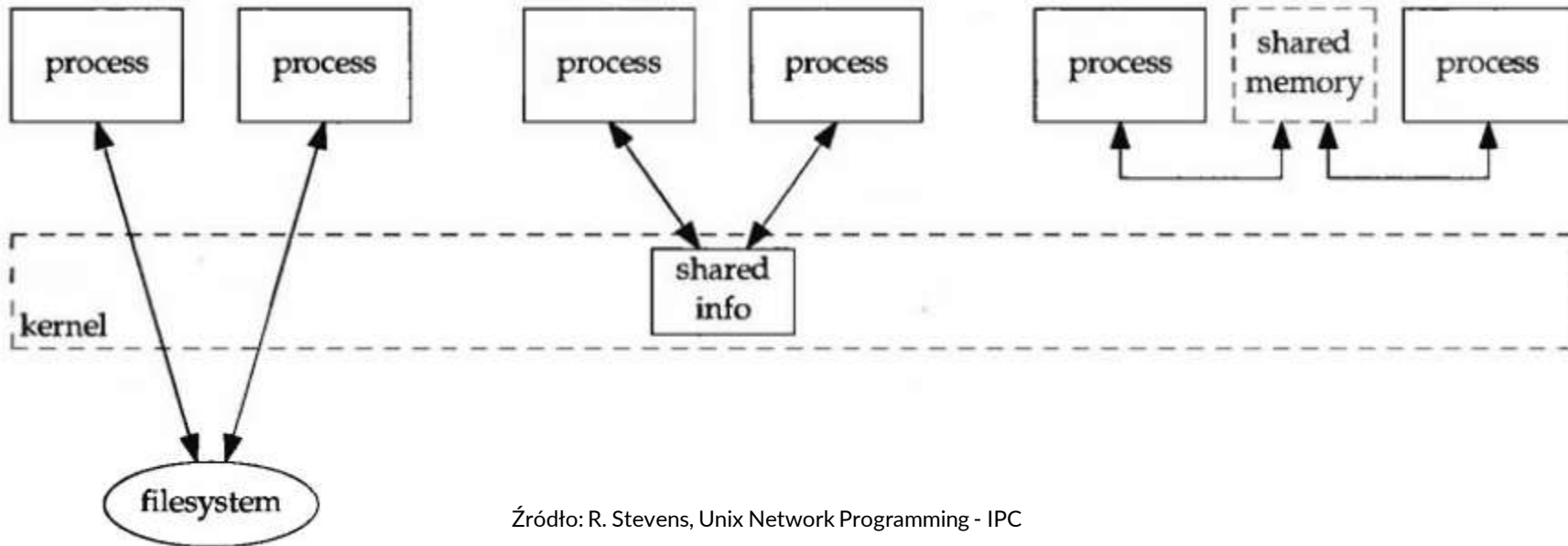
Czy zatem proces odczytujący dane z dysku jest procesem współpracującym, czy niezależnym ?

Zastosowania komunikacji międzyprocesowej

- Współdzielenie informacji
- Przyspieszenie obliczeń
- Modularność oprogramowania

Trzy metody dzielenia informacji

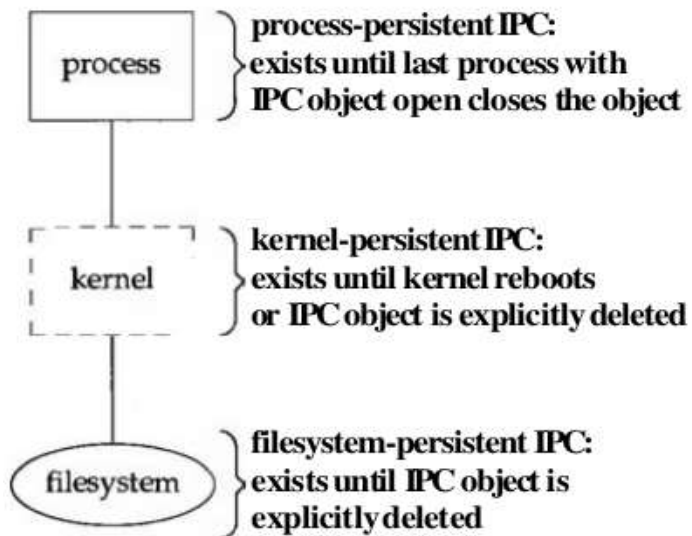
Źródło: R. Stevens, Unix Network Programming - IPC

Implementacje IPC

- Wymiana przez pliki
- Pamięć dzielona
- Sygnały
- Potoki nazwane lub nienazwane
- Semafor
- Kolejki
- Gniazda dziedziny UNIX
- Gniazda udp/tcp
- RPC

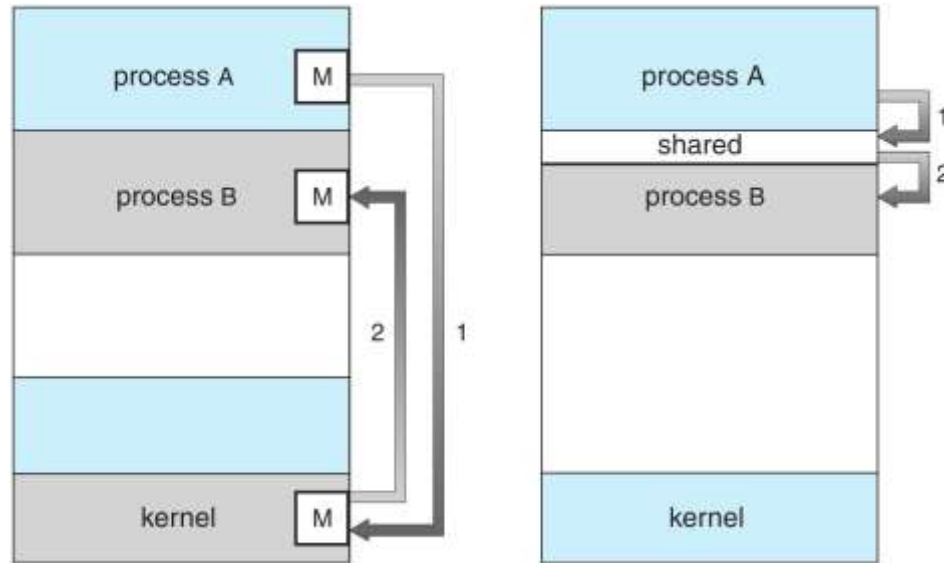
Trwałość obiektów IPC

Type of IPC	Persistence
Pipe FIFO	process process
Pcsix mutex Posix condition variable Posix read-write lock fcntl record locking	process process process process
Posix message queue Pcsix named semaphore Pcsix memory-based semaphore Posix shared memory	kernel kernel process kernel
System V message queue System V semaphore System V shared memory	kernel kernel kernel
TCP socket UDP socket Unix domain socket	process process process

Źródło: R. Stevens, Unix Network Programming - IPC

Modele komunikacji międzyprocesowej (było!)

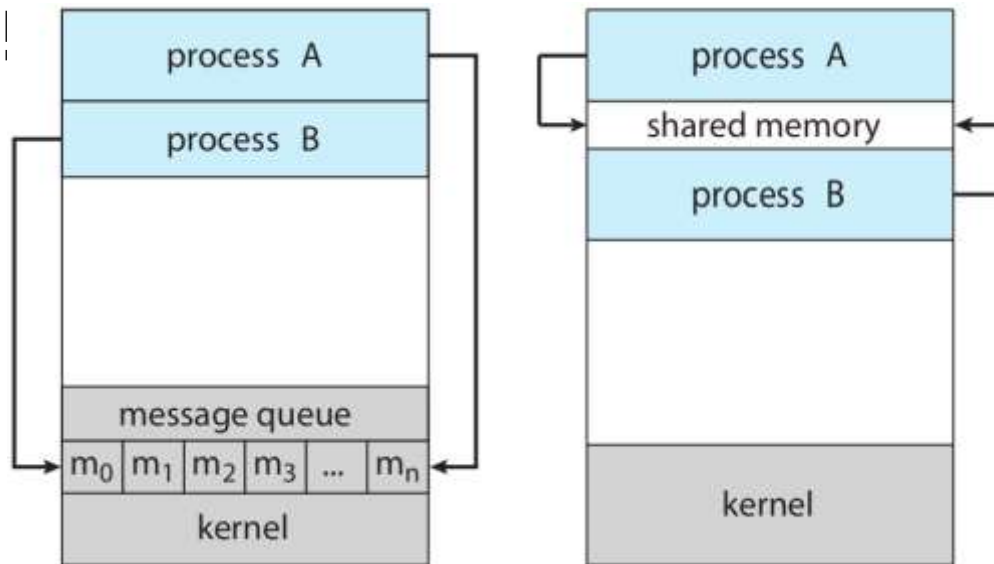

Message passing
Shared memory

Modele komunikacji międzyprocesowej

(nowe)

Message passing
Shared memory

Message-Passing Systems

Message-Passing Systems (systemy przekazywania wiadomości):

- Komunikujące się procesy mogą rezydować na różnych stacjach
- Komunikujące się procesy mogą rezydować na różnych typach i wersjach systemów operacyjnych
- Infrastruktura systemu przekazywania wiadomości obejmuje co najmniej dwie operacje:
  - `send(message)`
  - `receive(message)`
- Ze względu na wielkość wiadomości rozróżniamy:
  - System bezpośredni, czyli o stałej długości komunikatów (*straight-forward*) - prosta implementacja w systemie operacyjnym, skomplikowane użytkowanie ze względu na fragmentację,
  - System o zmiennej długości komunikatów (*variable-sized*) - skomplikowana implementacja w systemie operacyjnym, proste użytkowanie.

Communication link

- *Communication link* - logiczne powiązanie między procesami zestawiające kanał komunikacji między nimi. Nie interesuje nas zatem, czy to jest shared memory, szyna sprzętowa, czy sieć.
- Implementacje tego powiązania obejmują zagadnienia:
  - Komunikacji pośredniej i bezpośredniej.
  - Komunikacji synchronicznej i asynchronicznej.
  - Buforowanie automatyczne lub na żądanie.

Komunikacja bezpośrednia

- **Komunikacja bezpośrednia** (ang. *direct communication*) - każdy proces, który uczestniczy w komunikacji musi bezpośrednio wskazać nadawcę, czy odbiorcę:
  - `send(P, message)` - wyślij wiadomość do procesu P.
  - `receive(Q, message)` - odbierz wiadomość od procesu Q.
- **Własności:**
  - Link jest zestawiany automatycznie, a procesy muszą tylko znać swoją nazwę.
  - Link jest zestawiany dokładnie między dwoma procesami.
  - Między każdą parą komunikujących się procesów zestawiany jest dokładnie jeden link.
  - Występuje symetria w adresacji (P, Q), choć spotykane są warianty asymetryczne (np. P i id).

Komunikacja pośrednia

- **Komunikacja pośrednia** (ang. *indirect communication*) - procesy komunikują się przez skrzynki (ang. *mailbox*) lub porty identyfikowane np. przez liczby całkowite:
  - `send(A, message)` - wyślij wiadomość do skrzynki A.
  - `receive(A, message)` - odbierz wiadomość ze skrzynki A.
- **Własności:**
  - Link jest zestawiany między parą współdzielących skrzynkę procesów.
  - Link jest może zostać zestawiony przez większą liczbę procesów.
  - Między każdą parą komunikujących się procesów mogą istnieć różne linki komunikacyjne.
- **System operacyjny musi obsłużyć następujące mechanizmy:**
  - Utworzenie skrzynki.
  - Wyśłanie i odebranie wiadomości do i ze skrzynki.
  - Usunięcie skrzynki.

(Rysunek na tablicy!)

Synchronizacja

- Komunikacja synchroniczna, blokująca:
  - Blokujące wysyłanie - proces wysyłający jest zablokowany na wysłaniu, aż wysłana wiadomość zostanie odebrana przez proces odbierający lub skrzynkę.
  - Blokujący odbiór - odbiorca zostaje zablokowany do czasu otrzymania wiadomości.
- Komunikacja asynchroniczna, nieblokująca
  - Nieblokujące wysyłanie - proces wysyłający wysyła wiadomość i nie jest blokowany na metodzie wysyłającej.
  - Nieblokujący odbiór - odbiorca otrzymuje gotową wiadomość lub informację o braku jej dostępności.

W przypadku blokującego nadawcy i odbiorcy mamy do czynienia z ang. *Rendezvous*.

(Rysunek na tablicy!)

Buforowanie

- Pojemność zerowa (ang. *zero capacity*) - maksymalna długość kolejki wynosi zero, czyli link komunikacyjny nie może mieć żadnej wiadomości oczekującej w sobie, co oznacza, że nadawca musi zostać zablokowany do czasu odbioru wiadomości przez odbiorcę.
- Ograniczona pojemność (ang. *bounded capacity*) - kolejka ma określoną, skończoną długość n , czyli co najwyżej n wiadomości może zostać umieszczonych w kolejce. Jeśli kolejka nie jest pełna, można dołożyć wiadomość (nadawca zostaje zablokowany), jeśli kolejka jest pusta, nie można pobrać żadnej wiadomości (odbiorca zostaje zablokowany).
- Nieograniczona pojemność (ang. *unbounded capacity*) - długość kolejki jest potencjalnie nieskończona (nadawca nigdy nie jest blokowany).

(Rysunek na tablicy!)

POSIX Shared Memory

- Tworzenie dowiązania do wspólnej przestrzeni w pamięci:
  - `int fd = shm_open(name, O_CREAT | O_RDWR, 0666);` // pisanie i czytanie
  - `int fd = shm_open(name, O_RDONLY, 0666);` // tylko czytanie
- Ustawianie wielkości pamięci dzielonej:
  - `ftruncate(fd, 4096);`
- Utworzenie miejsca w pamięci:
  - `ptr = (char *) mmap (0, SIZE, PROT_READ | PROT_WRITE, MAP_SHARED, fd, 0);`
- Pisanie do pamięci dzielonej:
  - `sprintf(ptr, "%s", message);` // umieszczenie komunikatu w miejscu 'ptr'
  - `ptr += strlen(message);` // przesunięcie wskazania w pamięci
- Czytanie z pamięci dzielonej:
  - `printf("%s", (char *)ptr);`
- Usunięcie obiektu współdzielonego:
  - `shm_unlink(name);`

POSIX Shared Memory

Description	mq_open	sem_open	shm_open
read-only	O_RDONLY		O_RDONLY
write-only	O_WRONLY		
read-write	O_RDWR		O_RDWR
create if it does not already exist	O_CREAT	O_CREAT	O_CREAT
exclusive create	O_EXCL	O_EXCL	O_EXCL
nonblocking mode	O_NONBLOCK		
truncate if it already exists			O_TRUNC

System V IPC

	Message queues	Semaphores	Shared memory
Header	<code><sys/msg.h></code>	<code><sys/sem.h></code>	<code><sys/shm.h></code>
Function to create or open	<code>msgget</code>	<code>semget</code>	<code>shmget</code>
Function for control operations	<code>msgctl</code>	<code>semctl</code>	<code>shmctl</code>
Functions for IPC operations	<code>msgsnd</code> <code>msgrcv</code>	<code>semop</code>	<code>shmat</code> <code>shmdt</code>

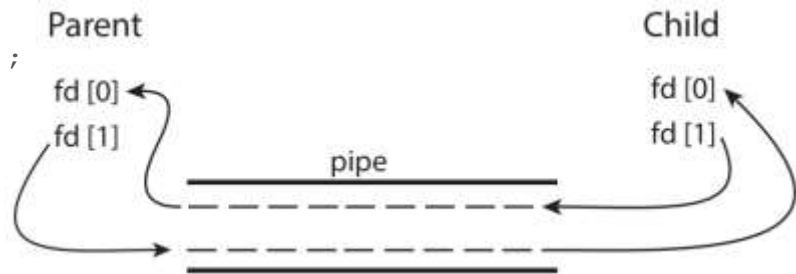
Potok (ang. *pipe*)

- Jedne z pierwszych metod IPC, jedna z najprostszych form komunikacji.
- Przy projektowaniu potoków należy uwzględnić cztery kwestie:
  - Czy potok pozwala na dwukierunkową (ang. *bidirectional*), czy jest to jednokierunkowa (ang. *unidirectional*) komunikacja ?
  - Jeśli możliwa jest komunikacja dwukierunkowa, to czy jest ona half duplex (dane przesyłane są tylko w jednym kierunku w danym momencie), czy full duplex (dane przesyłane są w obu kierunkach w danym momencie) ?
  - Czy jest relacja między komunikującymi się procesami (np. rodzic - dziecko) ?
  - Czy potoki mogą komunikować się poprzez sieć, czy tylko między procesami na tej samej maszynie ?

Potok zwykły (ang. *ordinary pipe*)

- Utworzenie potoku:
  - `int fd[2];`
  - `pipe(int fd[])`
- Pisanie do potoku (deskryptor `fd[1]`):
  - `write(fd[WRITE END], write msg, strlen(write msg)+1);`
- Czytanie z potoku (deskryptor `fd[0]`):
  - `read(fd[READ END], read msg, BUFFER SIZE);`
- Potok w praktyce:
  - `ls | less`
  - `cat file.txt | wc -l`

(Przedyskutować efekt użycia `fork()`)

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Gniazda i komunikacja sieciowa

Osobny wykład.

Systemy Operacyjne

Synchronizacja procesów

Dr hab. inż. Krzysztof Rzecki, prof. AGH

Na podstawie: Abraham Silberschatz, *Koncepcje systemów operacyjnych*

Kooperacja procesów

Sposoby kooperacji:

- Bezpośrednie współdzielenie przestrzeni adresacji (zarówno kod, jak i dane)
- Współdzielenie danych przez system plików lub komunikaty

Skutki kooperacji:

- Utrata spójności danych
- Wzajemne blokowanie

Zobacz: wykład pt. "Procesy"

Zobacz: wykład pt. "Komunikacja międzyprocesowa"

Producent - konsument - pamięć dzielona

- **Producent** to proces produkujący informację, którą konsumuje **konsument**
- Przykład: kompilator - assembler, assembler - loader, klient - serwer, etc.
- Dwa typy buforów:
  - Nieskończony - konsument czeka, gdy bufor jest pusty; producent zawsze może umieszczać dane,
  - Skończony - konsument czeka, gdy bufor jest pusty; producent czeka, gdy bufor jest pełny.
- `in` - następna wolna pozycja w buforze
- `out` - pierwsza pełna pozycja w buforze
- `in == out` - bufor jest pusty
- `((in + 1) % BUFFER_SIZE) == out` - bufor jest pełny

```
#define BUFFER_SIZE 10

typedef struct {
    . . .
} item;

item buffer[BUFFER_SIZE];
int in = 0;
int out = 0;
```


Producent - konsument

```
while (true) {  
    /* produce an item in nextProduced */  
    while (counter == BUFFER_SIZE)  
        ; /* do nothing */  
    buffer[in] = nextProduced;  
    in = (in + 1) % BUFFER_SIZE;  
    counter++;  
}
```

Producent

```
while (true) {  
    while (counter == 0)  
        ; /* do nothing */  
    nextConsumed = buffer[out];  
    out = (out + 1) % BUFFER_SIZE;  
    counter--;  
    /* consume the item in nextConsumed */  
}
```

Konsument

Producent - konsument

```
while (true) {  
    /* produce an item in nextProduced */  
    while (counter == BUFFER_SIZE)  
        ; /* do nothing */  
    buffer[in] = nextProduced;  
    in = (in + 1) % BUFFER_SIZE;  
    counter++;  
}
```

Producent

```
while (true) {  
    while (counter == 0)  
        ; /* do nothing */  
    nextConsumed = buffer[out];  
    out = (out + 1) % BUFFER_SIZE;  
    counter--;  
    /* consume the item in nextConsumed */  
}
```

Konsument

Warunek wyścigu (ang. race condition) to sytuacja, w której dwa lub więcej procesów wykonuje operację na zasobach dzielonych (odczyt lub zapis), a ostateczny wynik tej operacji jest zależny kolejności tego dostępu.

Warunek wyścigu

Niskopoziomowy `count++`

```
register1 = count  
register1 = register1 + 1  
count = register1
```

Niskopoziomowy `count--`

```
register2 = count  
register2 = register2 - 1  
count = register2
```

Niech `count == 5`

T_0 :	producer	execute	$register_1 = count$	$\{register_1 = 5\}$
T_1 :	producer	execute	$register_1 = register_1 + 1$	$\{register_1 = 6\}$
T_2 :	consumer	execute	$register_2 = count$	$\{register_2 = 5\}$
T_3 :	consumer	execute	$register_2 = register_2 - 1$	$\{register_2 = 4\}$
T_4 :	producer	execute	$count = register_1$	$\{count = 6\}$
T_5 :	consumer	execute	$count = register_2$	$\{count = 4\}$

Sekcja krytyczna

Sekcja krytyczna (ang. *critical section*) to segment kodu, w którym proces może zmieniać wartości zmiennych, aktualizować tabele, pisać do pliku, etc. Podstawową własnością sekcji krytycznej jest to, że w tym samym czasie żaden inny proces nie może realizować swojej sekcji krytycznej (obejmującej te same zasoby).

- **Sekcja wejścia** (ang. *entry section*) - segment kodu, w którym zgłaszane jest żądanie dostępu do zasobu celem realizacji wzajemnego wykluczenia.
- **Sekcja krytyczna** (ang. *critical section*)
- **Sekcja wyjścia** (ang. *exit section*) - segment kodu, w którym zgłaszane jest zwolnienie zasobu.
- **Sekcja pozostałego kodu** (ang. *remainder section*) - nie związana z obsługą współdzielenia zasobów część pozostała część kodu.

Sekcje kodu

W ramce oznaczone zostały sekcje sterujące przebywaniem w sekcji krytycznej.

```
do {  
    entry section  
    critical section  
    exit section  
    remainder section  
} while (TRUE);
```


Wymagania dot. rozwiązania sekcji krytycznej

Rozwiązanie problemu sekcji krytycznej musi spełniać następujące wymagania:

- **Wzajemne wykluczenie** (ang. *mutual exclusion*) oznacza, że jeśli jeden proces wykonuje swoją sekcję krytyczną, to żaden inny proces nie może wykonać swojej sekcji krytycznej.
- **Postęp** (ang. *progress*) oznacza, że jeśli żaden proces nie jest w sekcji krytycznej i jakiś proces chciałby wejść do swojej sekcji krytycznej, to tylko procesy nierealizujące swojej sekcji kodu pozostałego mogą brać udział w decydowaniu, który z nich wejdzie do swojej sekcji krytycznej.
- **Skończony czas oczekiwania** (ang. *bounded waiting*) oznacza, że czas oczekiwania na wejście do sekcji krytycznej dla każdego procesu powinien być ograniczony.

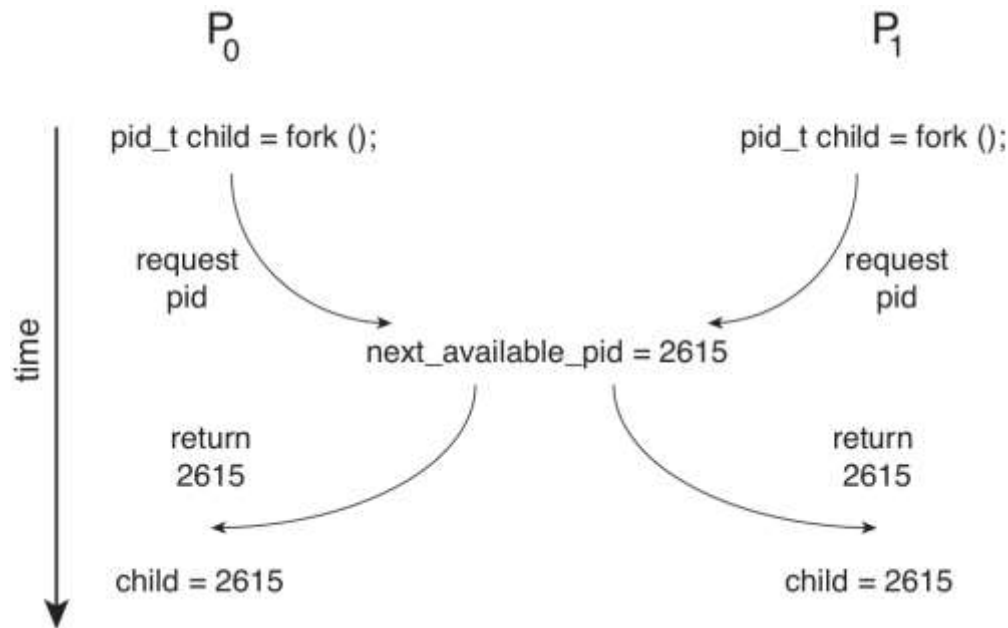
Zakleszczenie, ang. *deadlock*

Zakleszczeniem jest sytuacja, kiedy dwa procesy wzajemnie czekają na zwolnienie zasobów.

P_0	P_1
<code>wait(S);</code>	<code>wait(Q);</code>
<code>wait(Q);</code>	<code>wait(S);</code>
<code>.</code>	<code>.</code>
<code>.</code>	<code>.</code>
<code>.</code>	<code>.</code>
<code>signal(S);</code>	<code>signal(Q);</code>
<code>signal(Q);</code>	<code>signal(S);</code>

Sekcja krytyczna - przydzielanie PID po `fork()`

Wywłaszczenie jądra (ang. *Kernel preemption*)

Wywłaszczenie - technika, w której planista (algorytm szeregujący zadania, ang. *dispatcher*) może wstrzymać aktualnie wykonywane zadanie, aby umożliwić wykonywanie innemu zadaniu. Zawieszenie (np. zapętlenie) zadania nie powoduje zawieszenia całego systemu.

Wywłaszczenie jądra - jądro pozwala na wywłaszczenie własnego kodu, co oznacza, że w wykonywanie jego kodu może zostać przerwane na czas wykonywania przez procesor innego zadania.

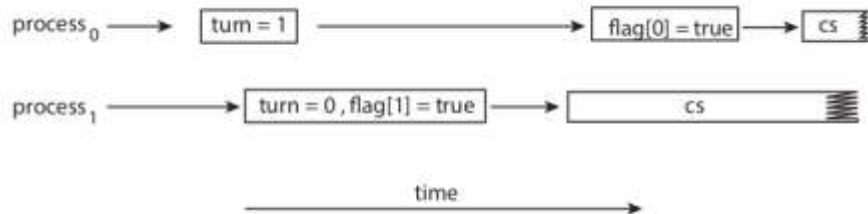
Wywłaszczanie przerw - przerwania są zwykle niewywłaszczalne, dlatego powinny być krótkie.

Cecha	Jądro wywłaszczające	Jądro niewywłaszczające
Definicja 	Pozwala na usuwanie i podmianę procesu wykonywanego w trybie kernela, a w efekcie wykonywane jest zadanie o najwyższym priorytecie.	Pozwala na wywłaszczenie procesu wykonywanego w trybie kernela, co oznacza konieczność czekania na jego zakończenie.
Warunek wyścigu	Występuje - wiele procesów jest aktywnych	Nie występuje - jeden proces jest aktywny
Responsywność	Większa i deterministyczna responsywność	Mniejsza i niedeterministyczna responsywność
Implementacja	Skomplikowany projekt i implementacja	Mniej skomplikowany projekt i implementacja
Bezpieczeństwo	Większa stabilność pracy i użyteczność	Mniejsza stabilność pracy i użyteczność
Semaforey	Nie wymaga użycia semaforów	Dane współdzielone wymagają semaforów
Programowanie RT	Większa użyteczność w programowaniu RT	Mniejsza użyteczność w programowaniu RT
Wywłaszczanie	Jest	Brak
Przykłady	Linux od 2.6, IRIX, Solaris, NetBSD od v5 Mikrokernele: Windows NT, Vista, 7 i 10	Windows XP, Windows 2000, Linux do 2.4

Wywłaszczający - ang. *preemptive*

Algorytm Peterson'a

- Dwa procesy P_0 oraz P_1
- Dwa procesy współdzielą:
int turn;
boolean flag[2];
- Zmienna turn wskazuje, którego procesu jest kolej na wejście do sekcji krytycznej.
- Tablica flag wskazuje, czy proces jest gotowy na wejście do sekcji krytycznej.

do {

```
flag[i] = TRUE;  
turn = j;  
while (flag[j] && turn == j);
```

critical section

```
flag[i] = FALSE;
```

remainder section

} while (TRUE);

Synchronizacja sprzętowa

Mechanizmy:

- Blokowanie przerwań
- Test and set lock - TSL
- Swap
- TLS + czas oczekiwania

```
do {  
    acquire lock  
    critical section  
    release lock  
    remainder section  
} while (TRUE);
```


Test and set lock - TSL

- Wymagane wsparcie procesora do realizacji instrukcji atomowych
- Realizacja sekwencyjna instrukcji atomowych (także w przypadku SMP)
- Instrukcja atomowa: TestAndSet()

```
boolean TestAndSet(boolean *target) {  
    boolean rv = *target;  
    *target = TRUE;  
    return rv;  
}  
  
do {  
    while (TestAndSet(&lock))  
        ; // do nothing  
  
    // critical section  
  
    lock = FALSE;  
  
    // remainder section  
} while (TRUE);
```


Swap

- Wymagane wsparcie procesora do realizacji instrukcji atomowych
- Realizacja sekwencyjna instrukcji atomowych (także w przypadku SMP)
- Instrukcja atomowa: Swap()
- Inicjalizacja globalnych zmiennych:

```
boolean waiting[n];  
boolean lock;
```

```
void Swap(boolean *a, boolean *b) {  
    boolean temp = *a;  
    *a = *b;  
    *b = temp;  
}  
  
do {  
    key = TRUE;  
    while (key == TRUE)  
        Swap(&lock, &key);  
  
    // critical section  
  
    lock = FALSE;  
  
    // remainder section  
} while (TRUE);
```


TLS + czas oczekiwania

Test and set lock oraz Swap:

- Spełniają wymaganie wzajemnego wykluczenia, ale
- Nie spełniają wymagania dot. skończonego czasu oczekiwania
- Obok: algorytm spełniający wszystkie wymagania dot. sekcji krytycznej

```
do {  
    waiting[i] = TRUE;  
    key = TRUE;  
    while (waiting[i] && key)  
        key = TestAndSet(&lock);  
    waiting[i] = FALSE;  
  
    // critical section  
  
    j = (i + 1) % n;  
    while ((j != i) && !waiting[j])  
        j = (j + 1) % n;  
  
    if (j == i)  
        lock = FALSE;  
    else  
        waiting[j] = FALSE;  
  
    // remainder section  
} while (TRUE);
```


Semafor

- Semafor S to zmienna całkowita
- Semafor można modyfikować tylko w:
  - `wait()`
  - `signal()`
- Kiedy jeden proces modyfikuje semafor, żaden inny nie może tego robić
- Testowanie warunku $S \leq 0$ oraz inkrementacja $S--$ musi wykonać się bez przerwania

```
wait(S) {  
    while S <= 0  
        ; // no-op  
    S--;  
}  
  
signal(S) {  
    S++;  
}
```


Typy semaforów

- Semafor binarny (ang. *binary semaphore*)
= **mutex lock** od: *mutual exclusion*, czyli wzajemne wykluczenie
Przy zastosowaniu do sekcji krytycznej:
  - procesy współdzielą semafor, mutex=1,
  - każdy proces działa jak na listingu obok.
- Semafor zliczający (ang. *counting semaphore*)
Zastosowanie do sekcji krytycznej, kiedy dany zasób ma wiele instancji.

```
wait(S) {  
    while S <= 0  
        ; // no-op  
    S--;  
}
```

```
signal(S) {  
    S++;  
}
```

```
do {  
    wait(mutex);  
  
    // critical section  
  
    signal(mutex);  
  
    // remainder section  
} while (TRUE);
```


Problemy synchronizacyjne

- Problem ograniczonego bufora
- Problem czytelników i pisarzy
- Problem ucztujących filozofów

Problem ograniczonego bufora

Założenia:

- Pula buforów, rozmiar puli wynosi n
- Każdy bufor może zawierać jeden obiekt
- Zmienna mutex jest semaforem b. do puli
- Na początku $\text{mutex} = 1$
- Semaforey empty i full to liczność pustych/pełnych buforów
- Na początku $\text{empty} = n, \text{full} = 0$

```
do {  
    . . .  
    // produce an item in nextp  
    . . .  
    wait(empty);  
    wait(mutex);  
    . . .  
    // add nextp to buffer  
    . . .  
    signal(mutex);  
    signal(full);  
} while (TRUE);
```

Producent

```
do {  
    wait(full);  
    wait(mutex);  
    . . .  
    // remove an item from buffer to nextc  
    . . .  
    signal(mutex);  
    signal(empty);  
    . . .  
    // consume the item in nextc  
    . . .  
} while (TRUE);
```

Konsument

Problem czytelników i pisarzy - definicja

Założenia:

- Istnieje współdzielona baza danych
- Dwa typy procesów: piszące i czytające
- Procesy czytające mogą w dowolnej liczbie osiągać dostęp do bazy
- Jeśli jeden proces piszący ma dostęp, w tym czasie żaden inny proces (ani piszący, ani czytający) nie może mieć dostępu

Warianty:

- I. Żaden proces czytający nie czeka na dostęp, chyba, że proces piszący go uzyskał. Ryzyko zagłodzenia pisarzy.
- II. Jeśli pisarz oczekuje na dostęp, żaden czytelnik nie może rozpocząć czytania. Może dojść do zagłodzenia czytelników.

Problem czytelników i pisarzy - rozwiązanie I

- Czytelnicy współdzielą:

```
semaphore mutex, wrt;           // init: 1
int readcount;
                                // init: 0
```

- wrt jest wspólny także dla pisarzy
- wrt jest mureksem obsługującym pisarzy
- wrt jest także dla pierwszego i ostatniego czytelnika w sekcji krytycznej,
- mutex obsługuje zmienną readcount
- readcount - liczba aktualnie czytających

```
do {
    wait(wrt);
    . . .
    // writing is performed
    . . .
    signal(wrt);
} while (TRUE);
```

Pisarz

```
do {
    wait(mutex);
    readcount++;
    if (readcount == 1)
        wait(wrt);
    signal(mutex);
    . . .
    // reading is performed
    . . .
    wait(mutex);
    readcount--;
    if (readcount == 0)
        signal(wrt);
    signal(mutex);
} while (TRUE);
```

Czytelnik

Problem uczących filozofów - definicja

- Rozważmy pięciu filozofów siedzących przy stole jak na obrazku obok
- Na środku stołu jest miska ryżu, wokół pięć talerzy, po jednym dla każdego filozofa
- Pomiedzy talerzami jest pięć sztućców
- Od czasu do czasu dany filozof chce zjeść
- Aby zjeść muszą być wolne dwa sztućce
- Jedząc filozof ma wyłączność na 2 sztućce
- Po skończeniu jedzenia zwalnia sztućce

Problem ucztujących filozofów - rozwiązanie

- Filozof próbuje wziąć sztućce wywołując:
wait()
- Filozof odkłada sztućce wywołując:
signal()
- Filozofowie współdzielą sztućce:

```
semaphore chopstick[5];          // init:
```

1

- Rozwiązania:
  1. Max 4-ch filozofów przy stole
  2. Można podnieść sztućce tylko wtedy, jeśli oba są wolne (podnieść w sekcji krytycznej)
  3. Parzyści filozofowie podnoszą najpierw lewy, potem prawy sztuciec, a nieparzyści odwrotnie: najpierw prawy, potem lewy

```
do {  
    wait(chopstick[i]);  
    wait(chopstick[(i+1) % 5]);  
    . . .  
    // eat  
    . . .  
    signal(chopstick[i]);  
    signal(chopstick[(i+1) % 5]);  
    . . .  
    // think  
    . . .  
} while (TRUE);
```


Kudłacze

Systemy Operacyjne

Pamięć główna

Dr hab. inż. Krzysztof Rzecki, prof. AGH

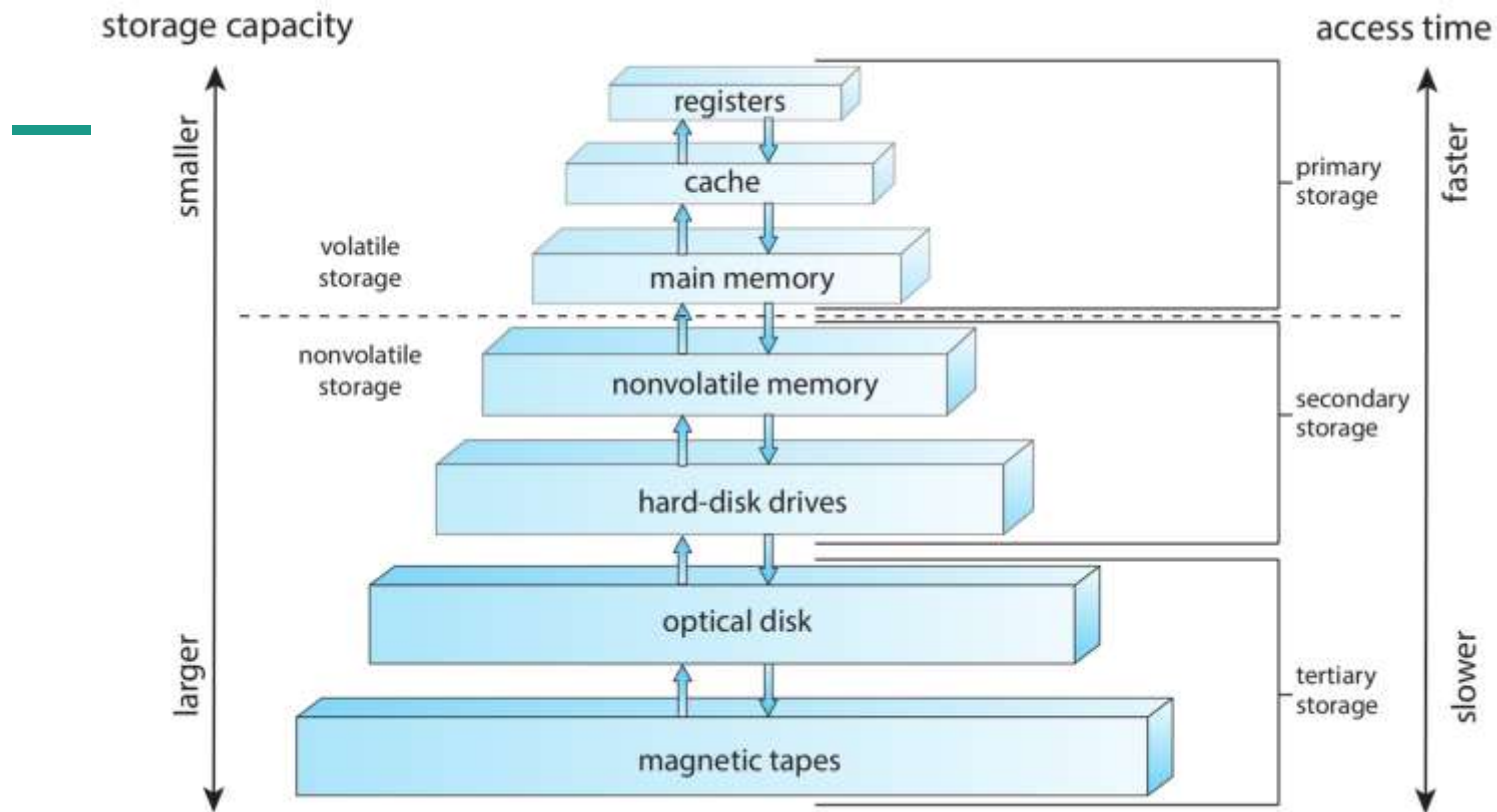
Na podstawie: Abraham Silberschatz, *Koncepcje systemów operacyjnych*

Współdzielenie zasobów

- CPU: współdzielenie w czasie
- MEM: współdzielenie w ilości
- HDD: współdzielenie w dostępie
- NET: współdzielenie w czasie

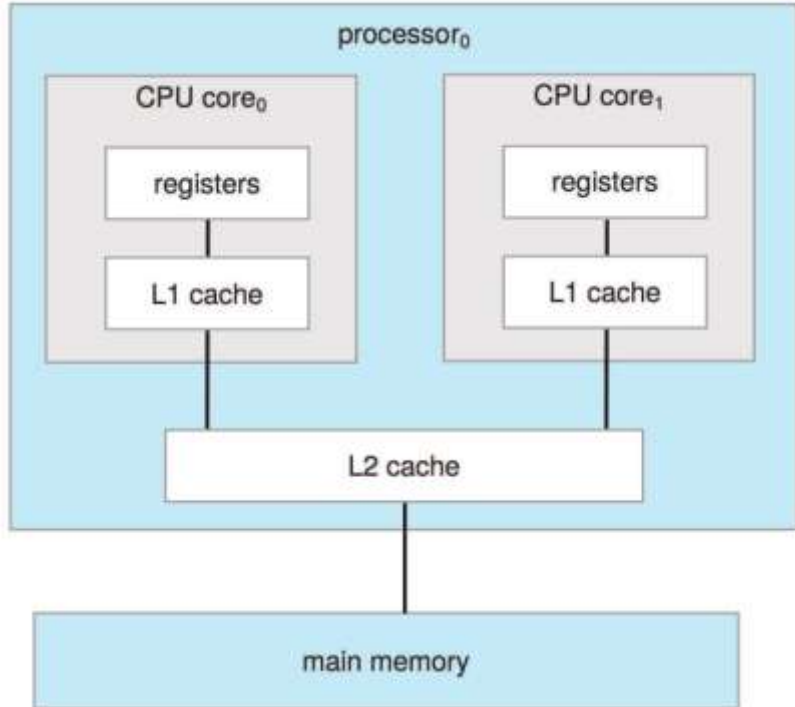

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

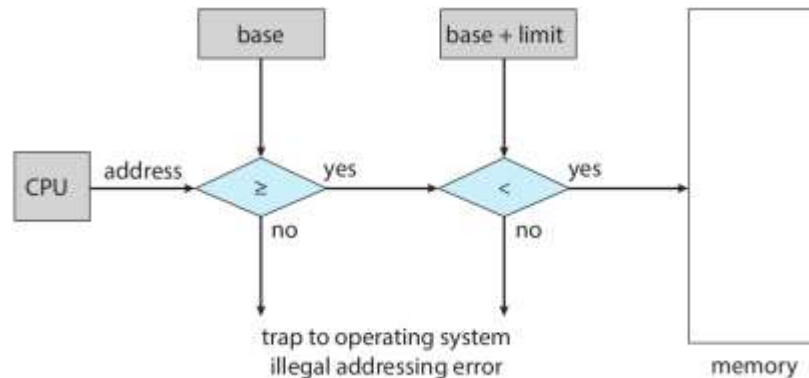
Procesor + pamięć

- Procesor ładuje instrukcje tylko z **pamięci głównej**, więc każdy program musi być do niej najpierw załadowany.
- Pamięć główna (ang. *main memory*, RAM - ang. *random-access memory*) wykonana jest w technologii półprzewodnikowej zwanej DRAM - ang. *dynamic random-access memory*.
- Nie wszystko mieści się w pamięci RAM oraz pamięć ta jest ulotna, stąd wymagana jest pamięć dodatkowa, tj. ang. *secondary storage* (ang. *hard-disk drives* - HDDs lub ang. *nonvolatile memory* - NVM).

Podstawy adresowania

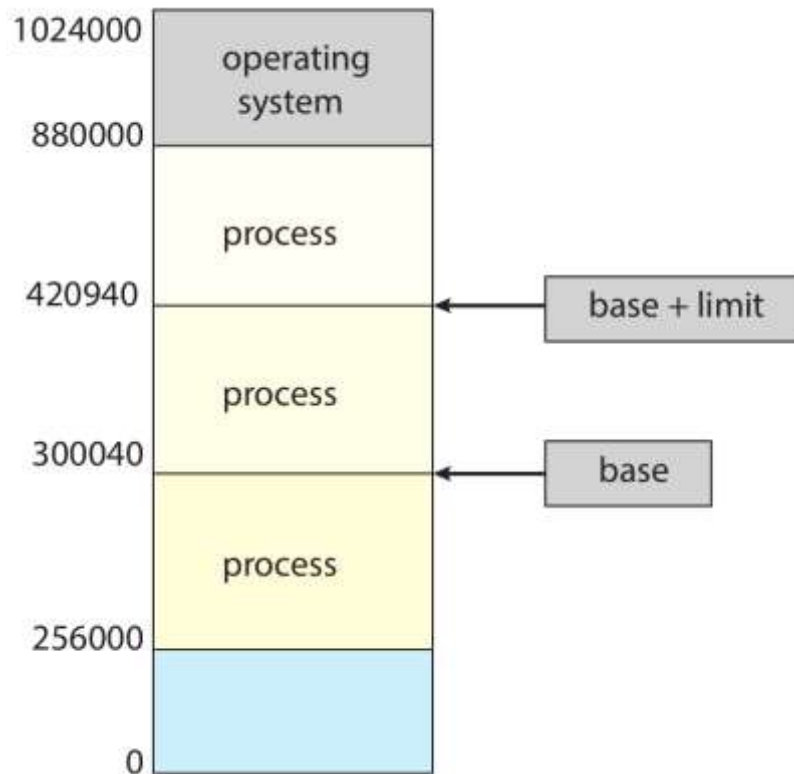
- Pamięć główna oraz rejestry wbudowane w CPU to jedyna pamięć, którą CPU może adresować bezpośrednio.
- Jeśli dana, na której mają być wykonywane operacje znajduje się na którejkolwiek z pozostałych pamięci, musi zostać najpierw skopiowana w obszar o bezpośrednim dostępie.
- Adresowanie rejestrów, w odróżnieniu od adresowania pamięci głównej, zazwyczaj odbywa się w jednym takcie procesora.
- Aby w trakcie uzyskiwania dostępu do pamięci głównej procesor nie marnował cykli, wykorzystywany jest cache.

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Izolacja pamięci

- Izolacja pamięci dla każdego procesu gwarantuje indywidualną przestrzeń.
- Pamięć przydzieloną procesowi wyznaczają dwa rejestry: baza i limit.
- Proces użytkownika (*user mode*) może zapisywać i odczytywać tylko pamięć w przydzielonym zakresie.
- *Dlaczego ?*
- System operacyjny (*kernel mode*) może swobodnie operować po całej pamięci, w szczególności zmieniać bazę i limit.
- *Jakie to ma zastosowanie ?*

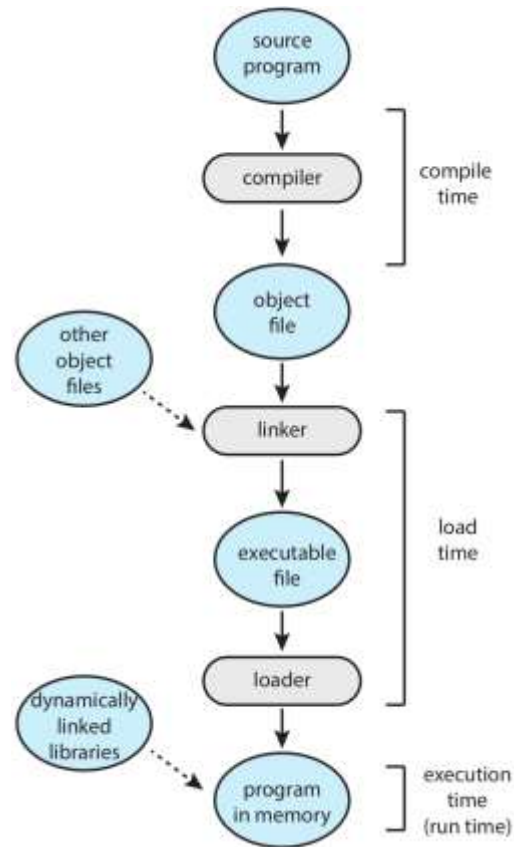
Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Wiązanie adresu

- Adres w kodzie programu może być symboliczny, np. nazwa zmiennej.
- Kompilator wiąże w/w adres symboliczny do adresu relokowalnego (względem danego modułu).
- Linker lub loader zamienia adres relokowalny w bezwzględny.

Wiązanie może wystąpić na każdym z etapów:

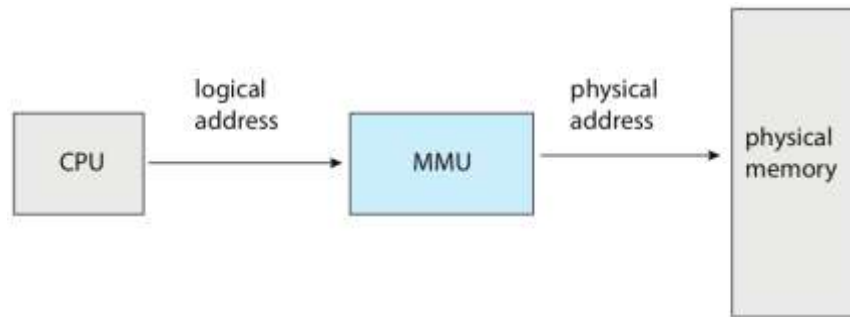
- Kompilacja (stare systemy),
- Ładowanie (MS-DOS),
- Wykonywanie - najczęściej (obecnie).

Logiczna i fizyczna przestrzeń adresowa

- Adres logiczny - adres widziany przez proces i dla niego dostępny.
- Adres fizyczny - adres na szynie adresowej.
- Translacja adresów zajmuje się MMU - ang. *Memory management unit*.
- Wiązanie adresów w czasie:
  - kompilacji -> adres logiczny == fizyczny,
  - ładowania -> adres logiczny == fizyczny,
  - wykonywania -> adres logiczny != fizyczny.
- Adres wirtualny = adres logiczny w sytuacji wiązania w czasie wykonywania.

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Ćw.: w C/C++ statyczna/dynamiczna rezerwacja pamięci, odczyt adresu zmiennej, kilkukrotne uruchomienie programu.

Dynamiczne ładowanie funkcjonalności

- Po stronie programisty leży konstrukcja programu z dynamicznie ładowanymi funkcjonalnościami.
- Funkcjonalności ładowane są dopiero w momencie ich wywołania.
- Kiedy któraś funkcjonalność wywołuje inną, a ta nie jest załadowana do pamięci, następuje jej załadowanie.
- Zaletą jest ładowanie funkcjonalności tylko wtedy, kiedy są potrzebne.

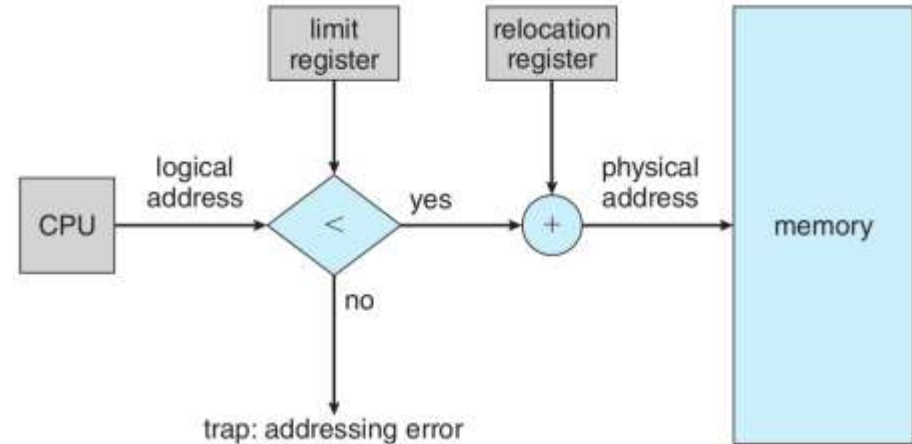
Linkowanie dynamiczne i statyczne

- DLL - ang. *Dynamic-Link Library* - biblioteka systemowa linkowana do programu w momencie jego uruchomienia (wymaga wsparcia ze strony systemu operacyjnego).
- Zalety DLL:
  - nie trzeba kopiować/implementować istniejących już modułów programu (oszczędność pamięci),
  - biblioteka może zostać jednokrotnie załadowana do pamięci, a wiele procesów może z niej korzystać,
  - biblioteki mogą być aktualizowane jednokrotnie, jakkolwiek każdy program może używać wskazanej wersji.
- Linkowanie statyczne - włączanie biblioteki systemowej do obrazu binarnego programu.

Pytanie C/C++: jak linkować statycznie/dynamicznie ?

Ochrona pamięci

- Relocation register (rejestr bazowy, rejestr relokacji) - początkowy adres fizyczny obszaru przeznaczanego dla procesu.
- Limit register - zawiera zakres adresów logicznych.
- Każdy proces wskazany przez scheduler CPU do uruchomienia sprawdzany jest względem w/w rejestrów.
- Dzięki temu można chronić system operacyjny i inne programy przed modyfikacją przez ten program.

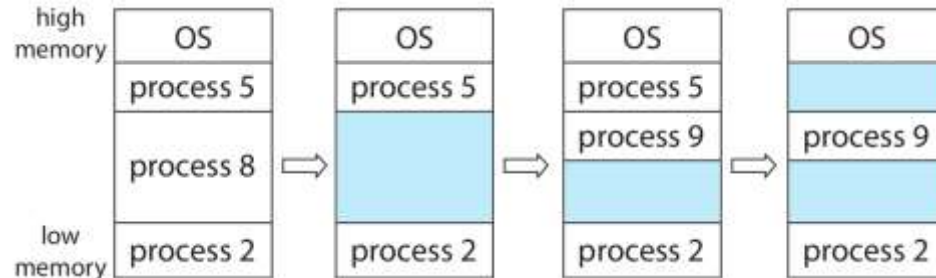

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Ćw.: odczyt wskaźnika spoza przydziel. pamięci.

Alokacja pamięci

- Metoda *variable-partition* - przypisanie procesu do zakresu pamięci i pamiętanie przez SO, które części pamięci są zajęte, a które wolne.
- Jeśli nie ma możliwości umieścić proces w pamięci: a/ proces nie jest uruchamiany, b/ proces oczekuje w kolejce.
- Zarządzanie wolną przestrzenią (ang. *hole*) obejmuje jej dzielenie i łączenie i nazywane jest ang. *dynamic storage allocation problem*:
  - First fit - pierwszy pasujący
  - Best fit - najlepiej pasujący
  - Worst fit - największy wolny

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

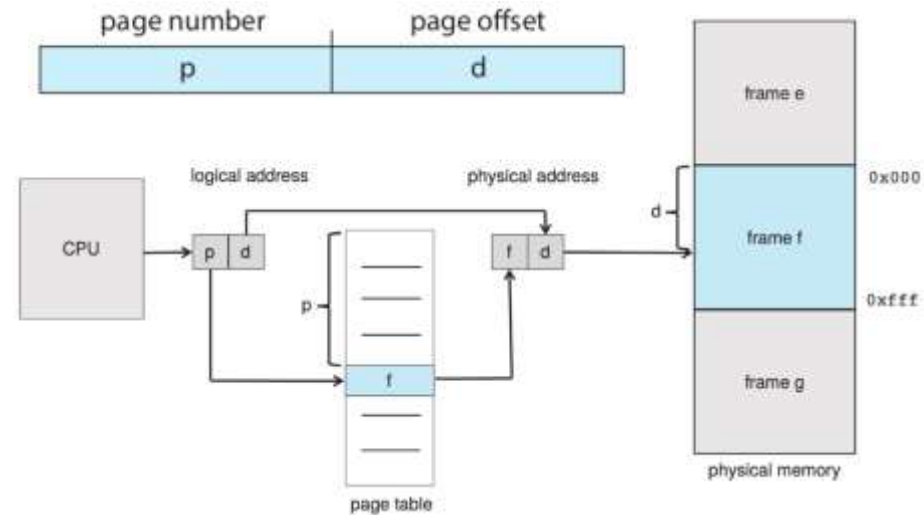

Fragmentacja

- W przypadku strategii first-fit i best-fit szybko dochodzi do tzw. fragmentacji zewnętrznej.
- Najgorszy przypadek fragmentacji: między każdą dwójką procesów jest wolna przestrzeń.
- Oprócz doboru strategii znaczenie ma też położenie nowego procesu (na początku czy na końcu wolnego miejsca?).
- Statystycznie, po pewnym czasie strategii first-fit aż 50% bloków zmarnowanych będzie na fragmentację.
- W przypadku podzielenia pamięci na bloki przydzielona pamięć dla danego procesu może być większa niż proces wymaga - różnica między wielkością przydzieloną a wymaganą to fragmentacja wewnętrzna.
- Rozwiązanie: kompaktowanie (Java: garbage collection) - możliwe tylko w czasie działania.
- Rozwiązanie: stronicowanie (następny slajd).

Stronicowanie, ang. *paging*

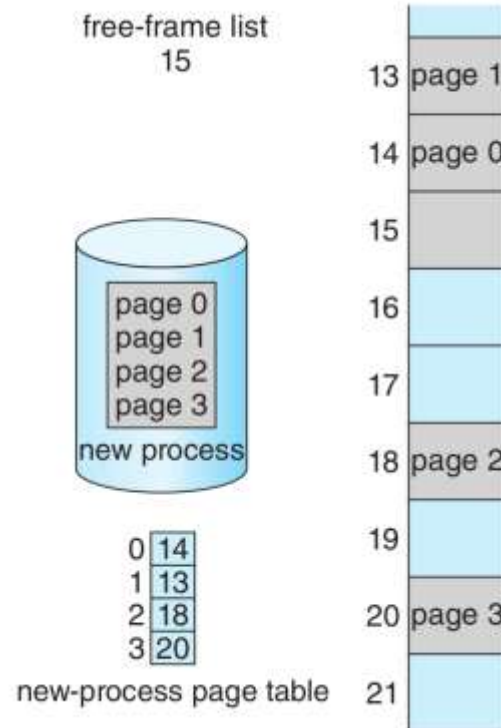
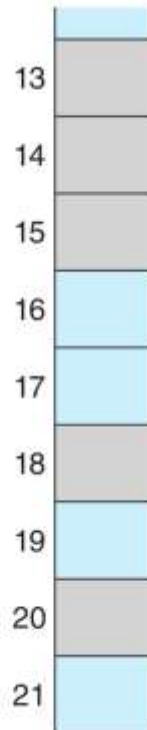
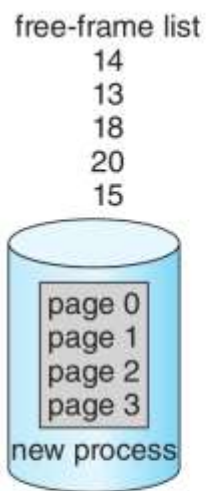
- Stronicowanie - logiczna przestrzeń adresowa jest nieciągła.
- Pamięć fizyczna dzielona jest na bloki, ang. *frames*.
- Pamięć logiczna dzielona jest na bloki tej samej wielkości, ang. *pages*.
- Kiedy proces ma być wykonywany, jego strony ładowane są do ramek dostępnej pamięci.
- Każdy proces ma swoją tablicę stron.
- Rozmiar strony zależny jest od sprzętu i wynosi od 4KB do 1GB i ze względu na adresację jest potęgą 2 (getconf PAGESIZE).

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Alokacja pamięci

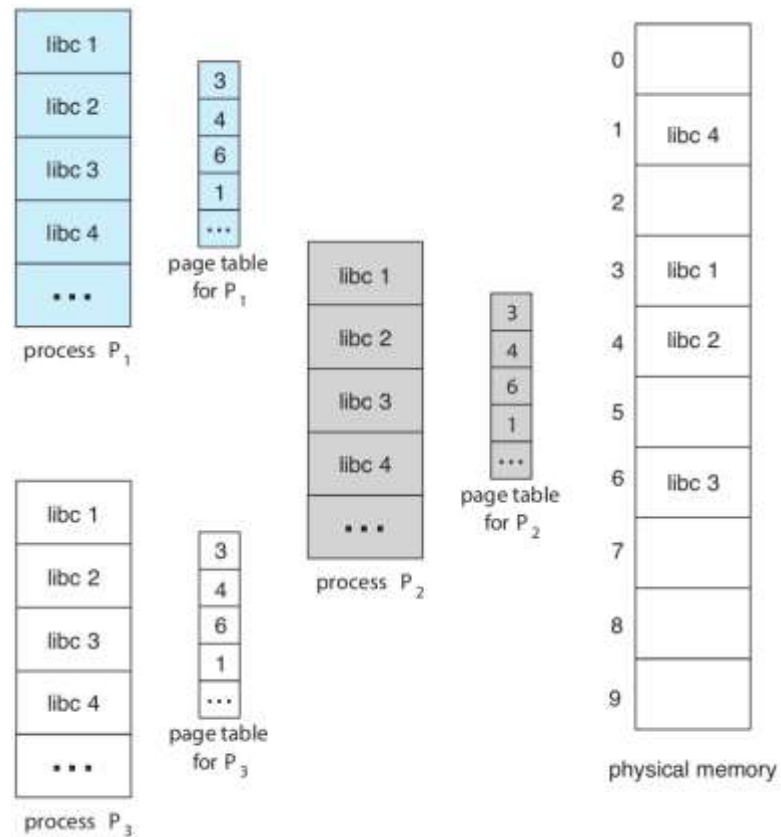
- Programista jest zupełnie odseparowany od widoku na pamięć fizyczną.
- Program może być rozrzucony po obszarach pamięci.
- Tablicą stronicowania oraz tablicą ramek zarządza system operacyjny.

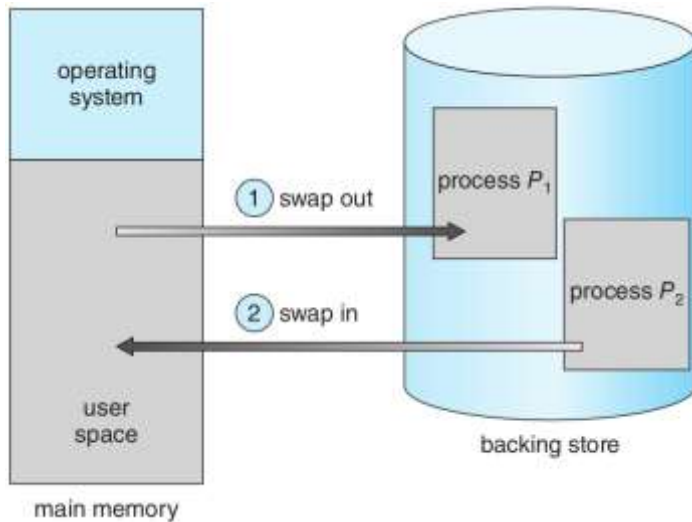

Współdzielenie

Przykład kodu wtórnego: biblioteka `libc`

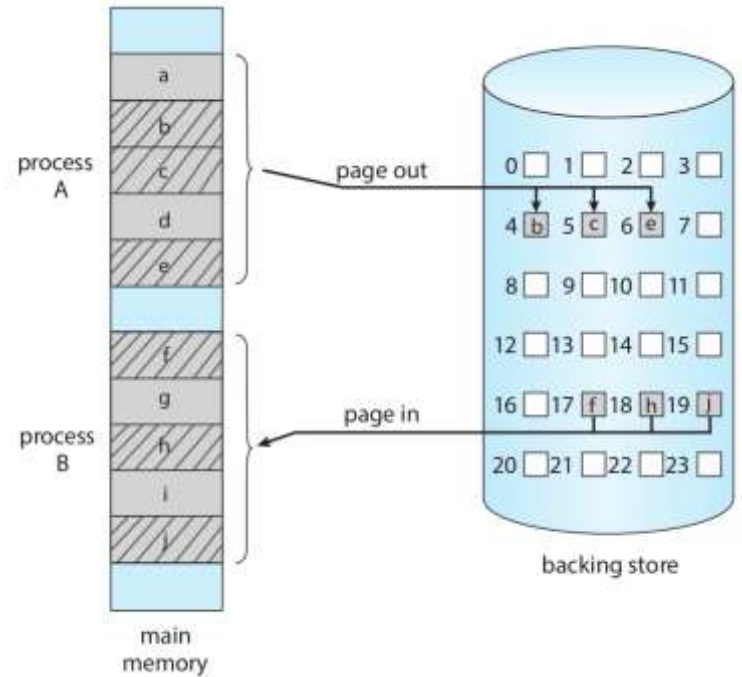

Swap

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Kiedyś

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Obecnie

Zadanie

Zakładając logiczną przestrzeń adresową składającą się z 64 stron o rozmiarze 1024 słów zmapowaną na fizyczną przestrzeń adresową o rozmiarze 32 ramek:

- Jaki rozmiar ma adres logiczny ?
- Jaki rozmiar ma adres fizyczny ?

Skrzyczne

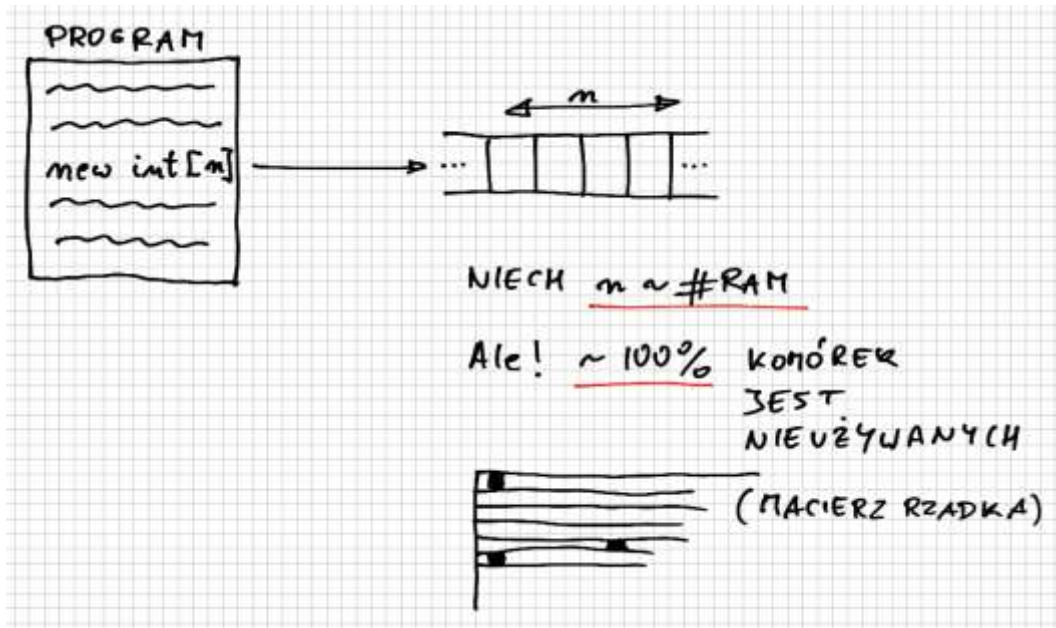
Systemy Operacyjne

Pamięć wirtualna

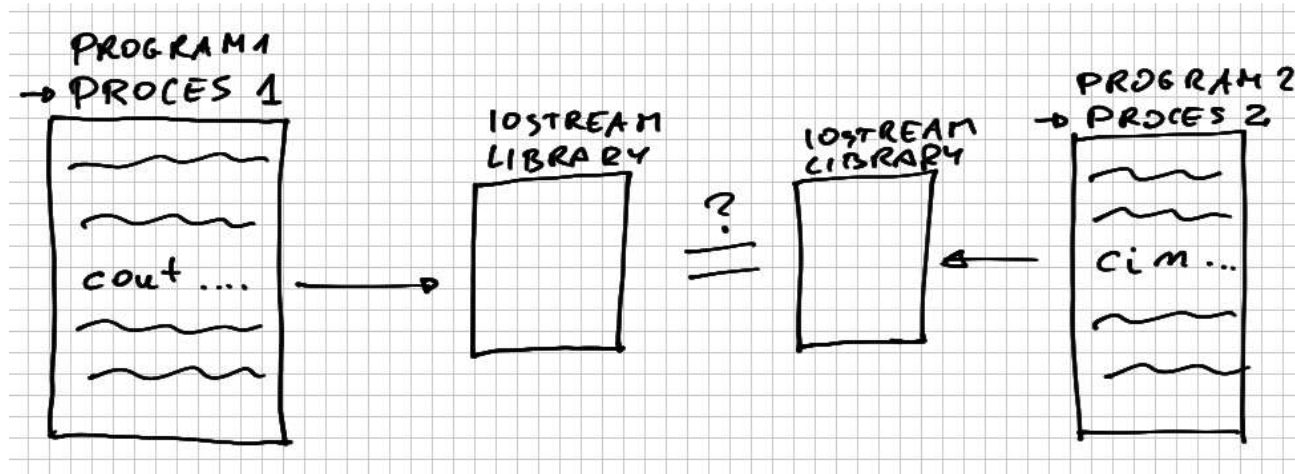
Dr hab. inż. Krzysztof Rzecki, prof. AGH

Na podstawie: Abraham Silberschatz, *Koncepcje systemów operacyjnych*

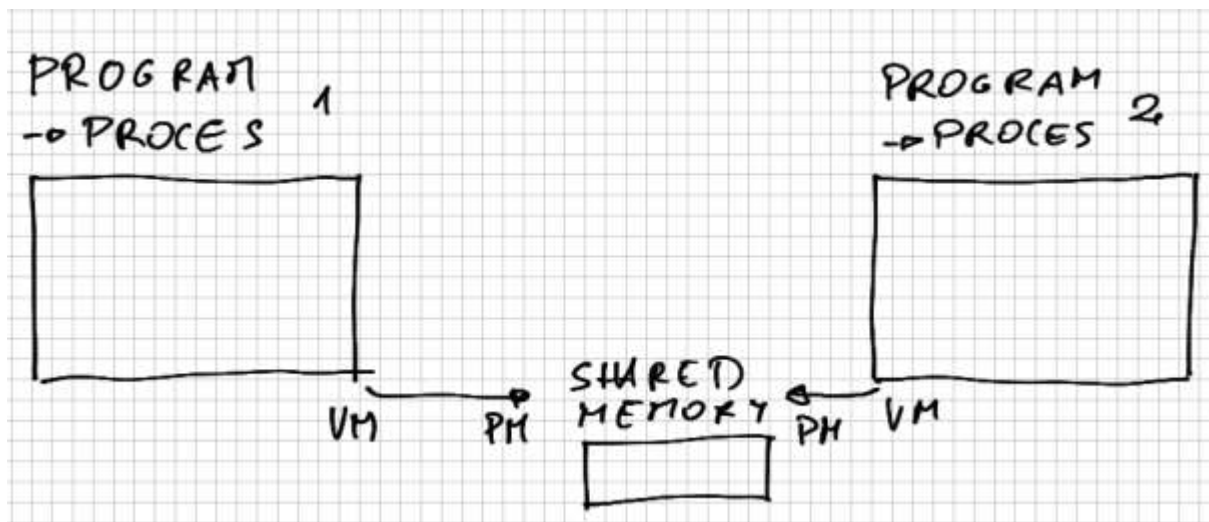
Przypadek 1

Przypadek 2

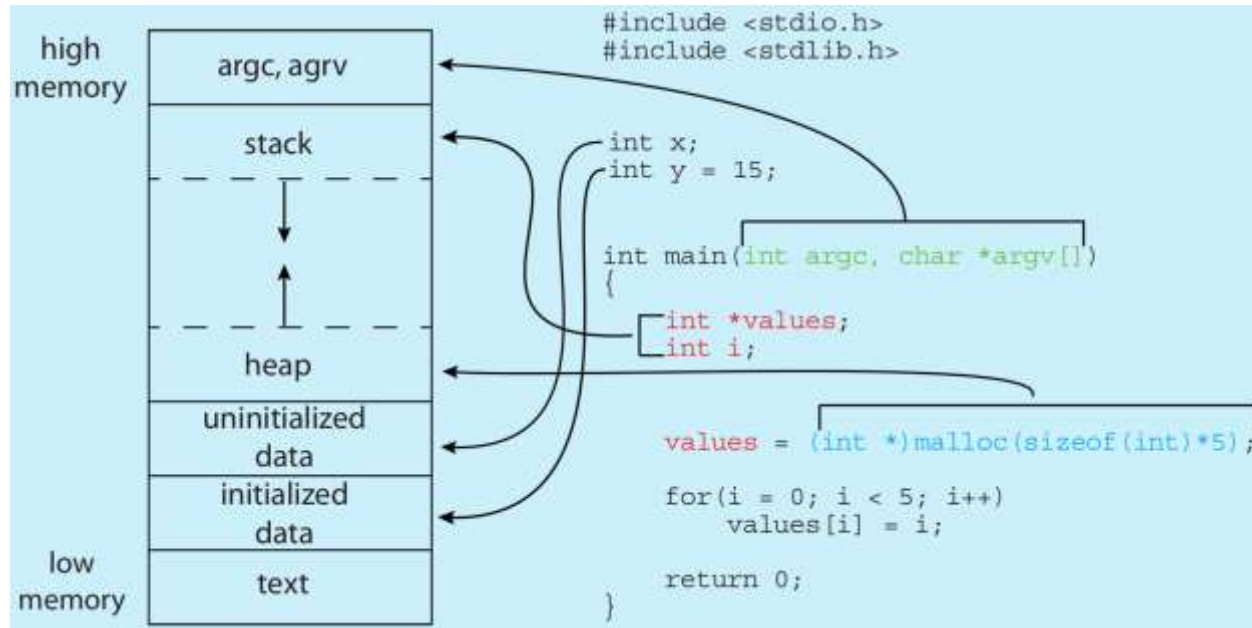

Przypadek 3

Program w C - przypomnienie

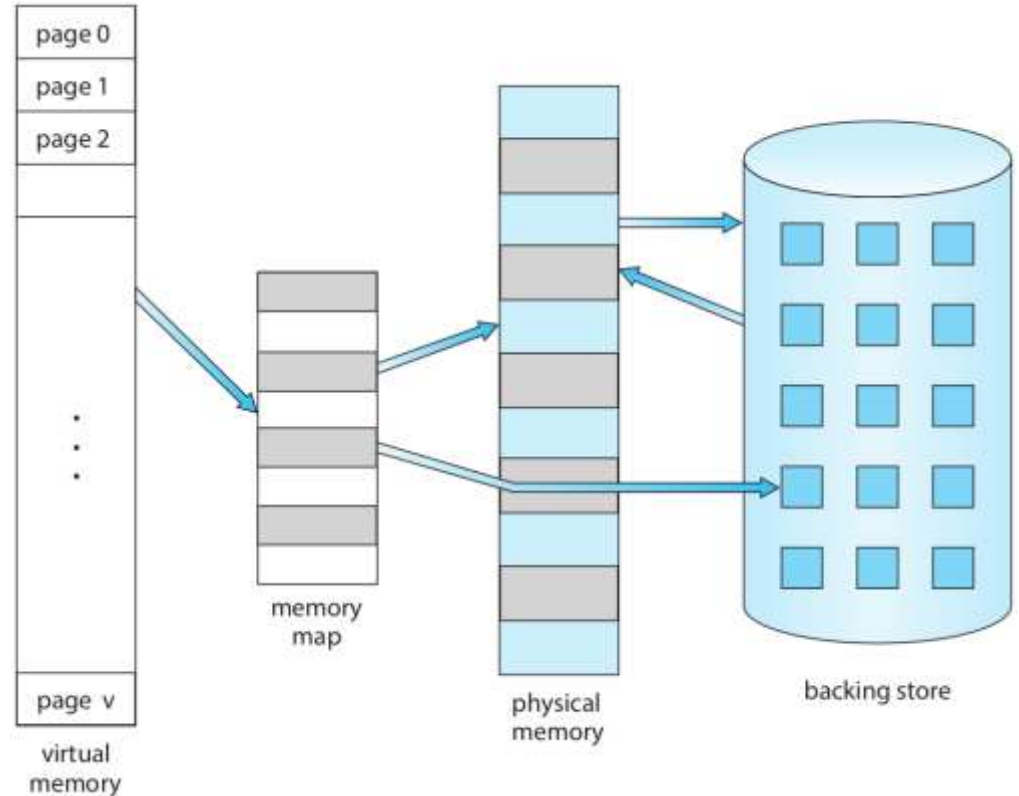

Pamięć wirtualna

- Pamięć wirtualna to technika pozwalająca na wykonywanie procesów, które nie są całkowicie w pamięci (m.in. np. z powodu ich rozmiaru).
- Pamięć wirtualna jest abstraktem pamięci głównej jako bardzo dużej macierzy, oddzielając pamięć logiczną przeznaczoną dla programisty od pamięci fizycznej.
- Pamięć wirtualna pozwala procesom na współdzielenie plików, bibliotek oraz implementację pamięci dzielonej.
- Implementacja pamięci wirtualnej nie jest prosta, a nieostrożne korzystanie z niej wpływa znacząco na wydajność procesów.

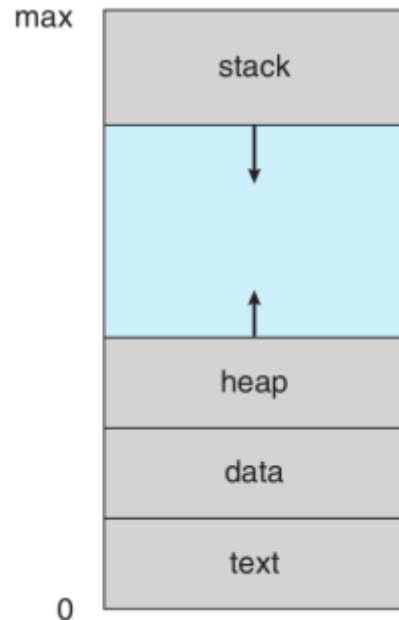
Pamięć wirtualna

- Pamięć wirtualna oddzielona jest od pamięci fizycznej.
- Dzięki temu możliwe jest stosowanie olbrzymiej pamięci wirtualnej przy niewielkiej pamięci fizycznej.
- Programista nie musi zajmować się obsługą i ilością pamięci fizycznej.
- Pamięć zapasowa (ang. *backing store*, ang. *swap space*) - przestrzeń poza pamięcią główną.

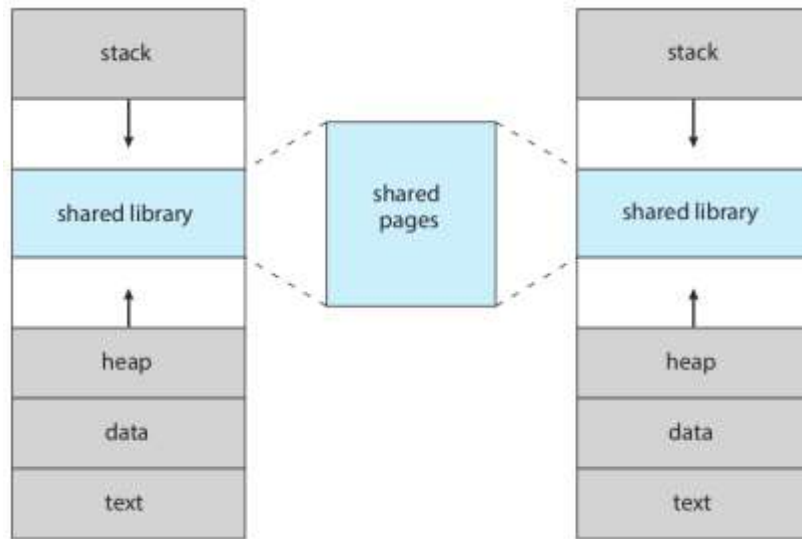
Wirtualna przestrzeń adresowa

- Stos - ang. *Stack* - miejsce, w którym dane umieszczane są w sposób uporządkowany, w tym miejscu odkładane są dane dotyczące wywołań funkcji, zmiennych (statyczne w tym globalne, automatyczne w tym lokalne). Miejscem tym zarządza program.
- Sberta - ang. *Heap* - miejsce, w którym dane umieszczane są swobodnie wg zapotrzebowania, zwykle przez wywołanie malloc/new, są to zmienne (dynamiczne). Miejscem tym zarządza programista.

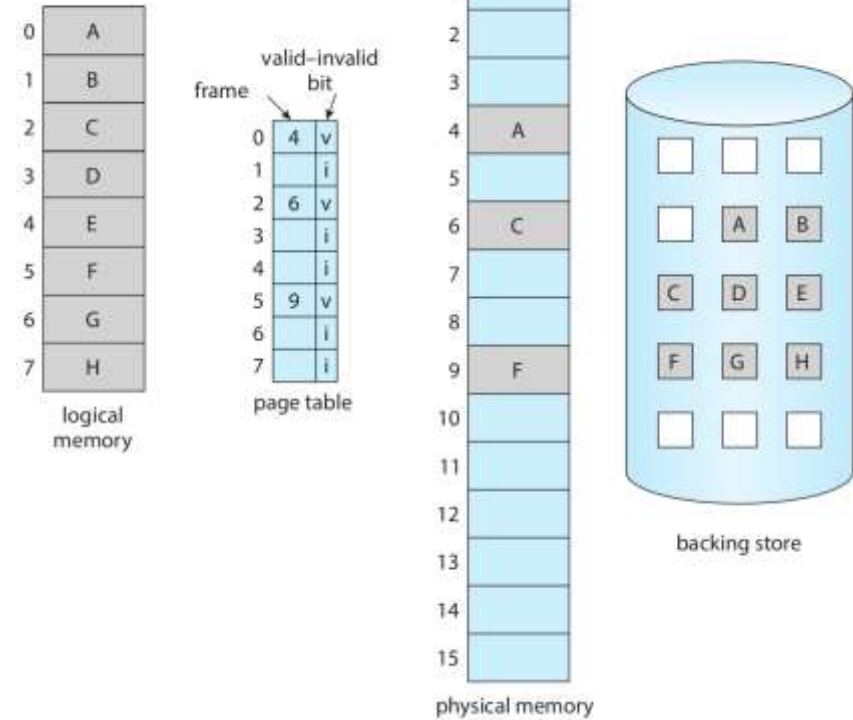
Współdzielenie przestrzeni pamięci fizycznej

- Adresy wirtualne bibliotek systemowych mogą być mapowane z różnych procesów (w trybie tylko do odczytu) na wspólną część w przestrzeni adresów fizycznych.
- Procesy mogą współdzielić obszar pamięci (ang. *shared memory*) celem wymiany komunikatów i ją też muszą adresować w przestrzeni adresów wirtualnych.

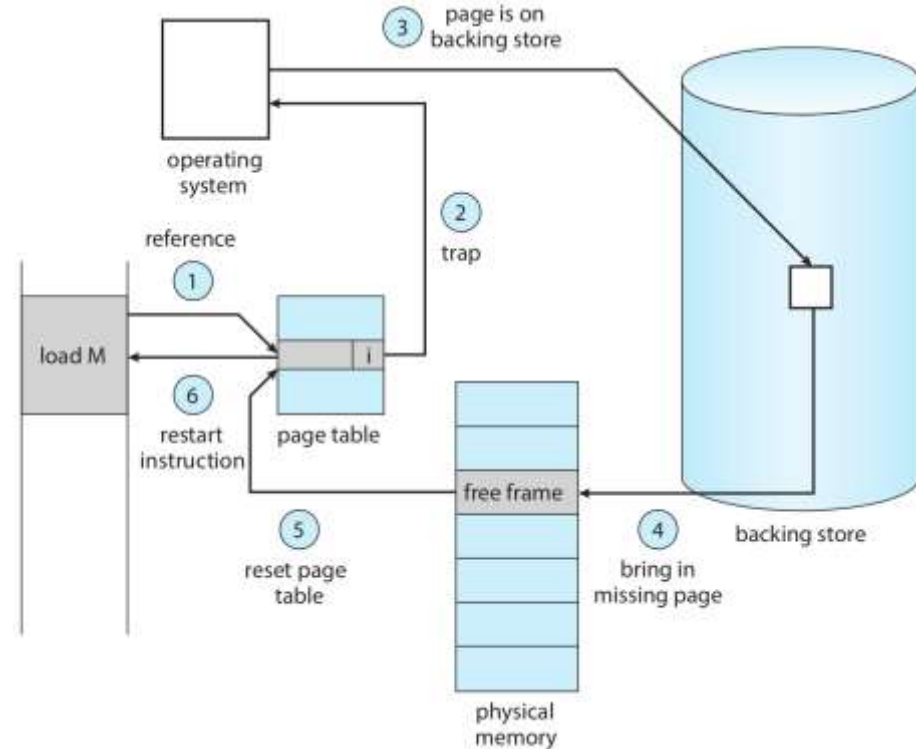
Stronicowanie na żądanie

- Strona jest wprowadzana do pamięci wtedy, gdy jest potrzebna.
- Tablica stron zawiera dodatkowo bity poprawności odwołania:
  - 1 - strona znajduje się w pamięci głównej (ang. *valid*)
  - 0 - strona znajduje się poza pamięcią główną (ang. *invalid*)
- Odwołanie do strony z bitem == 0:
  - Błąd braku strony (ang. *page fault*)
  - Realizacja procedury z następnego slajdu.

Obsługa błędu brak strony

1. Sprawdzenie tablicy stron (valid vs. invalid).
2. Jeśli referencja ma stan *invalid*, to:
  - a. Brak strony w ogóle -> terminowanie procesu.
  - b. Brak strony w pamięci głównej, ale jest w pamięci zapasowej, przejdź do (3).
3. Zgłoszenie do SO zapotrzebowania na wczytanie strony z pamięci zapasowej.
4. Odnajdowanie na liście wolnej ramki i wczytanie strony do ramki.
5. Aktualizacja tablicy stron.
6. Restart instrukcji, która wywołała błąd.

Lista wolnych ramek (ang. *Free-Frame List*)

- W momencie wystąpienia błędu strony, system operacyjny musi dostarczyć daną stronę z pamięci zapasowej do pamięci głównej.
- W tym celu stosowana jest lista wolnych ramek:

- System operacyjny zwykle stosuje technikę ang. *zero-fill-on-demand*, która zeruje ramki przed użyciem (względny bezpieczeństwa).
- W momencie startu systemu, cała dostępna pamięć umieszczana jest na liście wolnych ramek.

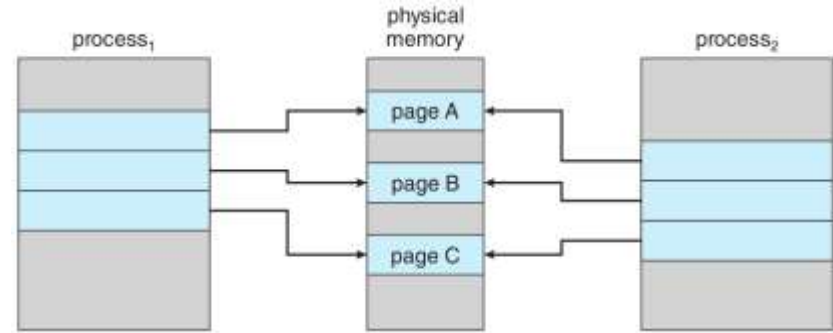
Przebieg stronicowania na żądanie

1. Odwołanie/przerwanie do systemu operacyjnego.
2. Zapisz stan rejestrów oraz procesu.
3. Stwierdź, że przerwanie wywołane było przez błąd strony.
4. Sprawdź, czy odwołanie jest właściwe i określ położenie strony w pamięci zapasowej.
5. Wywołaj odczyt z pamięci zapasowej do wolnej ramki:
  - a. Czekaj w kolejce, aż żądanie odczytu zostanie obsłużone.
  - b. Odczekaj czas działania urządzenia.
  - c. Rozpocznij transfer strony do wolnej ramki.
6. Podczas oczekiwania, przekaz CPU innemu procesowi.
7. Przechwyć przerwanie z podsystemu I/O (zakończenie wczytywania).
8. Zapisz rejestry oraz stan innego procesu (jeśli krok 6 jest wykonany).
9. Określ, że przerwanie było z pamięci zapasowej.
10. Zaktualizuj tablicę stron, aby wskazać, że określona strona jest teraz w pamięci.
11. Czekaj, aż CPU zostanie przypisany znów temu procesowi.
12. Wznów rejestry, stan procesu oraz nową tablicę stron i wznów działanie procesu.

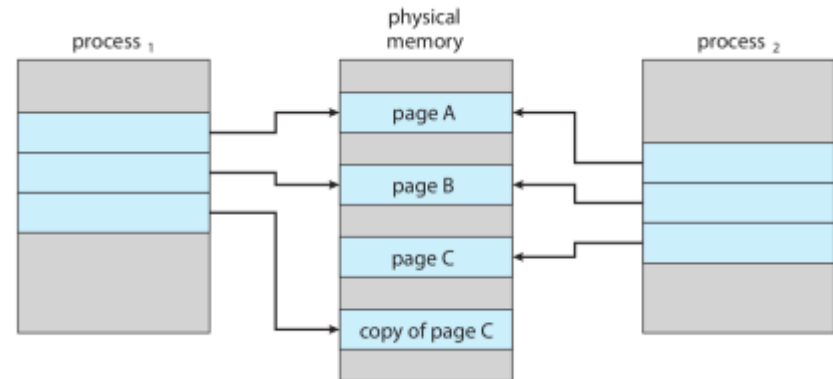
Czasochłonne!

Copy-on-Write

- COW w technice `fork()` pozwala na współdzielenie tych samych stron w pamięci.
- Tylko ta strona, która jest modyfikowana wymaga kopiowania.
- Często po `fork()` występuje `exec()` i wtedy okazuje się, że kopiowanie w ogóle nie jest potrzebne.

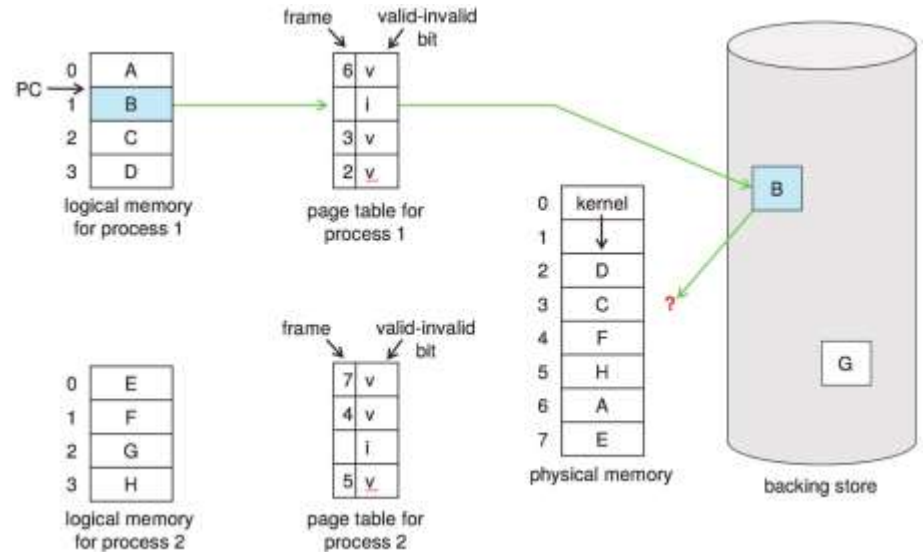

Modyfikacja strony C

Over-allocation

- W trakcie wykonywania procesu, występuje błąd strony.
- System operacyjny odnajduje stronę w pamięci zapasowej, ale stwierdza, że nie ma wolnych ramek - cała pamięć jest zajęta.
- Jednym z rozwiązań jest terminowanie procesu... ale to nie jest rozwiązanie.

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Zastępowanie stron

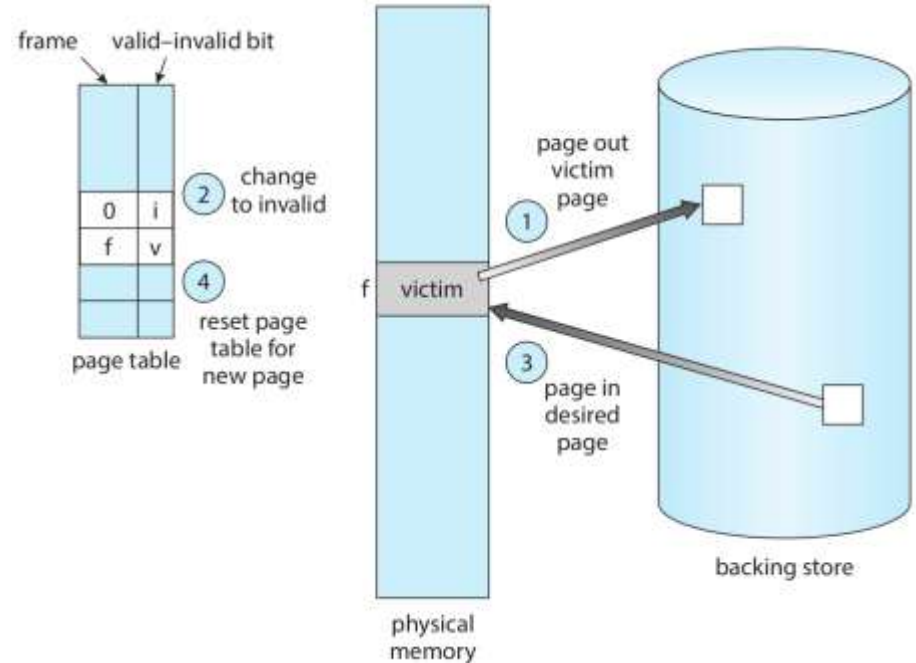
- Co kiedy wolne ramki się skończą ?
- Co w sytuacji, kiedy nie wszystkie strony są aktualnie w użyciu ?
- Jak zastępować strony nieużywane ?
- Czy ładować wszystkie strony, czy tylko przewidziane do użycia ?
- Co w sytuacji, kiedy odwołania do stron są w kilku miejscach programu ?
- Czy pozwalać na uruchomienie programów, dla których nie ma dostępnych ramek ?
- Jak wybierać ramki do zastąpienia ?
- Jak informować procesy o zastąpieniu ramki ?

Uwaga: adresacja logiczna = strony, adresacja fizyczna = ramki.

Zastępowanie stron

1. Znajdź stronę w pamięci zapasowej.
2. Szukaj wolnej ramki:
  - Jeśli jest, użyj jej.
  - Jeśli brak, użyj algorytmu wyboru ramki podlegającej wymianie (ang. *victim frame*).
  - Zapisz jej zawartość do pamięci zapasowej, zaktualizuj tablice ramek i stron.
3. Wczytaj oczekiwaną stronę do zwolnionej ramki. Zaktualizuj tablice ramek i stron.
4. Kontynuuj działanie procesu.

Celem optymalizacji stosuje się bit modyfikacji, tzn. brudny bit (ang. *dirty bit*). Np. strony z kodem programu zasadniczo są read-only.

Źródło: A. Silberschatz, *Operating Systems Concepts Essentials*

Algorytmy zastępowania stron

- Algorytm FIFO:
  - najstarsza z umieszczonych w pamięci stron (głowa) jest zastępowana, nowe strony umieszczane są na końcu kolejki (ogon),
  - wada: z jednej strony strona zastępowana może być czymś, co było dawno temu umieszczone w pamięci i jest już nieużywane, ale może to być też często używana zmienna istniejąca od początku procesu.
- Optymalne zastępowanie stron:
  - zastąp stronę, która nie będzie używana przez najdłuższy czas.
  - wada: trzeba znać przyszłość ;-)
- Algorytm LRU - ang. *least recently used*
  - zastąp stronę, która najdłużej nie była używana,
  - implementacje: liczniki (timestamp ostatniego użycia), stos (przekładanie na wierzch użytej strony),
  - dalsze modyfikacje i optymalizacje.

Alokacja ramek

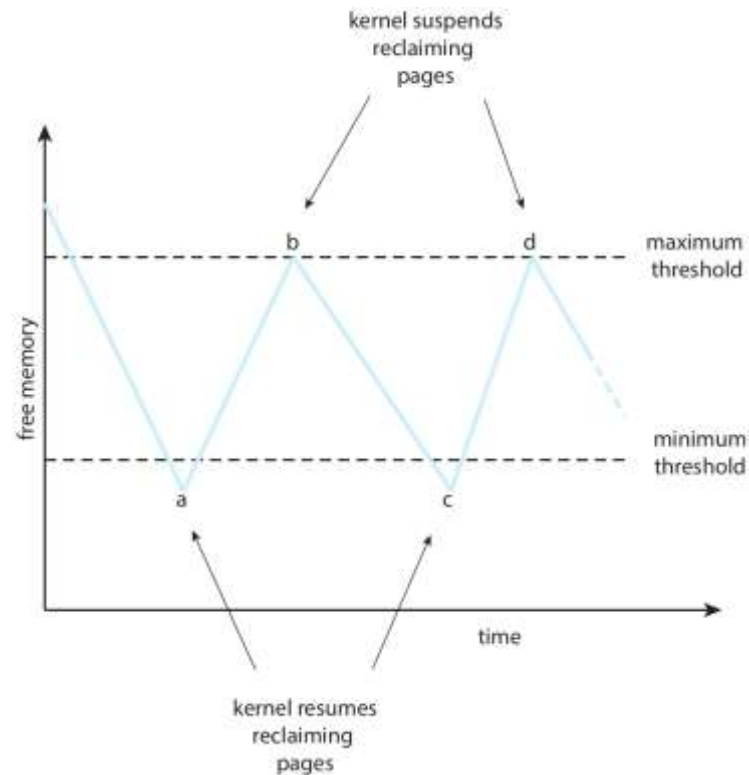
- **Przykład:** system ma 128 ramek pamięci fizycznej, OS zajmuje 35, a 93 ramki są dla procesów.
- W przypadku czystego stronicowania na żądanie (proces w całości ładowany jest do pamięci zapasowej), proces użytkownika wywoła 93 razy błąd strony, a przy żądaniu 94-tej strony zadziała algorytm zastępowania stron. Po zakończeniu procesu zwolnią się wszystkie ramki.
- **Strategie:**
- Minimalna liczba ramek - określona jest minimalna liczba ramek, które muszą zostać zaalokowane. Powód: im mniej zaalokowanych ramek, tym bardziej spada wydajność wykonywanych procesów.
- Równa alokacja - ramki po równo podzielone są między procesy, np. 93 ramki podzielić między 5 procesów oznacza, że każdy z nich otrzyma 18 ramek. Pozostałe 3 ramki trafią do puli wolnych.
- Proporcjonalna alokacja - ramki przydzielane są proporcjonalnie do wielkości procesów.

Globalna i lokalna alokacja

- Alokacja globalna / zastępowanie globalne - realizacja procesu wymaga zastępowania ramek pośród wszystkich ramek, także tych zaalokowanych do innego procesu.
- Alokacja lokalna / zastępowanie lokalne - realizacja procesu wymaga zastępowania ramek tylko pośród zaalokowanych do procesu.

Alokacja globalna ma szczególne zastosowanie w przypadku priorytetyzowania procesów.

Rysunek obok: strategia utrzymania wolnej pamięci w alokacji globalnej.

Major and minor page faults

- Major page fault - występuje wtedy, gdy strona jest wywoływana, a nie znajduje się w pamięci. Obsługa tego błędu wymaga odczytania wskazanej strony z pamięci zapasowej do wolnej ramki i aktualizacji tablicy stron. Stronicowanie na żądanie zwykle generuje znaczną liczbę tych błędów.
- Minor page fault - występuje wtedy, gdy proces nie ma logicznego mapowania do strony, ale ta strona jest w pamięci. Błąd ten występuje w jednym z przypadków:
  - Proces odwołuje się do biblioteki dzielonej, która jest w pamięci, ale proces nie ma do niej mapowania. W tym przypadku wystarczy zaktualizować tablicę stron.
  - Proces utracił stronę, która trafiła na listę wolnych ramek, ale nie została jeszcze wyzerowana. W tym przypadku strona jest ponownie przypisana do procesu i usunięta z listy wolnych ramek.

Na laboratorium:

```
ps -eo min_flt, maj_flt, cmd
```